

Fra ord til handling

En kritisk diskursanalyse av handlingsplaner

Anne Høy Horsberg

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier [sic!]

Universitetet i Bergen

Mai 2010

Forord

Siden et forord er uunngåelig, vil jeg takke de uunnværlige:

Johan Myking: Takk for at du insisterte på at arbeidet også måtte være tungt og hardt, og ikke bare sudelida, sudelidei. Og takk for den prima kombinasjonen av kaffe og solid og poengtert veiledning ispedd god stemning!

Even Oleson Sørland: Takk for fornuftige innspill og evinnelige ordspill! De beste av den første sorten måtte jeg dessverre sensurere bort, de verste av den siste sorten får jeg heller bare leve med.

Bergen,

17. mai er vi så glad i 2010,

Anne Høy Horsberg

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING OG PROBLEMSTILLING	1
1.1	INNLEDNING	1
1.2	PROBLEMSTILLING	2
1.3	HVORFOR HANDLINGSPLANER?	3
1.4	HVORFOR KRITISK DISKURSANALYSE SOM TILNÆRMING?	3
1.5	KILDEUTVALG	4
1.6	GANGEN I OPPGAVEN	4
2	SJANGERTEORI OG HANDLINGSPLANEN SOM SJANGER	5
2.1	SJANGER	5
2.1.1	<i>Hva er en sjanger?</i>	5
2.1.2	<i>Handlingsplaner som egen sjanger, men del av en strategidiskurs</i>	11
2.1.3	<i>Innholdsmomenter og andre trekk ved handlingsplane</i>	14
3	TEORI	16
3.1	INNLEDNING	16
3.2	HALLIDAY OG SYSTEMISK-FUNKSJONELL LINGVISTIKK	16
3.2.1	<i>Setningsnivået i tekst</i>	18
3.2.2	<i>Realisering av mening: Språkets metafunksjoner</i>	18
3.3	FAIRCLOUGH OG DEN KRITISKE DISKURSANALYSEN	21
3.3.1	<i>Diskurs og diskursiv praksis</i>	22
3.3.2	<i>Ideologi</i>	25
3.3.3	<i>Sosiale endringer</i>	26
3.3.4	<i>Faircloughs analysemodell</i>	27
3.3.5	<i>Tja til diskursanalyse?</i>	28
4	METODE	30
4.1	KRITISK DISKURSANALYSE SOM METODE – TILPASSING AV METODEN TIL HANDLINGSPLANANALYSEN	30
4.2	ORDNIVÅ	32
4.2.1	<i>Vokabular og semantiske relasjoner i tekst</i>	32
4.2.2	<i>Metaforiske uttrykk</i>	33
4.3	GRAMMATISK NIVÅ	35
4.3.1	<i>Nominalisering</i>	35
4.3.2	<i>Passiv</i>	36
4.3.3	<i>Transitivitet</i>	37
4.3.4	<i>Modalitet</i>	40

4.4	TEKSTNIVÅ	42
4.4.1	<i>Makrohandling og språkhandlingsklasser</i>	42
4.4.2	<i>Stil</i>	44
4.4.3	<i>Intertekstualitet og interdiskursivitet</i>	45
4.4.4	<i>Presupposisjoner</i>	46
4.5	TEKSTSAMMENHENG	46
4.5.1	<i>Begrepene koherens og kohesjon</i>	46
4.5.2	<i>Kohesjon</i>	48
4.5.3	<i>Referanse og referentkjeder</i>	48
4.5.4	<i>Leksikalsk kohesjon</i>	49
4.5.5	<i>Setningskopling</i>	49
4.5.6	<i>Tema-remå</i>	50
5	ANALYSER OG TEKSTBESKRIVELSE.....	51
5.1	INNLEDENDE OM TEKSTBESKRIVELSER	51
5.2	HANDLINGSPLAN FOR LIKESTILLING MELLOM KJØNNENE – UNIVERSITETET I OSLO.....	51
5.2.1	<i>Innledning</i>	51
5.2.2	<i>Ordnivå</i>	52
5.2.3	<i>Grammatisk nivå</i>	56
5.2.4	<i>Tekstnivå</i>	64
5.3	HANDLINGSPLAN MOT DISKRIMINERING AV HOMOFILE OG LESBISKE – HORDALAND FYLKESKOMMUNE	
	68	
5.3.1	<i>Innledning</i>	68
5.3.2	<i>Ordnivå</i>	69
5.3.3	<i>Grammatisk nivå</i>	71
5.3.4	<i>Tekstnivå</i>	77
6	TEKSTTOLKNING, KOMMENTARER OG KONKLUSJONER	81
6.1	INNLEDNING	81
6.2	HANDLINGSPLANENE I ET DISKURSPERSPEKTIV	81
6.2.1	<i>Handlingsplanutvikling som del av en sosial praksis</i>	81
6.2.2	<i>Deltakere og deltakerposisjoner</i>	83
6.2.3	<i>Ideologi</i>	84
6.3	REALISERING AV KOMMUNIKATIVE FORMÅL – HEMMENDE OG FREMMENDE LEKSIKOGRAMMATISKE OG	
	TEKSTUELLE TREKK	85
6.3.1	<i>Vise vei til endring og framtidig handling</i>	85
6.3.2	<i>Skolering</i>	88
6.3.3	<i>Selvlegitimering</i>	89
6.3.4	<i>Identitetsbygging</i>	90
6.3.5	<i>Reklame</i>	92
6.3.6	<i>Framvise kontroll og ansvarsbevissthet</i>	93

6.4	AVSLUTTENDE DISKUSJON OG KONKLUSJON.....	95
	SAMMENDRAG.....	99
	ABSTRACT.....	100
	LITTERATURLISTE	101
	VEDLEGG 1: HANDLINGSPLAN FOR LIKESTILLING MELLOM KJØNNENE 2007 - 2009	105
	VEDLEGG 2: HANDLINGSPLAN MOT DISKRIMINERING AV HOMOFILE OG LESBISKE.....	111
	VEDLEGG 3: VEDTAK MED TILTAK FOR <i>HANDLINGSPLAN MOT DISKRIMINERING AV HOMOFILE OG LESBISKE</i>	113
	VEDLEGG 4: TRANSITIVITET (ANALYSE) I HANDLINGSPLAN FOR LIKESTILLING MELLOM KJØNNENE 2007 - 2009	114
	VEDLEGG 5: PASSIV (ANALYSE) HANDLINGSPLAN FOR LIKESTILLING MELLOM KJØNNENE 2007 - 2009	121
	VEDLEGG 6: MODALITET (ANALYSE) HANDLINGSPLAN FOR LIKESTILLING MELLOM KJØNNENE 2007-2009	126
	VEDLEGG 7: SETNINGSKOPLING (ANALYSE) I HANDLINGSPLAN FOR LIKESTILLING MELLOM KJØNNENE 2007 - 2009.....	131
	VEDLEGG 8: TRANSITIVITET (ANALYSE) I HANDLINGSPLAN MOT DISKRIMINERING AV HOMOFILE OG LESBISKE	132
	VEDLEGG 9: PASSIV (ANALYSE) I HANDLINGSPLAN MOT DISKRIMINERING AV HOMOFILE OG LESBISKE.....	135
	VEDLEGG 10: MODALITET (ANALYSE) HANDLINGSPLAN MOT DISKRIMINERING AV HOMOFILE OG LESBISKE	137

Tabeller og figurer

Tabell 1 Eksempler på grammatiske metaforer (tilpasset fra Gerot og Wignell 1995)	34
Tabell 2 Prosesstyper – eksempler (enkelte eksempler er noe tillempet)	38
Tabell 3: Eksempler på vurdering av modalitetsverdi i analysene.....	42
Tabell 4: Forekomst av sammensetninger med <i>mål</i>	53
Tabell 5: Forekomst av sammensetninger med <i>likestilling</i>	54
Tabell 6: Fordeling av prosesstyper i <i>Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007-2009</i>	59
Tabell 7: Modalitet i <i>Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007-2009</i>	61
Tabell 8: Fordeling av prosesstyper i <i>Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske</i>	73
Tabell 9: Modalitet i <i>Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske</i>	75
Figur 1: Forenklet kommunikasjonsmodell	69

1 Innledning og problemstilling

1.1 Innledning

Handlingsplaner som dokumenter må ses på i lys av den funksjonen de har som del av strategiarbeid. Strategi- og plandokumenter av ymse slag spiller en svært viktig rolle i dagens samfunn. Det finnes knapt en institusjon, organisasjon, bedrift eller politisk organ som ikke lager eller forholder seg til slike dokumenter. Riktignok har ikke disse tekstene en stor leserkrets, men de har likevel et innhold med potensielt store konsekvenser for mange mennesker. Tekstene peker mot framtida og viser vei til endring. Strategi- og plandokumenter er et slags underlagsdokumenter for utvikling – tekster av stor betydning i hele vår kultur.

Selve betegnelsen 'strategidokument' gir assosiasjoner til begreper som 'beregning', 'planlegging' og 'endring'. Opprinnelig er ordet "strategi" et militært begrep og ikke anvendt om planlegging i offentlige og private styrever og foretak. Ordet kom først i bruk i sistnevnte mening på 1920-tallet (Pälli, Vaara og Sorsa 2009: 304).

I dag er strategidokumenter vel etablert som et planleggings-, progresjons- og prioriteringsverktøy i styrearbeid på mange områder og nivå i samfunnet. Ulike miljøer og områder har forskjellige måter å arbeide med strategier på, og særegne mål for arbeidet. Det er likevel noen felles kjennetegn ved arbeidet med strategidokumenter. Et fellestrekk ved strategiarbeid er at det ofte skjer gjennom mange ledd. Det kan dermed kalles *prosessbasert* arbeid. Strategidiskursen, altså strategier i en kontekst, innebærer alt fra tenking rundt strategi, strategiske avgjørelser og strategiske handlinger til utforming, implementering og evaluering av strategier. Ofte er mange ulike aktører involvert i denne prosessen.

Den relativt omfattende saksgangen i strategiprosesser kan forklares med funksjonen strategier har. Strategier forbindes med oppnåelse av det som for et styre, utvalg eller annet beslutningsorgan i en bedrift, en organisasjon, et politisk organ eller en offentlig institusjon, er sentrale mål innen et område. Alle foretak, organisasjoner, råd, organ og utvalg har et eksistensgrunnlag, og en dertil forbundet målsetting med sitt tilvære og virke. Ønsket om å ha strategier har også sammenheng med et behov for forutsigbar styring, og strategier er dermed ofte gjeldende i et lengre tidsperspektiv. Strategidokumenter angir en strategisk eller politisk retning, og de blir grunnlaget for beslutninger som tas på et senere tidspunkt, også for beslutninger som tas på et *administrativt* (og ikke politisk) nivå. Et viktig ledd i all strategitenkning er å identifisere hvilke utfordringer man står overfor før man kan realisere sine mål, og hvilke tiltak som må settes inn før man kommer dit man vil. På dette stadiet

kommer ofte handlingsplaner inn som viktige dokumenter. Handlingsplanene er en type strategidokumenter som forholder seg til konkrete mål definert av en ledelse eller et organ med en form for beslutningsmyndighet, men som også angir en rekke operasjoner som må til før målene blir realisert. Aksjon og handling er kanskje nettopp det viktigste med en strategi, og for at en strategi skal bli vellykket, og for at de endringene en ønsker seg på et område skal bli realitet. Jeg skal komme nærmere tilbake til en beskrivelse av handlingsplaner som dokumenter i kapittel 2.

Handlingsplanenes virkeområde som viljeserklæringer som skal gjøre visjoner til virkelighet, gjør dem til en særlig interessant dokumentgruppe i strategidiskursen. Der overordnede strategier har færre krav til operasjonalitet, er handlingsplanene selve kartet til destinasjonen Soria Moria slott. Denne oppgaven vil fokusere nettopp på disse mål- og middelbeskrivende plandokumentene. Målet blir mer konkret å belyse handlingsplanen som sjanger gjennom tilnærmingen *kritisk diskursanalyse* (jf. kapittel 1.4 og 3.3).

1.2 Problemstilling

Tekster blir til og eksisterer i forhold til en kontekst, en funksjon og et formål. Forskjeller mellom tekster, blant annet når det gjelder hvilket formål de er ment å tjene, gir grunnlag for å dele dem i ulike kategorier eller sjangerer. En sjanger blir blant annet identifisert ved at den har et spesifikt sett av 'kommunikative formål', som er likt for alle eksemplarene innen vedkommende sjanger (se kapittel 2). Disse er forbundet med tekstens funksjon.

Handlingsplanene som sjanger skal formidle og beskrive målsettinger innen et bestemt område. De skal uttrykke en helhetlig tilnærming, med tiltak for hvordan disse målene skal nås. Handlingsplanen, kan man da hevde, fyller en helt konkret funksjon – den skal bidra til endring av noe eksisterende mot noe framtidig, og dette framtidige skal være i tråd med en formulert målsetting. Også andre formål gjør seg gjeldende for sjangeren (jf. kapittel 2).

Denne oppgavens primære formål vil være å kaste lys over *hvordan* disse formålene kommer til uttrykk og søkes oppnådd gjennom grep i teksten. Problemstillingen lyder som følger:

- Hvordan realiseres kommunikative formål gjennom grep i tekstens ulike nivå? Hvilke trekk ved teksten virker fremmende, og hvilke virker hemmende, for tekstens kommunikative formål?

For å belyse og besvare disse spørsmålene vil jeg gjøre en kritisk diskursanalyse, hovedsakelig forankret i teori utarbeidet av Norman Fairclough. Jeg vil gjøre et dypdykk ned i to tilfeller av denne typen kommunikative begivenheter, gjennom en analyse av to handlingsplaner hentet fra to ulike samfunnsområder.

1.3 Hvorfor handlingsplaner?

Til tross for at bruk av handlingsplaner i en eller annen form er svært vanlig i omtrent alle statlige og private styringsorgan og foretak, og at man dermed kan regne med at de i samfunnet er oppfattet som viktige og sentrale dokumenter, har de så langt ikke vært gjenstand for språkvitenskapelig interesse. At handlingsplanen som sjanger ikke har blitt kartlagt, gjør det i seg selv verdt å vie den litt oppmerksomhet.

I en samfunnskontekst er også et kritisk fokus på denne sjangeren relevant. Kravene til en stadig effektivisering på svært mange områder i samfunnet har ført til at kommunikasjon (i bred forstand) i større og større grad er ment å skulle initiere handling og resultater. Det er naturlig å se for seg at handlingsplaner spiller en viktig rolle her. Å vite noe om mekanismene som fungerer i dokumenter som legger føringer for avgjørelser og prioriteringer som berører et stort antall mennesker, er også av allmenn interesse.

Et særtrekk ved dokumentene som gjør det interessant å studere dem ut fra kommunikative formål, er at de både har en deskriptiv og normativ funksjon, ved at de som sagt både skal angi mål, og samtidig beskrive tiltak for å nå dem. Hvordan disse funksjonene opererer sammen, er verdt å se på. Et språkvitenskapelig perspektiv på slike tekster vil gi ny innsikt i handlingsplaner som kommunikasjonssituasjon.

1.4 Hvorfor kritisk diskursanalyse som tilnærming?

Denne oppgaven er sentrert rundt å avdekke hvordan mening i tekst uttrykkes innen en bestemt sjanger, ved å fokusere på de kommunikative formålene som gjelder for denne sjangeren. En språkvitenskapelig tilnærming, med tekstanalyse basert på systemisk-funksjonell lingvistikk, vil være en nyttig inngang til studiet av handlingsplaner. Språkvitenskapen tilbyr beskrivelse og grunnlag for forståelse av mikronivåets betydning for meningsformidling. *Critical discourse analysis* (CDA), på norsk kritisk diskursanalyse (KDA), tar for seg forholdet mellom språk og sosiale strukturer. KDA baserer seg dermed på beskrivelser av språk, og gir den som analyserer et apparat til å beskrive språk sett opp mot kontekst. Et annet

poeng er at handlingsplaner både er uttrykk for makt og gir uttrykk for hvordan makt skal brukes. Å organisere og institusjonalisere ansvar og makt er gjerne en nødvendighet, og ikke et onde. Det er likevel en fordel å applisere en teori på handlingsplaner som er kritisk til makt, og da særlig til de mulige negative sidene som maktspektet kan gi seg utslag i. En nærmere redegjørelse for denne tilnærmingen er å finne i kapittel 3.3, 2.1.1.3 og 4.

1.5 Kildeutvalg

Oppgavens rammer krever at jeg må gjøre et valg mellom å studere flere handlingsplaner noenlunde overfladisk, eller velge meg ut få, og heller gå grundigere til verks. Når målet er å gi et bilde av realisering av kommunikative formål gjennom kritisk diskursanalyse, er det sistnevnte alternativet mest fornuftig. For å se nærmere på handlingsplaners realiseringer av kommunikative formål, har jeg derfor valgt ut to eksempeldokumenter. Fordelen med et såpass begrenset kildeutvalg er at beskrivelsene dermed vil bli relativt grundige. En mulig ulempe er at det er begrenset hvor mange generaliseringer jeg kan gjøre ut fra funn i analysene. *Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007-2009* er hentet fra Universitetet i Oslo. *Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske* er fra Hordaland fylkeskommune. Dokumentene som inngår i analysen er hentet fra ulike samfunnsområder, slik at de skal kunne representere ulike avsenderopphav og ulik kontekst. Tekstene jeg skal behandle er altså begge tematisk relatert til likestilling og antidiskriminering. Dette gjør at jeg lettere kan foreta en reell sammenlikning av og gå inn i en generell diskusjon om dokumentene.

1.6 Gangen i oppgaven

I oppgavens neste kapittel går jeg først inn i sjangerbegrepet, for deretter å gi en foreløpig presentasjon av handlingsplanen som sjanger. Her presenteres også Pälli, Vaara og Sorsas (2009) arbeid med strategidokumenter og kommunikative formål i slike, som er et viktig utgangspunkt for meg for å avgjøre hvilke kommunikative formål jeg skal undersøke språklig realisering av i handlingsplaner. I kapittel 3 gjør jeg rede for Hallidays systemisk-funksjonelle lingvistikk og Faircloughs kritiske diskursanalyse, før kapittel 4 etablerer en metodisk framgang for undersøkelser av handlingsplanene. Analysene av handlingsplanene presenteres i kapittel 5, og funnene herfra knyttes i det siste kapittelet, kapittel 6, opp mot problemstillingen.

2 Sjangerteori og handlingsplanen som sjanger

2.1 Sjanger

At handlingsplaner er ment å skulle føre til endring, er så langt i oppgaven den eneste etablerte oppfatningen av dokumentenes formål. Før jeg kan undersøke hvordan handlingsplanenes kommunikative formål realiseres, er det dermed nødvendig å gjøre en innledende sjangerbeskrivelse av handlingsplanene, og ikke minst å diskutere og forsøke å avklare hva de kommunikative formålene til slike dokumenter er.

I dette kapitlet vil jeg i første omgang introdusere en måte å forholde seg til begrepet sjanger på, og deretter gi en foreløpig beskrivelse av handlingsplaner i et sjangerperspektiv. Videre går jeg inn på en diskusjon av hvorvidt handlingsplaner kan karakteriseres som dokumenter nært knyttet til, eller del av, en 'strategidiskurs'. Jeg vil gi et bilde av hva teoretikere både med språkteoretisk og samfunnsvitenskapelig tilnærming har avdekket, skrevet og ment om strategidokumenter.

2.1.1 *Hva er en sjanger?*

Mitt behov for en definisjon av sjanger styres av et ønske om å kunne tolke og forklare handlingsplaner ut fra funksjon, og ut fra konteksten de eksisterer i. Derfor forholder jeg meg også til en forståelse av sjanger bygget på pragmatisk grunn. John Swales og Vijay K. Bhatia er to teoretikere som hver for seg har arbeidet med ikke-skjønnlitterære sjangrer, og de har kommet opp med noen karakteristika for tekster som tilhører én og samme sjanger, gjennom modeller for sjangeranalyse.

2.1.1.1 Swales' fem punkter som grunnlag for sjangerforståelse

Lingvisten John Swales har viet særlig mye tid til forskning på akademiske sjangrer. Hans sjangerdefinisjon lyder slik:

A genre comprises a class of communicative events, the members of which share some set of communicative purposes. These purposes are recognized by the expert members of the parent discourse community, and thereby constitute the rationale for the genre. This rationale shapes the schematic structure of the discourse and influences and constrains choice of content and style. (Swales 1990: 58)

Swales trekker dermed fram fem punkter som danner et viktig utgangspunkt for å identifisere en sjanger (Swales 1990: 45 ff):

- En sjanger er en gruppe av kommunikative begivenheter.
- Denne gruppen kommunikative begivenheter deler et knippe kommunikative formål.
- Eksemplarer fra én og samme sjanger varierer med hensyn til hvor prototypiske de er.
- Sjangerens utgangspunkt eller underliggende logikk (rationale) legger føringer for innhold, struktur og form, og begrensninger på tøying av disse grensene.
- Diskurssamfunnets aktive medlemmer er kilde til vesentlig informasjon om sjangerens konvensjoner, muligheter og begrensninger.

Begrepet 'kommunikative begivenheter' (communicative events, Swales 1990: 45) vil jeg komme tilbake til under behandlingen av kritisk diskursanalyse, kapittel 3.5. Det viktige med dette punktet, er at det viser at Swales vektlegger betydningen av kontekst i sjangerforståelsen, fordi han inn i begrepet kommunikativ begivenhet regner diskurs og deltakere. Han inkluderer også en hel rekke kontekstuelle faktorer, som "the role of that discourse and the environment of its production and reception, including its historical and cultural associations" (Swales 1990: 46).

Swales vektlegger kommunikativt formål i sin sjangerdefinisjon. At sjangrer har et kommunikasjonsmål regnes som en helt grunnleggende egenskap ved dem: "[...] genres are communicative vehicles for goals" (Swales 1990: 46). Swales understreker derfor betydningen av å gjøre grundige undersøkelser av sjangerens hensikt. "Stressing the primacy of purpose may require the analyst to undertake a fair amount of independent and open-minded investigation, thus offering protection against a facile classification based on stylistic features and inherited beliefs (...)" (Swales 1990: 46). Swales peker også på at "[i]n addition to purpose, exemplars of a genre exhibit various patterns of similarity in terms of structure, style, content and intended audience" (Swales 1990: 58).

2.1.1.2 Bhatia og individuelle strategier for å oppnå kommunikative formål

Vijay Bhatia er en annen teoretiker som har arbeidet mye innen sjangerområdet, særlig med ulike former for yrkesrelaterte sjangrer (professional genres). Bhatia har basert seg mye på Swales' arbeider. Også for Bhatia er kommunikativt formål et viktig moment i sjangerforståelsen.

Som Swales regner Bhatia med at det med en sjanger følger visse krav til at form og funksjon skal korrelere, noe som igjen innebærer at det legges visse rammer for språkbruk og stilvalg i en tekst. En språkbruker har likevel svært stor frihet, hevder Bhatia (1993), og kan boltre seg i språket under skriving i en sjanger. Det er rom for variasjon og kreativitet i produksjonsprosessen og i sluttproduktet, men dette rommet er begrenset av språkbrukernes forventninger til en sjanger. Andre språkbrukere vil reagere dersom trekk i teksten varierer for mye utover det som oppfattes som vanlig lingvistisk og strukturell variasjon, fordi stil og andre variasjonstemaer forbindes med bestemte sjangrer. Dersom målet med en sjangertilnærming er å si noe om sjangeren i forhold til funksjonell bruk, er ikke stilanalyser særlig relevant, hevder Bhatia: "Analyses of varieties or registers on their own reveal very little about the true nature of genres and about the way social purposes are accomplished in and through them in settings in which they are used" (Bhatia 1993: 18).

Det er naturlig å se kommunikativt formål opp mot begrepet 'kognitiv struktur', fordi kognitiv struktur i en sjanger avspeiler sjangerens kommunikative formål (Bhatia 1993: 21). Selv om man finner en viss variasjon i register og struktur innen en sjanger, fører et felles kommunikativt formål til enkelte likheter både i hvilke innholdsmomenter man finner i de ulike eksemplarene, og for hvordan disse struktureres. I kapittel 2.1.3 presenterer jeg noen slike momenter som er sentrale for handlingsplaner.

Bhatia er i enda større grad enn Swales opptatt av å studere sjangrer i lys av kontekstuelle faktorer, fordi slike faktorer er avgjørende for å forstå sjangerens kommunikative formål. Med dette kommer også et syn på sjangrer som foranderlige størrelser inn i bildet:

Although genres are based on conventionalised, institutionalised, and to a large extent, standardised linguistic behaviour in various professional and academic settings, they have propensity for mixing and embedding. This gives considerable tactical freedom to expert members of the discourse community in question to manipulate generic resources and conventions in order to express either a set of communicative purposes, rather than a single communicative purpose, or simply express 'private intentions' within the framework of 'socially recognised communicative goal' (Bhatia 1995, sitert i Bhatia 2000: 148)

De 'private intensjonene' kommer jeg tilbake til straks.

2.1.1.3 Kommunikative formål som avgjørende for min bruk av sjangerbegrepet

Både Swales' og Bhatias' bidrag i sjangerteoriforskningen er nyttige for å kunne se dokumentene handlingsplaner i et sjangerperspektiv. Begge opererer med utgangspunkt i at en

sjanger først og fremst er en måte å få til et eller annet på, og at kommunikativt formål dermed er sentralt for å beskrive og forklare en sjanger. Bhatia legger i større grad enn Swales vekt på sosiale faktorer og språk i bruk, selv om både Swales og Bhatia ser sjanger i sammenheng med kontekst. Jeg vil her gjøre en vurdering av hvilke innsikter og poenger sjangerteorien kan bidra med i min oppgave.

Et annet moment Bhatia er mer opptatt av enn Swales, og som kom til syne i sitatet ovenfor, er de taktiske aspektene ved sjangerbruk og sjangeres funksjon, og dermed avsenders innflytelse på faktisk tekst i form av mulige manipulative strategier og taktikk gjennom språkvalg og sjangerrealisering i tekst (Bhatia 1993: 16).

These tactical choices appropriately called **strategies**, exploited by a particular writer are generally used in order to make the writing more effective, keeping in mind any special reader requirements, considerations arising from a different use of medium or prerequisites or constraints imposed by organizational or other factors of this kind. (Bhatia 1993: 20)

Her er det altså snakk om strategier i tekst, ikke *strategidokumenter*. Denne måten å utøve taktikk på kan også gjøres med enda tydeligere taktiske mål:

It is not simply that a professional genre is constructed and used for a specific professional purpose; it may be that a specific genre is deliberately and consciously bent to achieve something more than just a socially accepted and shared professional objective. (Bhatia 2008: 174)

Bhatia mener videre at denne typen strategibruk i en sjanger ikke forandrer dens kommunikative formål i særlig grad, fordi språkbrukeren opererer innenfor grensene for det som anses som akseptabel utnytting av sjangerkonvensjonene. Manipuleringsmålet kan heller ses på som kommunikative formål på et lavere nivå, der hensikten i sterkere grad er knyttet til det spesifikke innholdet i den konkrete teksten, og hvordan dette framstilles og hvilken effekt det får, og i mindre grad til selve sjangeren (Bhatia 1993: 20).

Jeg vil se litt nærmere på poenget med individuelle strategier, og vurdere om det kan være relevant for min oppgave å ha dette perspektivet med. Mens Bhatias sjangeranalyse også søker å se og forklare hvordan språkbrukernes egne intensjoner realiseres som lavere rangerte kommunikative mål i teksten, og på denne måten er koplet til individuelle strategiske og maktfremmende mål (Bhatia 1993: 39f), er kritisk diskursanalyse i mindre grad opptatt av individnivået. Fairclough fokuserer på makt i *strukturer*, altså på et mer *overordnet* nivå enn det rent individuelle. Det er et fornuftig utgangspunkt å ha når en studerer handlingsplaner, fordi handlingsplanene som strategidokumenter tilhører en institusjon, en bedrift eller et

organ. Avsender er derfor ikke en privatperson, men ett eller flere mennesker som utfører en oppgave i kraft av en institusjonell rolle. Et perspektiv på handlingsplanene som innebærer at de skulle være et uttrykk for individuelle strategier synes lite fruktbart, fordi de skapes gjennom en prosess der flere aktører er involvert, og de er ment å være uttrykk for mål og handling for en hel bedrift, institusjon, organisasjon og så videre. Men dersom jeg forutsetter at det ikke nødvendigvis er den individsesifikke variasjonen og taktikken som er det viktige med denne definisjonen, men at Bhatias poeng også kan gjøre seg gjeldende i tekster med en avsender i form av en kollektiv gruppe, blir dette perspektivet en mulig betydningsfull kontekstuell faktor.

Bhatia skiller altså mellom private intensjoner og det han kaller sosialt gjenkjennelige kommunikative mål (Bhatia 2000: 148). Fairclough uttrykker noe av det samme ved å hevde at "[p]urposes may be relatively explicit or implicit" (2003a: 71), og ved å bruke uttrykket *hierarki av formål*¹ for å poengtere at én og samme tekst kan ha flere formål, og at disse formålene sett i forhold til hverandre kan graderes som viktige eller mindre viktige (Fairclough 2003a: 71). Fairclough refererer til Habermas'² skille mellom kommunikativ og strategisk handling, der forskjellen ligger i om man med en interaksjon har til hensikt å komme til en felles forståelse, eller om det dreier seg om å få resultater på et område (2003a: 71).

Sjangrer kan også ha en blanding av slike kommunikative og strategiske handlinger, mener Fairclough (2003a: 72). I vår moderne verden eksisterer det et vell av instrumentelle sosiale systemer, hvis hensikt er resultater og effektivisering på mange felt (2003a: 71). "Purpose-driven genres characterized by determinate structure are a significant part of these instrumental systems" (2003a: 71). Utviklingen går i retning av at flere og flere sjangrer preges av dette. Heller enn å overfokusere på kommunikativt formål, må man se på karakteren til aktiviteten som sjangeren er en del av, mener Fairclough. Handlingsplaner kan uten særlig tvil plasseres blant aktiviteter som er "strategic and purpose-driven". Disse poengene er interessant å ta høyde for når jeg vurderer hvordan den kommunikative hensikten realiseres i sjangeren handlingsplaner.

Bhatias forståelse av sjanger og fokus på kommunikativt formål som samlende og avgjørende for sjangerinndeling, inviterer til analyser av sammenhenger mellom form og funksjon, studier av hvordan funksjon og hensikt realiseres i form, og hvordan realisering av

¹ Direkte oversatt fra Faircloughs "hierarchy of purposes" (2003: 71).

² Habermas 1984 (referert i Fairclough 2003: 71)

tekst i sjanger kan forstås ut fra en videre sosiokulturell sammenheng (Bhatia 1993: 16). I og med at kritisk diskursanalyse er tilnærmingen som skal brukes i denne oppgaven, vil jeg også kort kommentere sjangerbegrepet slik det defineres av Fairclough. Fairclough ser en sjanger som "a relatively stable set of conventions that is associated with, and partly enacts, a socially ratified type of activity, such as informational chat, buying goods in a shop, a job interview, a television documentary, a poem, or a scientific article" (Fairclough 1992: 126). Fairclough slutter seg ikke til Swales' definisjon av sjangrer som grupper av kommunikative begivenheter. De fleste sjangrer er for komplekse til at man kan si at begivenhetene eksisterer 'i' en sjanger, hevder Fairclough. Men sjangrer og sjangerkonvensjoner utgjør en del av mulige ressurser som det kan gjøres bruk av i en spesifikk tekst (Fairclough 2003a: 69). Fairclough og Bhatia er enige om at sjangrer ikke er statiske, men dynamiske (Bhatia 2000: 148), og at en sjanger kan inneholde eller trekke på elementer av andre sjangrer. Både Bhatia og Fairclough (2003a) drøfter problematikken rundt inndeling av tekster i sjangrer.

Det er mange likheter mellom spørsmålene som stilles i Faircloughs kritiske diskursanalyse og spørsmålene Bhatia stiller for å kaste lys over sjangeren, på tross av at Fairclough forholder seg til tekst i en videre forstand enn Bhatia, og at det ellers også på mange måter er store forskjeller mellom deres prosjekter. Både Fairclough og Bhatia søker å forklare og tolke funn i lys av kontekst og sosiokulturell sammenheng, og etablere forbindelser mellom form og trekk og funksjon. Mens Fairclough mener at en tekst sier noe om virkelighetsoppfatning, peker Bhatia på at en hel sjanger kan gjøre det samme (Bhatia 1993: 18). "This aspect of genre analysis emphasizes that text by itself is not a complete object possessing meaning of its own; it is to be regarded as an ongoing process of negotiation in the context of issues like social roles, group purposes, professional and organizational preferences and perquisites, and even cultural constraints" (Bhatia 1993: 18).

En tilnærming og metode bør alltid velges på grunnlag av hva som vil gi den gunstigste innsikten i forhold til hva intensjonen med oppgaven er. Et spørsmål som er verdt å kommentere, er hvorfor nettopp kritisk diskursanalyse er valgt som metodisk grunnlag i tillegg til sjangerperspektivet. Når det likevel eksisterer såpass mange likheter mellom måten Bhatia og Fairclough ser sjanger på, virker en sjangeranalyse med utgangspunkt i studium av kommunikative formål opp mot virkelighetsbeskrivelse og -forståelse i teksten som et godt alternativ til kritisk diskursanalyse. Jeg tror likevel en mer tekstlingvistisk rettet tilnærming, som kritisk diskursanalyse gir, vil åpne for en mer kontekstavhengig diskusjon og refleksjon rundt de språklige strategiene som er valgt på mikro- og makronivå i dokumentene. Sjangeranalyse, slik særlig Swales, men også Bhatia (særlig i tidlige arbeider) beskriver den,

er mer fokusert på *beskrivelse* av sjanger, og mindre enn diskursanalysen på *forståelse* av sjangeren.

Et særlig fortrinn kritisk diskursanalyse byr på, er at denne tilnærmingen ikke bare fokuserer på de faktiske valgene som er foretatt i teksten med henblikk på ord, grammatiske konstruksjoner med mer, men også åpner for et fokus på de alternativene, komponentene og momentene som teksten *ikke* framviser. Et slikt fokus inkluderer både faktiske og potensielle valg. En sjangeranalyse à la Bhatia ville likevel hatt mange av de samme komponentene som en kritisk diskursanalysetilnærming. Sjangeranalysen gir en grundig "description of functional varieties of written or spoken language" (Bhatia 1993: 39). Mitt mål med denne oppgaven er imidlertid mer rettet mot en forståelse av handlingsplanen i den sammenhengen de opptrer i (jf. 1.2 og 1.3). Bhatia framhever også at en leksikogrammatisk analyse av tekster, fordi den beskjefter seg med et overflatenivå av teksten, ikke gir nok informasjon til å avdekke hvordan kommunikative formål realiseres og søkes oppnådd i tekster (Bhatia 1993: 25). Det er et godt argument for å velge en tilnærming til handlingsplaner som har en bredere innfallsvinkel til tekstproduksjon og tolkning av mening i tekst enn sjangeranalysen har. Bhatia er svært opptatt av kontekstens rolle i sjangerforståelsen.

The social or professional context in which this text or genre plays an important role, the social action that this particular example of text represents, and the institutional, social or professional culture it invokes when it is constructed and interpreted, are some of the important issues that need to be investigated. (Bhatia 2008: 174)

Likevel tilbyr ikke sjangeranalysen en like konkret metode som den kritiske diskursanalysen for å undersøke disse aspektene. Derfor velger jeg å kombinere elementer fra sjangerteori med en kritisk diskursanalyse-tilnærming til handlingsplaner. Pälli mfl. (2009: 305 f) framholder at all den tid sjangerperspektivet inngår som en viktig del av kritisk diskursanalyse, blir Bhatias måte å kombinere sjanger og teksttrekk og se dette opp mot sosial og profesjonell praksis et fornuftig perspektiv å ha med seg i analyse av strategidokumenter.

2.1.2 Handlingsplaner som egen sjanger, men del av en strategidiskurs

Det faktum at handlingsplanene har en funksjon i strategiarbeid, gjør det naturlig å vurdere om noen av de kommunikative formålene som har blitt påvist for strategidokumenter, også kan være relevante for handlingsplanen som sjanger. Sjangerer av nært slektskap deler ofte noen kommunikative formål (Bhatia 1993: 59).

Selv om ikke handlingsplaner spesifikt har blitt viet stor oppmerksomhet innen sjanger- og tekstlingvistikkforskningen, betyr ikke det at alle former for strategidokumenter er oversett. Pälli, Vaara og Sorsa (2009) har anvendt kritisk diskursanalyse på strategidokumenter hentet fra byadministrasjonen i Lahti i Finland, og gjort funn i disse tekstene med henblikk på karakteristika ved strategidokumenter. De har blant annet undersøkt hva de kommunikative formålene i disse dokumentene er, og hvilke leksikogrammatisk trekk som er sentrale i strategidokumenter og kan sees i sammenheng med de kommunikative formålene til strategier.

“The basic or general communicative purpose of strategies could be summarized as ”to guide future action”” (Pälli mfl. 2009: 314). I alt hadde strategidokumentene hentet fra byen Lahti følgende kommunikative formål: ”education, self-legitimation, guiding future action, building identity, and promotion” (Pälli mfl. 2009: 307). De framviste altså fire kommunikative formål i tillegg til det generelle.

Formålet *education*, som en kanskje kan oversette med opplysning eller ’skolering’, går ut på at strategidokumentene søkte å forklare leseren hvorfor det å ha strategier er gunstig. Dette formålet kan sees i sammenheng med neste punkt, *self-legitimation*, eller ’selvlegitimering’. Som Pälli mfl. (2009) skriver, ble strategidokumentenes egen eksistens legitimert i selve dokumentet. Kanskje er ikke betydningen av å ha en overordnet retning som et grunnlag for enkeltavgjørelser like iøynefallende for alle som ikke til daglig tar del i beslutningsprosessene. Dessuten henger dette formålet sammen med at strategiarbeid både er tid- og ressurskrevende, og dermed også handler om økonomiske prioriteringer (Pälli mfl. 2009: 314). Altså må eksistensberettigelsen fastslås i dokumentet, slik at mottaker ikke bare blir positive til tekstens målsetting, men også til prosjektet det er å komme seg dit. Neste punkt, *building identity*, eller ’identitetsbygging’, går ut på at strategidokumentene ga til syne et ønsket om å skape og forsterke en felles oppfatning av positiv Lahti-identitet innad i byen. Det siste punktet, ’reklame’ eller *promotion*, gir uttrykk for dokumentenes funksjon i å reklamere for byens attraktivitet og positive verdier ut mot næringsinteresser og industri eller andre eksterne som kunne tenkes å vurdere Lahti som nytt tilholdssted. Økt verdiskaping i byen kan ses på som et strategisk mål i denne sammenheng. Dette kommunikative formålet er altså en viktig del av det foregående – det er med på å bygge byens identitet (Pälli mfl. 2009: 309).

Ifølge Pälli mfl. har tidligere forskning på strategidokumenter avdekket at de kommunikative formålene i stor grad kan variere fra dokument til dokument (2009: 305). Dette kan tyde på at strategidokumenter ikke er én sjanger, men at de kan deles inn i flere

sjangrer eller undersjangerer. Alternativt viser det at sjangernormene og -konvensjonene knyttet til strategidokumenter er mindre rigide enn for andre sjangrer. Dette kan igjen ha sammenheng med at bruksområdet for slike dokumenter er stort, og at virksomhetene som bruker slike dokumenter er en heterogen gruppe. At strategidokumenter kan ha noe forskjellige kommunikative hensikter er noe jeg må ta høyde for i tekstanalyse og teksttolkning av handlingsplaner.

Andre som har studert strategidokumenter er Knights og Morgan (1991). De har hatt en samfunnsvitenskapelig tilnærming. I sin kritiske studie av strategidokumenter hentet fra næringslivet, viser de hvordan det å ha en strategi for bedrifter og ledelse i stor grad er et identitetsanliggende, og de argumenterer også for at strategidiskursen har diverse makteffekter. Blant disse er at den "[...] provides managers with a rationalization of their successes and failures [...]" (Knights and Morgan 1991: 262f). Videre hevder forfatterne at strategidiskursen "facilitates and legitimates the exercise of power". Et annet poeng forfatterne ser som viktig ved diskursen, er at "[w]hat the discourse of corporate strategy does is to constitute a field of knowledge and power which defines what the 'real problems' are within organizations and what are the parameters of the 'real solutions' to them. [...] What is not questioned within the discourse is the relevance and necessity of perceiving strategy as the most appropriate means of resolving problems" (Knights og Morgan 1991: 260).

Det er sannsynlig at trekk ved strategidokumenter som Pälli mfl. (2009) og Knights og Morgan (1991) har omtalt, også er trekk ved handlingsplaner. En strategi er en tenkt måte å komme fra punkt a til punkt b på. Handlingsplaner varierer ikke fra annen strategilagning i så mange andre henseende enn at de fokuserer på et mindre målområde. Mens strategidokumenter av den typen som Pälli mfl. (2009) og Knights og Morgan (1991) har studert er strategidokumenter som tar for seg overordnede og kanskje mer langsiktige mål, omhandler handlingsplaner gjerne ett tematisk målområde, og på et mer konkret nivå. Det mer innsnevrede og konkrete fokuset gjør at handlingsplanen kan være et *verktøy* for å nå et mål, og ofte også et dokument en bruker når eller hvis en evaluerer innsats og oppnåelse på det aktuelle området. Strategidokumenter og handlingsplaner har likevel mange fellestrekk. De støtter oppunder vyer og visjoner som er viktige for institusjoner, bedrifter eller samfunnet, enten som følge av interne prioriteringer, eller eksternt styrende (ev. offentlige) pålegg. Jeg forutsetter dermed at det er fornuftig å kople informasjon om strategidokumenter til handlingsplaner, med begrunnelsen at handlingsplaner er en måte å drive strategiarbeid på.

På bakgrunn av disse vurderingene vil jeg hevde at handlingsplaner konstituerer en egen sjanger, og jeg vil si at sjangeren har følgende kommunikative formål, som den også deler med strategidokumenter av det slaget Pälli mfl. (2009) har beskrevet:

- Vise vei til endring og framtidig handling
- Skolering
- Selvlegitimering
- Identitetsbygging
- Reklame

Dersom en skal operere med et hierarki av formål, slik Fairclough gjør, gir det mening å anse å vise vei til endring og framtidig handling som et primærmål for handlingsplaner, slik Pälli mfl. også gjør, mens det kun er et av flere formål for overordnede strategiplaner. I tillegg vil jeg hevde at handlingsplaner har ett kommunikativt formål til:

- Framvise kontroll og ansvarsbevissthet

Med dette mener jeg at et pragmatisk kommunikativt formål med handlingsplanene rett og slett også er å formidle en at det foregår et arbeid med og finnes en helhetlig plan for et felt, med det mål å kommunisere og signalisere ut til en gruppe eller instans som er opptatt av dette spesifikke området at saken, området eller målet er prioritert og at endring er underveis. Dette kan også sees i sammenheng med en av hensiktene med strategiarbeid som Knights og Morgan skriver om, at "[s]trategic discourse provides a demonstration to outsiders of how the organization is apparently rational and in control of its destiny" (1991: 260). Alternativt til å regne dette som et eget kommunikativt formål, kunne jeg ansett dette punktet som et trekk som inngår i flere av de allerede beskrevne kommunikative formålene. Jeg vil likevel skille det ut som et eget punkt, fordi jeg er interessert i å undersøke om handlingsplanene stimulerer til mobilisering, eller i motsatt tilfelle, passivisering, på et det området de tar for seg, og hvordan det eventuelt kommer fram.

2.1.3 *Innholdsmomenter og andre trekk ved handlingsplane*

En sjangers kommunikative formål realiseres typisk gjennom et bestemt sett av retoriske grep og komponenter i teksten (Bhatia 1993: 30). På denne måten dannes det en såkalt 'kognitiv

struktur' som i hovedsak er felles for eksemplarer innen en og samme sjanger. Hvert av disse grepene er med på å fremme og framheve et spesielt trekk som bidrar til at det overordnede kommunikative formålet kommer til syne. Mitt mål her er verken å gi en utfyllende vurdering, diskusjon og beskrivelse av handlingsplaners kognitive struktur eller å avgjøre om enkelte trekk er obligatoriske eller ikke. Jeg skal dermed kun gjøre en svært kort og generalisert oppsummering av hva som "skjer" i en handlingsplan: I handlingsplanene identifiserer man et problem eller en utfordring innen et område. Det defineres et eller flere mål, og det presenteres tiltak som skal settes inn for at målene skal nås. Ansvar for tiltakene plasseres kanskje også.

Med dette sagt, regner jeg de viktigste trekkene ved handlingsplaner så langt som klargjort.

3 Teori

3.1 Innledning

“[U]sing language means making choices in the environment of other choices” (Halliday 1978: 52). I handlingsplaner, som i andre språkbruksprodukter, handler språket om *valg* – både av hvilket meningsinnhold som skal med, og av hvordan denne meningen skal uttrykkes. Målet med denne oppgaven er nettopp å si noe om hvordan mening kommer til uttrykk i to sjangereksemplarer, her sett i sammenheng med kommunikative formål. Å finne ut av dette vil kreve en undersøkelse og beskrivelse av hvordan mening realiseres språklig, og et rammeverk som beskriver hvordan man kopler grammatikk og mening. Her kommer systemisk-funksjonell lingvistikk inn, fordi denne retningen ikke bare søker å beskrive grammatiske trekk i tekst i seg selv, men også nettopp å analysere sammenhengen mellom mening slik den kommer til uttrykk gjennom grammatiske komponenter på mikronivå, og i større meningsenheter i tekst og i språket som helhet.

Den systemisk-funksjonelle lingvistikken slik den er beskrevet av lingvisten Michael A. K. Halliday, inngår som en viktig del av grunnlaget for den praktiske delen av den kritiske diskursanalysen. I dette kapitlet vil jeg først kort presentere Halliday, og noen grunnleggende perspektiver fra hans funksjonell lingvistikk-tilnærming. Faircloughs kritiske diskursanalyse vil være neste punkt å presentere.

Jeg gjør et skille mellom fokus på teori og på metode i denne oppgaven. Det innebærer at mange viktige aspekter ved Hallidays grammatikk presenteres nærmere i neste kapittel.

3.2 Halliday og systemisk-funksjonell lingvistikk

Menneskelig kommunikasjon skjer gjennom systemer av tegn og mening. Språkviteren Ferdinand de Saussure introduserte på starten av 1900-tallet begrepet *semiologi* for læren om *tegnsystemer*. Språket som tegnsystem er ifølge Saussure det aller viktigste, og det er også den delen av semiotikken vitenskapen i størst grad har konsentrert seg om (Berge 1998: 21). Halliday, som i stor grad har beskjeftiget seg med hverdagspråket som meningssystem, har brukt benevnelsen *sosialsemiotikk* om denne retningen. I dette ligger det at det å skape mening og meningssystemer må være en *sosial prosess* (Maagerø 2005: 25). Språkets utvikling og oppbygning må forstås på bakgrunn av funksjonene det har i menneskelig samspill av ymse slag. Språkets egenskaper og strukturer kan forklares ut fra den sosiale

funksjonen det har, mener Halliday. At språket er, og gjennom bruk blir, tilpasset menneskenes behov for det og bruk av det, og ikke omvendt, er en grunnleggende tanke i Hallidays teorier.

Systemisk-funksjonell lingvistik (SFL) er merkelappen Halliday har satt på sin språktilnærming og språkbeskrivelse. Dette er en tilnærming til språk som nettopp springer ut fra en forståelse av språk som tett knyttet til sosial praksis. Språket som et semiotisk system forstås som strukturert, derav betegnelsen *systemisk*. Det funksjonelle aspektet bringes inn ved at en beskriver disse systemene i språket som tilpasninger til ulike sosiale praksiser (Berge 1998: 24). Dermed er det ”språket i samspill med konteksten ut fra en hensikt” (Maagerø 2005: 21) som får fokuset i den systemisk-funksjonelle lingvistikken.

This means that we are taking the functional view of language, in the sense that we are interested in what language can do, or rather in what the speaker, child or adult, can do with it; and that we try to explain the nature of language, its internal organization and patterning, in terms of the functions that it has evolved to serve. (Halliday 1978: 16)

Språk har *meningspotensial* – og når det settes i system, realiseres mening. ”Den viktigste kjensgjerning om språket som system er at det er organisert *i funksjonelle komponenter*” (Halliday 1998: 259).

What the speaker can say, i.e., the lexicogrammatical system as a whole, operates as the realization of the semantic system, which is what the speaker *can mean* – what I refer to as the ’meaning potential’. I see language essentially as a system of meaning potential. (Halliday 1978: 39)

Slik har man altså grammatikken som en beskrivelse av språket som system, for å forstå hvordan språket er strukturert og organisert. Så kan en igjen bruke grammatikkforståelsen og kunnskapen om språkstruktur og språkssystem som en metode som kan anvendes for å gjøre analyser på språkets bruksnivå.

Kontekst, tekstens omgivelser, er naturlig nok et viktig aspekt innen en teori som er forankret i og forklart ut fra sosial praksis. Også for kontekstbegrepet har Halliday beskrevet ulike dimensjoner av mening, og han skiller mellom ’felt’, ’relasjon’ og ’mediering’. Når Halliday trekker inn kontekst i sine analyser, er det gjerne situasjonskonteksten han fokuserer på. Teksten er en intersubjektiv hendelse, og det som skjer kan forklares med at taler og lytter utveksler mening i en situasjonskontekst (Halliday 2009: 362). ’Felt’ er det som skjer, aktivitetstypen. Begrepet ’relasjon’ handler om hvilke deltakere som kan identifiseres, og forholdet dem imellom for, eksempel når det gjelder maktforhold og status. ’Mediering’ er

kanalen man kommuniserer gjennom og hva språket er ment å gjøre i den konkrete sammenhengen – hva som tenkes oppnådd med teksten og språket.

I SFL er de ulike språklige enhetene viktige fordi de representerer små manifestasjoner av ulike meningskomponenter. Hvordan mening på ulike nivå oppstår i et samspill seg i mellom og skaper mening som en helhet er viktig, og det vil inngå som del av analysen av handlingsplaner.

3.2.1 Setningsnivået i tekst

I systemisk-funksjonell lingvistikk er setningen (the clause) en svært viktig enhet. Språket kan deles inn og studeres i enheter av ulike størrelser, som for eksempel ord, frase og så videre. Ulike dimensjoner eller aspekter ved mening uttrykkes gjennom komponenter som inngår i setningen som enhet. Det er gjennom alle de ulike grammatiske strukturene til sammen at meningen realiseres. Halliday (1994: 34) presenterer tre meningsdistinksjoner som er viktige i forhold til setningsbegrepet: "Clause as a message" (budskap), "clause as exchange" (utveksling) og "clause as representation" (representasjon). De ulike meningene kommer til uttrykk gjennom forskjellige grammatiske strukturer, dimensjoner og elementer innad i setningen.

3.2.2 Realisering av mening: Språkets metafunksjoner

De tre strukturdimensjonene Halliday omtaler for setningsenheten, er ikke bare relevante for å uttrykke mening på dét nivået. Mening uttrykt gjennom ulike strukturer er en grunnleggende og gjennomgående egenskap ved språk. Språket har flere funksjoner enn bare meningsoverføring. Halliday har i sin språkmodell inkorporert tre grunnleggende meningskomponenter som han kaller metafunksjoner. Disse er 'den ideasjonelle', 'den mellommenneskelige' og 'den tekstuelle' metafunksjonen. Alle disse tre komponentene kan operere parallelt og samtidig med de andre to (Halliday 2009: 262). "Every clause is multifunctional, and so every clause is a combination of ideational, interpersonal (identity and relational), and textual meanings" (Fairclough 1992: 76).

På setningsnivå vil den ideasjonelle og den mellommenneskelige metafunksjonen kunne studeres på samme tid, mens man med større biter tekst kan studere alle tre. Det er gjennom ulike grammatiske konstruksjoner at metafunksjonene kommer til syne.

Language construes experience by transforming it into the experience of meaning; it enacts interpersonal relationships by performing them as acts of meaning; in this way the world of semiosis unfolds alongside the material world, interpenetratingly. (Halliday 2009: 266)

Et viktig prinsipp er at mening både er handling og refleksjon på én og samme tid. Det er når det mellommenneskelige og erfaringsmessige kombineres at mening skapes (Halliday 2009: 267). Metafunksjonene er abstrakte, “they represent functions of language *as incorporated into the linguistic system*” (Halliday 1978: 50). Metafunksjonene er “generalized functions which have as it were become built into language, so that they form the basis of the organization of the entire linguistic system” (Halliday 1978: 47).

Halliday har også sett en systematisk sammenheng mellom hvert av de tre kontekstaspektene og metafunksjonene i språket. Felt uttrykkes gjennom den ideasjonelle, relasjon gjennom den mellompersonlige og mediering gjennom den tekstlige metafunksjonen.

Jeg vil gi en kort presentasjon av hver av metafunksjonene. Deretter lar jeg den systemisk-funksjonelle grammatikken ligge for et øyeblikk, før den igjen blir tema i deler av kapittel 4.

3.2.2.1 Den ideasjonelle metafunksjonen

Fenomener i verden representeres i språk, og det er gjennom språket at mennesker skaper sin oppfatning av og mening med verden. Halliday bruker betegnelsen ”den ideasjonelle metafunksjonen” om denne delen av språklige uttrykks funksjon, det er altså ”language as expressing the speaker’s experience of the external world, and of his own internal world, that of his own consciousness” (Halliday 1978: 45). Setningen er viktig når en snakker om språkets mening i slik forstand, fordi setninger i seg selv uttrykker en sentral ting ved verden – nemlig det prosessuelle aspektet ved virkeligheten.

Den ideasjonelle meningen realiseres gjennom forskjellige grammatiske komponenter. Transitivitetssystemet, som jeg kommer tilbake til i kapittel 4.4.3, er et av disse. Gjennom de semantiske kategoriene ’omstendigheter’, ’prosesser’ og ’deltakere’ uttrykkes verdenserfaringer i språket.

Når en forholder seg til den ideasjonelle metafunksjonen i en tekstanalyse, fokuserer en på innholdet – på fakta, prosesser, deltakere og omstendigheter. Et fokus på den ideasjonelle metafunksjonen innebærer å studere ledd og setninger i språket som representasjoner (Berge 1998: 29).

3.2.2.2 Den mellompersonlige metafunksjonen

Språk har også en sosial funksjon. Halliday definerer denne språkfunksjonen som ”language as expressing relations among participants in the situation, and the speaker’s own intrusion into it” (Halliday 1978: 46). Den delen av språklig mening som uttrykker et interaktivt aspekt kalles den mellompersonlige metafunksjonen. Språkbrukeren plasserer seg da *i forhold* til andre gjennom lingvistiske konstruksjoner, og inntar en rolle overfor mottaker/adressaten for språkhandlingen. Dermed angir avsenderen også en rolle for adressaten eller mottakeren av ytringen. Denne rollen kan innebære at mottakeren skal være passiv mottaker av informasjon, og det kan være en invitasjon til å gi informasjon. ’Modalitet’ og ’modus’ kalles de kategoriene der denne semantiske dimensjonen avspeiles. I tekstanalysen blir særlig disse kategoriene (omtalt i kapittel 4.3.4) viktige å se på. Et fokus på den mellompersonlige metafunksjonen er et studium av språk som utveksling, ikke som representasjon, slik det er i den ideasjonelle metafunksjonen.

3.2.2.3 Den tekstuelle metafunksjonen

Den siste av Hallidays meningsdimensjoner har fått benevnningen den tekstuelle metafunksjonen. Språket står i forbindelse med kotekst og kontekst, altså de verbale og ikke-verbale delene av omgivelsene rundt språket (Maagerø 1998: 54). En beskrivelse av en tekstuell meningsfunksjon baserer seg på en forståelse av at alle ytringer har et budskap (Maagerø 1998: 54). De eksisterer ikke isolert fra andre språklige ytringer, men inngår som en del av et større budskap. Til sammen utgjør de en tekst. Det er språket som budskapsprosess (Berge 1998: 29) en får sagt noe om ved å fokusere på den tekstuelle metafunksjonen. ”Vi ser hvordan de ulike segmentene språket består av, er bundet sammen med kohesjonsmekanismer, og hvordan plasseringen av delene i den syntagmatiske meningskjeden (verbal-, nominal-, og adverbialgrupper) er betinget av funksjonene i den meningsprosessen teksten skapes i” (Berge 1998: 29).

I en tekst er det forskjellige mekanismer som gjør at delbudskapene hver setning kan sies å representere, knyttes sammen til en tekst eller en større enhet. I tekstanalysen er det tekstens organisering, tekstens egenskaper og den grammatiske og leksikalske kohesjonen mellom delene som er i fokus – hvordan tekstbitene utgjør en helhet.

3.3 Fairclough og den kritiske diskursanalysen

En teoretiker som har anvendt Hallidays SFL-rammeverk i et mer ideologisk perspektiv, er diskursanalytikeren Norman Fairclough. Halliday hevder som nevnt at det å bruke språket innebærer at en hele tiden foretar språklige valg som går på bekostning av andre språkvalg. Disse språkvalgene kan igjen studeres med henblikk på å finne forklaringer for valgene i ytre forhold som kontekst. I kritisk diskursanalyse slik Fairclough beskriver den, er dette perspektivet på språk utviklet noe videre. Kritisk diskursanalyse bygger også på en forutsetning om at det bestandig er en grunn til at en tekst er bygget opp og formulert slik den er. Dette er fordi en tekst alltid er utformet i en viss sosial sammenheng, og den vil i seg selv vitne om det gjennom ulike teksttrekk. Språkbrukeren eksisterer og opererer i en kontekst, og et nærblikk på omliggende strukturer kan gi interessante og presise beskrivelser, forklaringer og tolkninger av språkvalg. Norman Fairclough er dermed en teoretiker som blant annet anvender språkanalyser som samfunnsanalytisk metode.

Begrepet 'kritisk diskursanalyse' brukes på to måter, både for å betegne den teoretiske og metodiske diskursanalysen som Fairclough har utarbeidet, og om en bredere retning innen diskursanalysen der også flere andre teoretikere er representert (Jørgensen og Phillips 2002: 60). I denne oppgaven brukes kritisk diskursanalyse om Faircloughs tilnærming, som innen retningen kritisk diskursanalyse er å anse som "[...] the most developed theory and method for research in communication, culture and society" (Jørgensen og Phillips 2002: 60).

Fairclough er påpasselig med å understreke at kritisk diskursanalyse er like mye en teori som en metode. Han mener videre at KDA, når den skal anvendes mer som et analyseverktøy, best anvendes når den koples sammen med andre teorier (Fairclough 2008: 93). Videre mener han at KDA gjerne kan brukes innen flere fagfelt, og også interdisiplinært.

I den kritiske diskursanalysen inngår både en lingvistisk og det man kan kalle en "sosial" analyse. Det vil si at både språket i bruk, og kontekst i form av sosiale strukturer og samfunnsmessige forhold som er av betydning for kontekstforståelsen, kommer under lupen. En kritisk diskursanalyse kan bidra med å gi forståelse av en tekst i kontekst, mener Fairclough.

Det er mange likheter i måten Fairclough og Halliday forstår språk i en sosial sammenheng på. En viktig forskjell mellom Halliday og Fairclough består i målsetningene deres med å beskrive og forklare mening i språk. Mens Halliday vil beskrive språket i bruk, har Fairclough også mer politisk motiverte formål med teorien sin. Kritisk diskursanalyse er opptatt av å beskrive hvordan maktrelasjoner avspeiles i diskurs, og søker å "uncover opaqueness and power relations", fordi bevissthet rundt diskursive strategier kan bidra til å

endre maktmønstrene i samfunnet (Fairclough og Wodak 2010: 109). Jeg skal kommentere dette perspektivet i kapittel 3.3.5.

I likhet med Halliday har Fairclough et multifunksjonelt syn på tekster (Fairclough 2008: 125), det vil si at tekstmeningen kan beskrives ut fra tre funksjoner: En ideasjonell, en interpersonell og en tekstuell. Disse funksjonskategoriene korresponderer i all hovedsak med Hallidays metafunksjoner.³ Ved å studere de ulike funksjonene i setninger kan en få informasjon på mange plan. En setning kan studeres ut i fra et ønske om informasjon om hvordan ”viten- og betydningssystemer” konstitueres og dermed også om underliggende ideologi i tekst, om konstruksjon av relasjoner mellom avsender og mottaker, samt om konstruksjon av mottaker- og avsenderrelasjon (Fairclough 2008: 125). Selv om både Halliday og Fairclough ser språket som et uttrykk for virkelighetsoppfatning, er Faircloughs oppfatning avvikende på ett punkt, nemlig på hvilke implikasjoner dette har for ideologi, maktforhold med mer.

Fairclough forholder seg til begrepet tekst som ”skriftlig eller talt sprog produceret i en diskursiv begivenhet” (2008: 154). En tekst utgjør en slags enhet. Men mens en setning er en leksikogrammatisk enhet, utgjør teksten en semantisk enhet, fordi setningsenhetene som delbudskaper fungerer sammen for å skape en helhet (jf. kapittel 3.2.2.3).

3.3.1 *Diskurs og diskursiv praksis*

’Diskurs’ er et begrep som dukker opp i diverse sammenhenger og med til dels ulikt meningsinnhold. Fairclough definerer det slik: ”Diskurser er forskjellige representasjoner av samfunnsliv, som alltid er posisjonerende – sosiale aktører med forskjellige sosiale posisjoner ’ser’ og representere samfunnsliv på forskjellige måter” (Fairclough 2008: 96). Så langt bruker Fairclough altså begrepet diskurs i tråd med det som er vanlig innen en samfunnsvitenskapelig tradisjon, om språkbruk i muntlige eller skriftlige situasjoner. I begrepet ’diskurs’ anser Fairclough ”[...] sprogbrug for at være en form for social praksis mer end en rent individuell aktivitet eller en simpel afspejling af situationsbestemte variable”. Diskurs blir dermed en form for mønstre i språkbruk. Videre mener Fairclough at ”[...] diskurs både er en måde at handle på, en form, hvori folk kan agere i forhold til verden og særlig i forhold til hinanden, og er en måde at repræsentere verden på” (2008: 17). Diskurser

³ Fairclough (2008: 152) skiller ut to underfunksjoner av den interpersonelle funksjonen: Identitetsfunksjonen, som handler om konstituering av personlige identiteter, og den relasjonelle funksjonen, som er konstituering av sosiale identiteter.

er altså en type sosial praksis, praksis også utover det rent språklige, de er noe det finnes mange av, og de eksisterer i forhold til samfunn og sosial kontekst.

Selv om diskurs kan være språklig praksis, er det viktig å skille mellom begrepet diskurs og begrepet tekst. Dette innebærer videre at en kritisk diskursanalyse av handlingsplaner ikke bare er en tekstanalyse. Teksten i seg selv er kanskje ikke primærfokuset, men den er viktig fordi den kan ses på som et produkt av diskurs. Dette perspektivet vil jeg komme tilbake til i kapittel 6.

Faircloughs diskursforståelse skiller seg noe fra innholdet man i samfunnsvitenskapene har tillagt begrepet. Mens Foucault legger vekt på at diskurs er svært strukturavhengig, hevder Fairclough at aktører (sosiale aktører, altså språkbrukere) i større grad må tillegges vekt, både deres fortolkninger av diskurs og språkbruken deres i diskursen (Fairclough 1992). Fairclough påpeker at diskursiv praksis også innebærer en mulighet til å endre og forandre diskurs, et aspekt han mener Foucault i stor grad ignorerer (1992: 58ff).

Fairclough mener at sosiale relasjoner, subjekter og situasjoner henger nært sammen med språkbruk, og at språkbruk faktisk betinger deres eksistens og utvikling (Fairclough 2008: 16). Faircloughs syn på diskurs skiller seg dermed også fra Saussure-tradisjonen, der man ser på språk i enkelte sosiale situasjoner og utelukker at selve språket er det som konstituerer og forandrer sosiale aspekter:

[M]an har ikke i denne position nogen fornemmelse for, at egenskaber ved sprogbrug i en mer overordnet forstand kan være determinerede af de sociale strukturer på et dybere niveau – sociale relationer mellem klasser og andre grupper, måder, hvorpå sociale institutioner artikuleres i den sociale orden, og så videre – og at disse muligvis bidrager til at reproducere eller transformere de sociale strukturer. (Fairclough 2008: 16)

Det som er sentralt for Fairclough, er diskurs som en ”form for politisk og ideologisk praksis [...]” (2008: 21). ”Diskurs set som politisk praksis, der etablerer, fastholder og forandrer magtrelasjoner og de kollektive størrelser (klasser, alliancer, samfund, grupper), som magtrelasjonene udspiller sig imellem” (2008: 21). ”Desuden er diskurs som en politisk praksis ikke kun et sted, hvor der foregår magtkamp, den er også en *aktie* i magtkampen [...]” (Fairclough 2008: 219). Diskurs er foranderlig, og potensielt forandrende.

Diskurs likner andre sosiale praksiser (Fairclough 2008: 26). Det som kjennetegner akkurat diskursiv praksis er språket, for det er gjennom språket at den diskursive praksisen åpenbarer seg. Fairclough bruker dermed begrepet ’diskursiv praksis’ i samme betydning som mange sosiologer bruker ’diskurser’. Diskursiv praksis er altså ikke noe annet enn sosial praksis, men en viss form for sosial praksis. Sosial praksis kan på sin side inneholde både

diskursive og ikke-diskursive elementer (Fairclough 2008: 27). Analyse av en spesifikk diskurs som et stykke diskursiv praksis fokuserer på prosesser som tekstproduksjon, -distribusjon og -konsum, og å undersøke intertekstualitet kan være en måte å lage koplinger mellom de tre (Fairclough 2008: 27f). Innen en diskurstype er det både mer vanlige/dominerende og mindre vanlige/marginale måter å skape betydning på (Fairclough 2008: 97).

Et studium av diskursiv praksis inkluderer et fokus på hvordan tekst skapes og på hvilke rutiner og utenomliggende forhold som virker inn på tekstproduksjonen. I analyse av diskursiv praksis vil man fokusere på typer av språkhandlinger, teksters koherens, teksters intertekstualitet og interdiskursivitet, det siste definert som ”tekstens konstitusjon af forskjellige diskurser og genrer” (2008: 154). Tekstens intertekstualitet er en del av dens interdiskursivitet. Men mens intertekstualitet i stor grad handler om referanser tekster imellom, innebærer interdiskursivitet også at måter å bruke språk på innen en diskurs og innen en form for sosial praksis kan finnes igjen i, og bli en del av, språkbruk i andre sosiale praksiser og diskurser. ”[...] [I]ntertextual analysis has an important mediating role in linking text to context” (Fairclough 1995: 211). Analyser av intertekstualitet vil også kunne si noe fornuftig om forholdet mellom innhold og form i teksten. Et viktig poeng er at en diskurs alltid vil inneha et spesielt verdensbilde og syn på virkeligheten, og at dette er noe diskursen tar for gitt, og som diskursanalysen dermed kan være med å avdekke. Slike funn kan koples videre til ideologi, noe som står sentralt i kritisk diskursanalyse. Dette innebærer å se på spesielle trekk ved teksten som lar seg benevne ved lingvistiske termer.

Diskurs er komponisten bak subjektsposisjoner (subjektsposisjoner er her ment som versjoner av ’selv’), av sosiale relasjoner mellom mennesker, og av betydningssystemer (altså det man kaller metafunksjonene). Det viktige med diskursiv praksis er dobbeltheten i at den bidrar til å reprodusere, men også til å forandre ulike sosiale trekk og maktrelasjoner i samfunnet. Dette gjør diskurs verdt å studere. Tekster skrives i en sosial sammenheng, og formes av den, men tekstene kan også være med på å forme sosiale sammenhenger, eller diskurser, ved å reprodusere eller fornye dem. Diskursiv praksis er både forholdet mellom språk og tekst og mellom kultur og samfunn (2008: 127).

Faircloughs skille mellom diskurs og sjanger består i at diskurser er de måtene en ”gir betydning til erfaringsområder fra et bestemt perspektiv” mens sjangrer er ”språkbruk forbundet med bestemte sosialt ratifiserende aktivitetstyper” (Fairclough 2008: 150). Det er ikke bare spesielle teksttrekk som definerer en sjanger, men også en bestemt prosesspraksis for tekstproduksjon, -distribusjon og -konsum (Fairclough 1992). Dette er et svært viktig

perspektiv når man studerer strategidokumenter som handlingsplaner, som tekstbeskrivelsene i kapittel 5 vil vise. Sett opp mot denne prosesspraksisen blir også sjangerspørsmålet av samfunnsmessig og ideologisk betydning.

Diskursiv orden er ”summen av diskursive praksiser i en institusjon og relasjonene mellom dem” (Fairclough 2008: 155). Diskursordener er ”fellesskapers diskursive praksiser – deres normale måter å bruke språket på” (Fairclough 2008: 122). ”En social institusjons eller et socialt domænes diskursorden konstitueres af de diskurstyper, som bruges der” (Fairclough 2008: 122).

3.3.2 *Ideologi*

Ideologi er et begrep som brukes om et idé- og tanke-system, og det har både positive og negative assosiasjoner. Semiotiske systemer ivaretar, uttrykker og er bærere av ideologier. Med ideologier mener Fairclough ”betydninger/konstruksjoner av virkeligheten (den fysiske verden, sosiale relasjoner, sosiale identiteter) som er bygget inn i forskjellige dimensjoner av diskursive praksisers form/mening, og som bidrar til produksjon, reproduksjon og transformasjon av dominansrelasjoner” (Fairclough 2008: 46). Ideologi er både en egenskap ved hendelser og ved strukturer, hevder Fairclough. ”Det er den sociale praksis’ natur, der determinerer makroprocesserne i den diskursive praksis, og det er mikroprocesserne, som former teksten” (2008: 45).

Ideologi kan være vanskelig å spore i tekster. Det man kan forsøke å si noe om, er ideologisk investerende trekk ved en tekst. I de ulike meningsbærende aspektene ved en tekst, slik som i koherens, ordbetydning, metaforer og presupposisjoner, kan man finne ”det ideologiske” ved en tekst. Et subjekt kan både være og handle og bruke språket som et resultat av ideologi, men er samtidig selv en aktør som har innflytelse på ideologi. Ideologi er ikke desto mindre sterkt knyttet til språket, fordi språklig basert kommunikasjon er den vanligste formen for sosial praksis i samfunnet (Fairclough 2001: 4).

Diskursiv praksis og diskursive begivenheter har som sagt en rolle å spille når det gjelder utvikling av maktrelasjoner. De kan enten virke forsterkende på allerede eksisterende hegemonier, eller de kan bidra til å utfordre dem. Dette henger igjen sammen med individets rolle i diskursen, og dualiteten i å være et agerende subjekt i og et objekt av diskursen. Fairclough hevder at underliggende ideologier gir seg til kjenne gjennom flere nivå i språket, gjennom flere aspekter ved struktur og innhold (Fairclough 1995: 70). ”Ideology is located, then, both in structures which constitute the outcome of past events and the conditions for

current events, and in events themselves as they reproduce and transform their conditioning structures” (Fairclough 1995: 72).

Faircloughs påstand om at maktforhold og sosiale strukturer henger sammen med produksjon av tekst er ikke ny. Kress (1995) oppsummerer den kritiske lingvistikktradisjonen med mange av de samme poengene. I systemisk-funksjonell lingvistikk er flere av perspektivene en også finner i kritisk diskursanalyse til stede.

[...] the sets of linguistic choices made by speakers in particular places in complexes of social figurations – that is, the kinds of texts produced – are effects of and determined by the contingent social practices and meanings of the social structures in which linguistic agents make their choices, and produce their texts. Hence, to make choices, to produce texts, in the one social ‘place’ over a long period is come to make choices that have become habitual, predictable, given. (Kress 1995: 118f)

Fairclough vektlegger som sagt imidlertid også at slike formende strukturer også selv er foranderlige, at påvirkningen går begge veier, og at kritisk diskursanalyse i seg selv kan bidra til forandringer.

3.3.3 *Sosiale endringer*

Sosiale endringer er noe av det Fairclough er opptatt av å avdekke. Slike endringer lar seg spore i tekst, mener han. Eksempler på spor av forandring i tekst kan være at en finner formell og uformell stil om hverandre, teknisk og ikke-teknisk ordforråd om hverandre, autoritetsmarkører og familiær stil i blanding, og mer muntlig syntaks og mer skriftlig syntaks i sammen (Fairclough 2008: 58f).

En kommunikativ begivenhet kan ha to ulike effekter på diskursordenen. Teksten kan enten bidra til å opprettholde rammene rundt en diskursorden, eller være med på å endre og omstrukturere den (2008: 128). Den kan altså sies å være del av enten en konvensjonell eller en kreativ diskursprosess. Begrepet ’kreativ’ må her ses i forhold til sosiale betingelser, og ikke som kreativitet på individnivå. En konvensjonell diskursiv praksis kommer til uttrykk som tekst som er homogen med henblikk på form og mening, mens en kreativ diskursiv praksis gir seg utslag i en heterogen tekst (2008: 128). ”Tekstuell heterogenitet” kan ses som en materialisering av sosiale og kulturelle motsetninger og som en viktig grunn til å utforske disse motsetningene og deres videreutvikling (2008: 128).

Fairclough beskjeftiger seg også med å studere generelle endringer i diskursordener i samfunnet. Diskursordener som overtar på nye arenaer i samfunnet kan si noe om endring og

utvikling i samfunnet. En stadig utbredelse av et promoterende aspekt inn i nye sjangrer, ”varegjørelse” og markedsrettig i utdanningssektoren, overgang til et mindre formelt språk og sammenfall av det private og det offentlige er slike allmenne trender Fairclough beskriver (2008).

3.3.4 Faircloughs analysemodell

Det *kritiske* aspektet ved diskursanalysen tar sikte på systematisk å utforske det dialektiske aspektet, eller det Fairclough kaller ”årsaks- og determineringsrelasjoner”, ved diskursive praksiser og ved sosiale strukturer, å kartlegge hvordan maktforhold og ideologi spiller inn på utforming av slike, og å studere hvordan det at relasjoner mellom samfunn og diskurs kan være ugjennomskuelige bidrag til at makt- og hegemoniposisjoner opprettholdes (Fairclough 2008: 151).

Fairclough bruker tre komplementære tilnærminger til analyse av diskursive begivenheter: Som muntlig eller skriftlig tekst, som et eksempel på diskursiv praksis, og til sist som sosial praksis. I tekstanalysen studeres tekstens ulike språkfunksjoner. Analyse av diskursiv praksis tar for seg sosiokognitive aspekter ved produksjon og fortolkning av tekst. Når diskursive begivenheter analyseres som sosial praksis er det gjerne kontekst på ulike nivåer som kartlegges – situasjonell kontekst, institusjonell kontekst og kulturell kontekst. Institusjonelle prosesser er på en måte diskursprosesser på et høyere nivå, der man ser på forandringer tekst blir gjenstand for i produksjon og forbruk i en videre kontekst (Fairclough 2008: 126).

Kritisk diskursanalyse skjer da gjennom tre stadier – ett stadium med tekstbeskrivelse, ett med tolkning av forhold mellom tekst og interaksjon, og ett med forklaring av forholdet mellom interaksjon og den sosiale konteksten (Fairclough 2001: 91). En kommunikativ begivenhet analyseres altså på tre nivå, eller i tre ulike dimensjoner.

Det er den diskursive praksisen som er det indirekte bindeleddet mellom tekstuell og sosiokulturell praksis, fordi tekstens trekk vil gi uttrykk for at den er formet av egenskaper ved sosiokulturell praksis og de rammene denne praksisen skaper for diskursiv praksis (Fairclough 2008: 127).

Fairclough mener at analyse av diskursive praksiser må gjøres både ved hjelp av studier på mikro- og makronivå. På mikroanalytisk plan ser en på hvordan fortolkning av tekst skjer hos deltakere – altså praktiserende medlemmer av en diskurs – ved også å studere deres såkalte medlemsressurser, som er deres horisonter og erfaringer som danner rammer for deres fortolkningsprosess. I dette stadiet finner en også informasjon som blir viktig på makrostadiet.

En kan gjøre en tekstanalyse ut fra fire fokusområder: Ordvalg/vokabular, grammatikk, kohesjon og tekststruktur. Jeg kommer nærmere tilbake til dette i kapittel 4.

Fairclough har kommet med forslag til metodisk oppsett blant annet med spørsmål man bør stille seg når man utfører en tekstanalyse (2001, 1992, 2003a). Spørsmålene har til hensikt å avdekke trekk ved vokabular, grammatikk og tekststruktur som kan danne utgangspunkt for tolkninger og forklaringer. Videre går han inn på hva som er viktige fokusområder i fortolkning av en bestemt diskurs. Kontekst og diskurstyper er det sentrale her. På det tredje stadiet i analysen av en diskurs skal man konsentrere seg om maktrelasjoner som virker inn på diskursen, om ideologier og om diskursens effekt i en sosiokulturell kontekst.

3.3.5 Tja til diskursanalyse?

Kritisk diskursanalyse har, som nevnt i kapittel 1, en *moralisk* side, ved at den blant annet er ute etter å avdekke forhold der språket brukes til å opprettholde maktstrukturer og bidra til sosial endring (Widdowson 2010: 171). I et ”manifesto for critical discourse analysis” (Fairclough 2003a: 202ff) skriver Fairclough for eksempel at ”critical social research”, som KDA kan brukes til, forsøker å “respond to the great issues and problems of the day”. Fokus på fenomener som nykapitalisme, globalisering og neoliberalisme med mer er nødvendig, fordi “a better understanding of these changes and their effects, and of possibilities to inflect them in particular directions, or resist them and develop alternatives, is widely seen as crucial to improve human condition” (2003a: 202). Dette har den kritiske diskursanalysen blitt kritisert for. Ikke primært på grunn av disse høye ambisjonene i seg selv, men heller for at det kan føre med seg ”a tendency to judge results according to their political implications as much if not more than their validity” (Hammersley 1997, sitert i Seidlhofer (red.) 2003: 131). Annen kritikk som har blitt rettet mot den kritiske diskursanalysen, er at den nesten automatisk kategoriserer trekk i samfunnet som har å gjøre med sosiale strukturer og maktstrukturer som problematiske, og at de som utfører diskursanalyse kan være forutinntatte blant annet med henblikk på funn av ideologisk investerende trekk i tekster.

Kritikken tilbakevises av Fairclough (2003b: 146), som hevder at man innen kritisk diskursanalyse skiller tydelig mellom tekstbeskriving (interpretation) og tektsforklaring (explanation), at kritisk diskursanalyse er bevisst på at enhver som tolker gjør det med sin motivasjon og erfaringsbakgrunn som bagasje, og at det per definisjon ikke finnes noe sånt som en teksttolker eller en teoretisk tilnærming som forholder seg nøytralt til en tekst (Fairclough 2003b: 148). Dermed er det bestandig et mulig problem med gyldighet av

resultater man har kommet fram til ved hjelp av alle tilnærminger, fordi resultatene alltid i stor grad vil være preget av analytikerens tolkninger. Dersom en sier seg enig i disse premissene, er man enig i at det alltid vil kunne eksistere andre mulige tolkninger av resultatene, og også i at dét ikke kan framholdes som et godt argument mot å benytte seg av kritisk diskursanalyse spesielt.

Det ambisiøse prosjektet kritisk diskursanalyse har vokst fram på bakgrunn av kan likevel være en mulig utfordring, fordi kritisk diskursanalyse har til hensikt å utrette noe mer omfattende enn det som er målet med min diskursanalyse i denne oppgaven. Fairclough er opptatt av at en kritisk diskursanalyse skal undersøke språkbruk ved å se både på de formende og de formede egenskapene til denne typen sosial praksis, og ikke utelukke det ene perspektivet til fordel for det andre (Fairclough 2008: 149). Språk fyller flere funksjoner samtidig – og det er et viktig holdepunkt i kritisk diskursanalyse. Når jeg skal gjøre en kritisk diskursanalyse, må jeg legge hovedfokuset på den lingvistiske tekstanalysen innen KDA. Oppgavens omfang og tid til disposisjon tillater ikke en fullstendig kartlegging av alle de andre aspektene. Mer realistisk blir det å gjøre en kritisk diskursanalyse dersom en toner ned de store samfunnsmessige ambisjonene og heller sier at "[m]ålet med kritisk diskursanalyse er å vise hvordan en tekst aldri er en nøytral gjengivelse av et på forhånd gitt saksforhold, men alltid både er bestemt av den sosiale sammenhengen den inngår i, og bestemmende for denne sammenhengen" (Vagle 1995: 124). Det er heller ingen liten oppgave. Å studere de mekanismene som gir utslag i hvordan vi benytter oss av fortolknings- og formidlingsverktøyet vårt – språket – men en analytisk tilnærming som tar sikte på avdekke forbindelser mellom språk og samfunn, er interessant, og verdt å bruke tid på.

4 Metode

4.1 Kritisk diskursanalyse som metode – tilpassing av metoden til handlingsplananalysen

Kritisk diskursanalyse er, som allerede nevnt, både en teori og en metode. I dette kapittelet vil jeg fortsette i retningen som i forrige kapittel, men med fokus på kritisk diskursanalyse som *metode*. Jeg vil dessuten presentere punkter som i neste kapittel vil inngå i analyser av handlingsplanene. Slik vil dette kapittelet følge opp teorigrunnlaget fra forrige kapittel ved å gå nærmere inn i flere viktige SFL-elementer. Hovedsakelig er metodetilnærmingen basert på Faircloughs eget forslag til konkret framgangsmåte for kritisk diskursanalyse i praksis (Fairclough 2001, Fairclough 1992, Fairclough 2003a) og Wenche Vagles bearbejdede Fairclough-baserte metode (Vagle 1995).

Framgangsmåten Fairclough beskriver, består blant annet av detaljert tekstanalyse kombinert med en analyse av kontekst (Fairclough 1995: 188). Tekstbeskrivelse er et nødvendig trinn i kritisk tekstanalyse, fordi det må foreligge en *tekstbeskrivelse* før man kan gjøre, begrunne og justere *teksttolkninger*. Med tolkning her menes ikke den tolkning som folk vanligvis og i alle sammenhenger gjør for å skape mening i verden rundt seg, men den tolkningen som foretas av en som bevisst analyserer og forsøker å se sammenhenger mellom egenskaper ved tekst og sosiale kontekstelementer (Fairclough 2003b: 146).

Metoden for tekstbeskrivelse er lingvistiske beskrivelser av teksten. Til den lingvistiske analysen regner Fairclough også analyse av tekst og tekstorganisering, kohesjon og struktur. Denne tekstbeskrivelsen vil deretter gi holdepunkter for å foreta tolkninger av teksten, og for å karakterisere den med henblikk på ideologiske trekk og annet. Kritisk diskursanalyse kombinerer på denne måten et makro- og et mikrofokus på tekst.

En tekstanalyse kan gjøres med utgangspunkt i et stort antall tekstlige fokuspunkter, og områdene kan undersøkes grundig eller mer overfladisk. Et viktig prinsipp i kritisk diskursanalyse som både Vagle og Fairclough framholder, er at valget av analysepunkter må foretas ut fra en vurdering av hva som er relevant og mindre relevant i forhold til de konkrete tekstene som skal analyseres og formålet med analysen: "[...] the procedure should not be treated as holy writ – it is a guide and not a blueprint. In some cases, readers using it may find that some parts are overly detailed or even irrelevant for their purposes" (Fairclough 2001: 92). I en kritisk diskursanalyse er ikke primærmålet i seg selv en mest mulig utfyllende og omfattende tekstanalyse. Målet er alltid å kunne si noe mer på bakgrunn av beskrivelsene.

Også min tekstbeskrivelse vil være sentrert rundt utvalgte punkter, og jeg vil begrunne utvelgelsen av bestanddeler i min metodeprosedyre underveis. I utgangspunktet vil jeg likevel prøve å gå bredt ut i min beskrivelse av handlingsplanene, men legge hovedvekten på noen punkter og kommentere andre mer overfladisk. Særlig er det viktig å beskrive de leksikogrammatiske og tekstuelle trekkene som synes vesentlige for realiseringen av kommunikative formål i dokumentene (jf. kapittel 2.1.2).

Et kriterium for punkter som bør inkluderes i tekstbeskrivelser, er at de skaper en form for mening i språket. Halliday bruker begrepet 'grammar' for å beskrive slike språkelementer (Halliday 1994: xiv). Både små og store språklige enheter er viktig her. Hallidays systemisk-funksjonelle tekstbeskrivelse tar for seg funksjonene i språk, og språkstrukturer som uttrykker mening (jf. kapittel 3.2). Denne grammatikkbeskrivelsen gir dermed gode muligheter for å analysere tekster med henblikk på lingvistiske trekk, og på en måte som gir forståelse for tekster på bruksnivå. Halliday har også i utviklingen av grammatikkbeskrivelsen hatt som mål at den skal kunne gi grunnlag for tekstanalyse (Halliday 1994: xv). Fordi SFL orienterer seg mot sosiale aspekter ved språkbruk, egnert den seg til bruk i kritisk diskursanalyse. En tekstanalyse er med på å gi en bedre forståelse av teksten og et bedre grunnlag for å se hvorfor den har den meningen den har. Men "[t]he higher level of achievement is a contribution to the *evaluation* of the text: the linguistic analysis may enable one to say why the text is, or is not, an effective text for its own purposes – in what respects it succeeds and in what respects it fails, or is less successful" (Halliday 1994: 15). Leksikogrammatiske analyser vil vise dominerende grammatiske trekk i teksten, og hvordan disse teksttrekkene får teksten til å framstå rent meningsmessig. På neste trinn i tekstanalysen kan man bruke den lingvistiske analysen til å studere og tolke teksten i forhold til konteksten. I Halliday-tradisjonen er det også viktig å se på hvordan metafunksjonene blir realisert språklig sett. Kritisk diskursanalyse vil i neste omgang være det jeg bruker som fortolkningsmetode.

Når en skal analysere mening i tekst, kan en basere seg på tre ulike ledd i produksjon av mening: Tekstproduksjonen, selve teksten, og resepsjonen av teksten (Fairclough 2003a: 10). Mening er et samspill mellom disse faktorene. Hensikten med å studere tekstegenskapene er altså å gi et grunnlag for å finne sammenhenger mellom egenskapene og sosiale prosesser. At det er mulig og fornuftig å gjøre koplinger mellom tekst slik den framstår og kontekstuelle faktorer, underliggende ideologier og sosiale prosesser, er en forutsetning jeg legger til grunn for arbeidet.

4.2 Ordnivå

4.2.1 *Vokabular og semantiske relasjoner i tekst*

Ordnivået i teksten kan studeres ut fra mange perspektiver, og jeg vil her kommentere noen sentrale innfallsvinkler for kritisk diskursanalyse. Et viktig tanke å ha med seg når en ser på semantisk innhold og semantiske relasjoner mellom ord i tekst, er at måten man velger å uttrykke mening på ved hjelp av språket påvirkes av en rekke kontekstuelle faktorer. Det samme gjelder for hvordan en mottaker igjen abstraherer mening ut fra språket.

Språket er rikt på ord, og ordene en avsender har valgt ut i dette mangfoldet, er det viktig å studere i en tekstanalyse. Fairclough påpeker at "words typically have various meanings, and meanings are typically 'worded' in various ways" (Fairclough 1992: 185). Dette gir mange innfallsvinkler til arbeid med semantisk innhold og semantiske relasjoner mellom ord og uttrykk i tekst. At ordvalget gjenspeiler en måte å se, forstå og tolke verden på, ligger som et gitt premiss for SFL og kritisk diskursanalyse. Derfor kan ordvalg i teksten og hvordan ord knytter seg til hverandre i betydningsrelasjoner, ses på som tekstlig representasjon av virkelighets- og samfunnsforståelse, og det kan koples til den ideasjonelle metafunksjonen.

'Overleksikalisering', som man kaller det dersom en i en og samme tekst finner svært mange ord for samme betydning⁴, eller svært mange ordkonstruksjoner med et bestemt ord, er verdt å trekke fram om man finner det. Slike funn tyder på at avsender fokuserer særskilt på én bestemt side ved virkeligheten (Vagle 1995: 144, Fairclough 1992: 193). En kan også se om en finner at valg av ord med bestemt politiske eller ideologiske assosiasjoner brukes på et bestemt meningsinnhold. Fairclough kaller dette 'rewording' (Fairclough 1992: 77), Vagle (1995) bruker begrepet 'omleksikalisering'.

Ordvalg kan også kommenteres og vurderes ut fra hva slags preg de setter på teksten. Fairclough framhever nytten av å identifisere "keywords", nøkkelord, i teksten og studere deres forbindelse og semantiske relasjoner med andre ord i teksten (Fairclough 2003a: 6). Å vurdere semantiske relasjoner mellom sentrale tematiske ord blir også en relevant del av å identifisere diskurser som kommer til uttrykk i en tekst. På den måten kan en danne seg et bilde av og beskrive det konkrete perspektivet eller ståstedet avsender presenterer verden ut fra (Fairclough 2003a: 129).

⁴ Vagle (1995) bruker dette begrepet etter en direkte oversetting av Hallidays "overlexicalization" (1978: 166), mens Fairclough bruker "overwording" (Fairclough 1992: 193).

4.2.2 *Metaforiske uttrykk*

En 'metafor' er innen retorikken tradisjonelt forklart som et ord eller uttrykk som brukes som erstatning for et annet ord eller uttrykk, og som har en viss likhet med eller egenskaper som delvis overlapper med det utskiftete ordet/uttrykket (Halliday 1994: 340). Overføring av et semantisk aspekt er viktig. 'Leksikalske metaforer' kaller man denne typen metaforer. I setningen "Likestillingshensyn skal bakes inn i og gjøres til et synlig element i ordinære budsjettprosesser ved UiO" er *bakes inn i* en leksikalsk metafor. Siden den betegner en prosess (jf. kapittel 4.3.3), kan den også kalles en prosessmetafor (Graham 2001).

Budsjettprosessen sammenliknes med en bakeprosess der ulike ingredienser (for budsjettprosessens vedkommende er likestilling ingrediensen) skal blandes inn.

Bruk av metaforer kan gjøre budskapet tydeligere og enklere å oppfatte for mottaker, men metaforer kan også virke tilslørende. Metaforer kan, i likhet med ikke-metaforiske ord og uttrykk, fortelle noe om avsenders syn på verden. Ofte er det hvilket område det metaforiske uttrykket er hentet fra som kan være med å fortelle noe om en underliggende ideologi.

"Different metaphors imply different ways of dealing with things" (Fairclough 2001: 100). I eksempelet i avsnittet over kommer også en annen funksjon til uttrykk: Metaforer virker utvidende, fordi de skaper assosiasjoner og styrer tankene til mottaker inn på det området de er hentet fra. I dette eksempelet danner bakemetaforen klangbunn for å assosiere budsjettprosesser ved norske universiteter med hyggelige prosesser på mors kjøkken, der det bakes med kjærlig hånd. Den som har erfaring med budsjettprosesser vet imidlertid at de stort sett er lite hyggelige og ganske brutale affærer.

'Metonymi' er også en form for uttrykk der betydning på ett område delvis overføres til et annet. I dette tilfellet dreier det seg om å bruke et ord om noe som er nært beslektet med den vanlige betydningen av ordet (Halliday 1994: 340). Et eksempel er når man bruker "institusjonen" for å betegne de ansvarlige eller det ansvarlige organet ved en institusjon.

Halliday anser metaforer for å være en alternativ måte å uttrykke mening på: "A meaning may be realized by a selection of words that is different from that which is in some sense typical or unmarked. From this end, metaphor is variation in the expression of meaning" (Halliday 1994: 341). Halliday anvender denne metafortenkningen til å karakterisere et annet aspekt ved språkbruk, og har innført begrepet 'grammatiske metaforer'. Grammatiske metaforer innebærer nominaliseringer av prosesser, og de er altså alternative måter å realisere mening på, for eksempel slik som når prosessen å *diskriminere* realiseres nominalt som *diskriminering*. Grammatiske metaforer er metaforiske uttrykk som kan sies å ha blitt innarbeidet som vanlige språklige uttrykksmåter, eller, som Halliday sier det, har blitt normen

for realiseringen av en bestemt mening (1994: 342), for eksempel innen en akademisk tradisjon. De er dermed mindre iøynefallende i saksaktige dokumenter enn andre metaforer. Dersom grammatiske metaforer dukker opp i betydelig grad, kan det være verdt å se nærmere på. For å skille mellom metaforiske og ikke-metaforiske realiseringer av mening, bruker Halliday begrepet 'kongruent' om sistnevnte (se tabell under). Kongruent blir da de tilfellene der forholdet mellom mening og realisering er det naturlige, som hva det faktisk er.

Halliday skiller mellom to hovedtyper grammatiske metaforer – de ideasjonelle grammatiske metaforene og de interpersonelle grammatiske metaforene. I de ideasjonelle grammatiske metaforene uttrykkes prosesser av nominale ledd, og denne typen prosesser kan dermed kalles transitive. De interpersonelle grammatiske metaforene har med modalitet å gjøre (Halliday 1994: 355). Gjennom den grammatiske kategorien modalitet uttrykkes en avsenders vurderinger og holdninger (se også 3.4.3). Dersom holdninger og vurderinger ikke uttrykkes gjennom en modalitetsmarkør, men gjennom et eget uttrykk, slik at det er omgjort til en egen prosess, har en med en interpersonell grammatisk metafor å gjøre. På den måten blir *vi trur* i setningen "[v]i trur det vil vere enklast for ungdommar som har spørsmål omkring homofili å få informasjon frå ungdom som sjølv er homofile" en interpersonell grammatisk metafor, fordi det uttrykker en vurdering av grad av sannhet/sannsynlighet i resten av setningens meningsinnhold. I en setning som "vi trur på spøkjelse", derimot, er *vi trur* ikke en interpersonell metafor, fordi denne ytringen hviler på sannhetsvilkår. Heller ikke setningen "truleg vil det vere enklast for ungdommar som har spørsmål omkring homofili å få informasjon frå ungdom som sjølv er homofile" er en interpersonell grammatisk metafor, fordi *truleg* er en modalitetsmarkør.

En mer detaljert beskrivelse av grammatiske metaforer finnes i Siljan 2004:15 ff.

Mening	Kongruent realisering	Metaforisk realisering
Deltaker	Substantiv (arbeider)	Abstrakt substantiv (arbeidskraft)
Prosess	Verb (satse)	Substantiv (satsning)
Kvalitet	Adjektiv/adverb (hurtig)	Substantiv (hurtighet)
Logisk sammenheng	Konjunksjon (så)	Substantiv, preposisjon, verb (årsaken er at)

Tabell 1 Eksempler på grammatiske metaforer (tilpasset fra Gerot og Wignell 1995)

For transitivitetmetaforområdet er det ikke alltid like lett å avgjøre hva som er en kongruent og hva som er en metaforisk realisering (Halliday 1994: 348). I analysene mine er det de

ideasjonelle grammatiske metaforene som kalles nominaliseringer som vil bli kommentert, fordi dette er ”the single most powerful resource for creating grammatical metaphor” (Halliday 1994: 352).

4.3 Grammatisk nivå

4.3.1 Nominalisering

Nominalisering ble ovenfor beskrevet som et eksempel på grammatisk metafor, men ikke alle nominaliseringer vil automatisk også være grammatiske prosesser. Et krav som må oppfylles før de kan få den merkelappen, er at det er tydelig semantisk nærhet mellom prosessen (utgangspunktet) og metaforen (Siljan 2004: 87) Dette krav blir oppfylt i tilfellet *å erte/erting*, men ikke i tilfellet *å stille/stilling* (siste som i betydningen jobb, som *professorstilling*). I det siste tilfellet ser en at *stilling* er en stivnet nominalisering, som har gått inn i språket som et vanlig uttrykk. I denne sammenhengen er det, uavhengig om de kan regnes som grammatiske metaforer eller ikke, produktive nominaliseringer som kanskje er de mest interessante, fordi bruk av denne alternative måten å representere prosesser på har flere konsekvenser for hvordan mening uttrykkes: “Nominalization is the conversion of processes into nominals, which has the effect of backgrounding the process itself – its tense and modality are not indicated – and usually not specifying its participants, so that who is doing what to whom is left implicit” (Fairclough 1992: 179).

I nominaliseringer gjøres altså prosesser om til substantiver, og det fører til at tempus og modalitet og deltakere forsvinner (Vagle 1995: 171). ”Nominalizations turns processes and activities into states and objects, and concretes into abstracts” (Fairclough 1992: 182). Mens verbkonstruksjonen *å forskjellsbehandle* er en prosess, noe som skjer eller blir gjort, og som krever et objekt, blir nominaliseringen *forskjellsbehandling* en slags ting eller tilstand, som i en setning ikke krever et annet objekt. Igjen er poenget med å studere dette å vise at hvilke språklige valg som er gjort, sier noe om virkelighetsforståelsen og -bildet i teksten. Å bruke nominaliseringer er en måte å generalisere på, ifølge Fairclough (2003a: 144). Nominalisering kan sees i sammenheng både med verbtid, passivkonstruksjoner og modalitet, fordi nominaliseringer kan føre med seg bortfall av disse semantiske elementene (Fairclough 2003a: 143).

Når prosesser presenteres nominalt og ikke verbalt, innebærer det ofte at agens, og dermed også ofte ansvarsforhold skjules (Fairclough 2003a: 144). Som Halliday påpeker, er det ikke

det at slike grammatiske uttrykk forekommer som gjør en tekst kompleks, men heller en ustrakt, overdreven og umotivert bruk av denne typen grammatiske konstruksjoner (Halliday 1993, sitert i Siljan 2004: 49). Min omtale av nominaliseringer i de to handlingsplanene vil i hovedsak omhandle omfanget av disse konstruksjonene, og hvordan bruken av dem kan sees i sammenheng med agens og ansvarsforhold i setningene.

4.3.2 *Passiv*

Passiv som teksttrekk må sees i sammenheng med nominaliseringer og grammatiske metaforer, fordi setninger der disse to opptrer, også ofte kan være passivsetninger. Både enkelte setningskonstruksjoner og verbalformer kvalifiserer til benevnningen passiv, slik at både setningen ”Direkte diskriminering betyr at sosiale grupper åpenlyst *forskjellsbehandles*” (s-passiv) og setningen ”Måltallet for denne stillingskategorien *ble ikke nådd* i forrige periode” (bli-passiv) er passivsetninger (passiv kursivert).

Passiv er altså knyttet til verballeddet når en snakker om passive setningskonstruksjoner. Passivsetninger skiller seg fra aktivsetninger ved at ”verbalet står i passiv form”, og ”det som ville vere subjekt i den tilsvarende aktive setningen, er ikkje subjekt i passiv” (Norsk referansegrammatikk (NRG) 1997: 838). Subjektet i en passivsetning spiller dermed en annen rolle enn i en tilsvarende aktivsetning. ”Dersom subjektet i den tilsvarende aktivsetninga er ukjent, irrelevant eller underforstått, eller dersom ein av andre grunnar ikkje vil uttrykkje det, kan ein bruke passiv” (NRG 1997: 839). Dette blir også effekten i eksemplene i avsnittet over, der det ikke kommer fram hvem som forskjellsbehandler sosiale grupper eller hvem som er ansvarlig for at måltallet ikke ble nådd. ”Active is the ‘unmarked’ choice, the form selected when there are no specific reasons for choosing the passive” (Fairclough 1992: 182). Bruken av passiv gjør det som nevnt mulig å utelate et subjekt eller en agens. Det kan dermed være årsaker av mer politisk og ideologisk art som ligger bak et passivvalg. Tilsløring av agent og dermed av ansvar og kausalitet, både tilsiktet og utilsiktet, kan være eksempler på dette. Bruk av passiv kan også ha med tekstuell funksjon å gjøre (Fairclough 1992: 182). ”A passive shifts the goal into initial ‘theme’ position, which usually means presenting it as ‘given’ or already known information; it also shifts the agent, if it is not omitted, into the prominent position at the end of a clause where we usually find new information” (Fairclough 1992: 182).

4.3.3 *Transitivitet*

Transitivitetssystemet er betegnelsen på de grammatiske elementene som inngår når mennesker setter ord på alle mulige ting som foregår her i verden, og i SFL er det setninger som regnes som transitive (Maagerø 1998: 42). ”The transitivity system construes the world of experience into a manageable set of PROCESS TYPES” (Halliday 1994: 106). Disse prosessene kalles grammatiske prosesser, og de er språklige representasjoner av prosesser som foregår i verden, på ulike plan.

Prosesstyper ble så vidt presentert i kapittel 3.2.2, fordi de spiller en viktig rolle når en ser på den ideasjonelle metafunksjonen til språk. Igjen er man ute etter å se om det er et bestemt perspektiv som råder i framstillingen av et saksforhold. ”When one wishes to represent textually some real or imaginary action, event, state of affairs or relationship, there is often a choice between different processes and participant types, and the selection that is made can be ideologically significant” (Fairclough 2001: 100). Fairclough forklarer videre at “[a] major concern is agency, the expression of causality, and the attribution of responsibility. What process types (action, event, relational, mental) are most used, and what factors may account for this?” (Fairclough 1992: 236). Igjen er det de språklige valgmulighetene som tillater oss å presentere erfaringer med verden på svært mange ulike måter, og igjen er det nettopp derfor at et studium av de valgene som er gjort kan si oss noe om avsenders verdensoppfatning, eller ønske om hvordan verden skal framstå for mottaker.

“[T]he clause plays a central role, because it embodies a general principle for modelling experience – namely, the principle that reality is made up of PROCESSES” (Halliday 1994: 106). “A social motivation for analysing transitivity is to try to way out what social, cultural, ideological, political or theoretical factors determine how a process is signified in a particular type of discourse (and in different discourses), or in a particular text (Fairclough 1992: 179f). Min presentasjon av prosesstyper er her noe forenklet. I enkelte tilfeller er det mulig å plassere en prosess i flere grupper, fordi man kan gjøre flere tolkninger. Slike problematiske tilfeller kommenteres i analysedelen.

4.3.3.1 **Prosesstyper**

Grammatiske prosesser involverer prosessen, deltakerne og prosessens omstendigheter (Vagle 1995: 164). Prosessene er språklige uttrykk for det som kontinuerlig foregår i verden rundt oss. En kan skille mellom prosesser som foregår i den interne, mentale virkeligheten til hver enkelt, altså *mentale* prosesser, og prosesser i den felles, ytre verden der et eller annet skjer eller en

aktør agerer, altså de *materielle* prosessene (Vagle 1995: 164). Et poeng med disse prosessene som er viktig å få fram, er at: "Material processes are not necessarily concrete, physical events; they may be abstract doings and happenings" (Halliday 1994: 111). Videre kan en skille ut *relasjonelle* prosesser, som ifølge Vagle (1995: 164) innebærer at "[e]t forhold etableres mellom to størrelser". Man definerer og kategoriserer altså et eller annet i verden rundt seg som et eller annet. "In relational clauses, there are two parts to the 'being': something is being said to 'be' something else" (Halliday 1994: 119). "In a material process, every participant is a THING: that is, it is a phenomenon of our experience, including of course our inner experience or imagination – some entity (person, creature, object, institution or abstraction), or some process (action, event, quality, state or relation)" (Halliday 1994: 115).

Det finnes også tre prosesstyper til, som hver for seg inneholder elementer som hovedprosesstypene også inneholder. *Atferdsprosessene* beskriver (i hovedsak) menneskets atferd, og demonstreres av verb som er knyttet til fysisk, kroppslig og fysiologisk aktivitet, som se, nyse osv, og kan plasseres mellom materielle og mentale prosesser. *Verbale* prosesser er "[...] symbolic relationships constructed in human consciousness and enacted in the form of language, like saying and meaning" (Halliday 1994: 107). Verbale prosesser inkluderer dermed verb som si, svare, mene osv, og har trekk av både relasjonell og mental art. *Eksistensprosesser* utgjøres av verb for det å eksistere eller for at noe skjer, som inntre, bli, osv, eller med Hallidays ord "[...] the processes concerned with existence, [...] by which phenomena of all kinds are simply recognized to 'be' – to exist, or to happen" (Halliday 1994: 107).

Det er ikke alltid like enkelt å avgjøre hvilken prosess en har med å gjøre. Tvilstilfeller vil bli omtalt i kapittel 5.2.3.2 og 5.3.3.2. Her følger eksempler på de ulike prosessene, hentet fra handlingsplanene:

Prosesstype:	Setninger (eksempelprosessene er uthevet):
Materielle prosesser	Universitetet har utviklet måltall for nytilsettinger i flere vitenskapelige stillinger
Eksistensielle prosesser	Det eksisterer et stort spenn mellom de forskjellige forsknings- og undervisningsmiljøene ved UiO
Relasjonelle prosesser	Likestillingsrådgiver er sekretær for gruppen
Verbale prosesser	Homofile seier det framleis er mykje som lyt endrast før dei er likestilte med heterofile
Mentale prosesser	Homofile føler seg ofte åleine
Atferdsprosesser	Det er viktig for at også homofile elevar skal kunne leve som heile personar

Tabell 2 Prosesstyper – eksempler (enkelte eksempler er noe tillempet)

Deltakere og omstendigheter har ofte et uløselig forhold til prosessene. Prosesstypene knytter til seg deltakere og deltakerroller. Man kan dele opp deltakerrollene i tre. Idet prosessene kommer i stand ut fra en deltakers initiativ, kan man snakke om denne deltakeren som en 'utøver'. Den deltakeren prosessen retter seg mot blir et 'mål, og en 'benefaktiv' kan den som eventuelt er mottaker av prosessen kalles (Vagle 1995: 166). Prosessene kan ha en eller flere av disse deltakerrollene til stede. Det er interessant å studere deltakere i prosesser fordi det sier noe om hvordan man framstiller ansvarsforhold og årsaksforhold i teksten.

4.3.3.2 Handling, hendelser, tilstand

Til transitivitetssystemet hører også ergativitet, som i likhet med transitivitet kan forstås som en semantisk modell for prosesser (Halliday 1994: 167). Mens transitivitet handler om prosessens karakter, eller "hva som foregår" (Knain 2001: 113), handler ergativitet om hvordan prosessen er kommet i stand, det vil si om det gis uttrykk for at det finnes en ytre årsak til at prosessen "skjer" eller ikke. Ergativitet har dermed med handlingsdelen av prosessene å gjøre, og er en alternativ innfallsvinkel til å forklare og forstå prosesser i ytringer.

Transitivitet og ergativitet som grammatiske kategorier kan, når de sammenstilles, gi oss tre måter å se fenomener og ting som skjer på: Som handlinger, som hendelser eller som tilstander. I 'handling' går det fram av ytringen at prosessen har en ytre igangsetter. Denne igangsetteren trenger ikke refereres til direkte, men ytringen lar det skinne gjennom at prosessen ikke bare har skjedd av seg selv, som i passivkonstruksjoner (Halliday 1994: 169, Vagle 1995: 169). Denne igangsetteren trenger ikke være av menneskelig karakter. I en 'hendelse' har man å gjøre med noe som skjer eller har skjedd, uten at et ansvars- eller årsaksforhold kommer til syne. I 'tilstander' framstilles noe som at det verken hender eller er resultat av en handling, det "er som det er".

Denne setningen kan få merkelappen 'handling': "Universitetet må ikke redusere kvinneandelen på ledernivå." Her er universitetet agent. Setningen "kvinneandelen på ledernivå må ikke reduseres" er også en handling, selv om agent her ikke er direkte uttrykt. Setningen "kvinneandelen på ledernivå må ikke synke som følge av ny ledelsesstruktur" er en hendelse. Og til sist, hvis formuleringen er "kvinneandelen på ledernivå er redusert", representeres saksforholdet som en 'tilstand'.

”The concept of process, participant and circumstance are semantic categories which explain in the most general way how phenomena of the real world are represented in linguistic structures” (Halliday 1994: 109). Poenget med å fokusere på dette, er at erfaringer med den ytre verden kan gjengis på flere måter, og at den valgte måten vil framheve noe, og gjøre noe annet mindre synlig. En måte å gå fram på er å stille en rekke spørsmål til teksten, som går på hvorvidt agens er tydelig eller uklar, om setningene er aktive eller passive, om nominalisering er mye brukt, og om prosessene er det de framstår som å være (Vagle 1995: 169).

Mennesker kan foreta valg og handlinger. Derfor er valgene som gjøres på dette området interessante på grunn av ideologi. Min kategorisering av prosesser i analysedelen er etter Vagle (1995: 168) og Knain (2001). Det vil si at relasjonelle og eksistensielle prosesser kategoriseres som tilstander. ”Materielle, Verbale og Adferdsprosesser er Handlinger hvis det finnes en ytre, animat aktør, ellers er de Hendelser. (Dog er noen Materielle prosesser uttrykt ved tilstandsprefektum (være som hjelpeverb) kodet som Tilstander)” (Knain 2001: 114).

4.3.4 *Modalitet*

”Med **modalitet** i vid betydning forstår vi en semantisk kategori som har å gjøre med avsenders holdning til gyldigheten i et utsagn” (NRG 1997: 57). Det referensielle innholdet i et utsagn kan uttrykkes som opplest og vedtatt, eller som sant, og som alle de mellomliggende trinnene på skalaen sant til usant. ”Vi kan konstatere som et faktum at noe er slik eller slik, eller vi kan operere med alternative framstillingsmåter der noe muligens, kanskje eller sannsynligvis er slik eller slik. I det første tilfellet er uttrykksmåten kategorisk, i det siste tilfellet modal” (NRG 1997: 579). I hvilken grad senderen forholder seg til sannhet og sannsynlighet i det som uttrykkes, avslører blant annet i hvilken grad senderen mener å ha kunnskap på feltet, og modalitet blir dermed interessant å studere for å få innblikk nettopp i dette.

Mens Halliday bruker begrepene *modalization* og *modulation* og Vagle (1995) opererer med *ekspressiv* og *interpersonell* modalitet, forholder jeg meg til Norsk referansegrammatikk (1997) begreper ’epistemisk’ og ’deonisk’ modalitet, som betegner det samme. Dette er to begrep som brukes for å avgjøre om språkbrukeren uttrykker noe om ”sannhetsverdien av innholdet i utsagnet” (NRG 1997: 580) – i så tilfelle er modaliteten epistemisk – eller om det uttrykkes noe vedrørende nødvendigheten av eller muligheten til å få noe gjort eller gjennomført – da er modaliteten deontisk.

Deontisk modalitet berører sider ved relasjoner mellom deltakere i kommunikasjonshandlinger, og kan blant annet si noe om autoritet mellom deltakere (Vagle 1995: 177). Det er dermed også et maktaspekt inne i bildet. Denne typen modalitet kommer ofte til uttrykk gjennom bydesetninger, modale hjelpeverb, andre verb med modal funksjon eller adjektiver og adverbialer (Vagle 1995: 179). Det er i stor grad gjennom modus og modalitet at den mellompersonglige metafunksjonen realiseres. ”Modality is important in the texturing of identities, both personal (‘personalities’) and social, in the sense that what you commit yourself to is a significant of what you are – so modality choices in texts can be seen as part of the process of texturing self-identity” (Fairclough 2003a: 166). På denne måten blir modalitet et uttrykk for forholdet mellom avsender og mottaker, og avsenders oppfatning av virkeligheten.

I positive utsagnssetninger kan modalverbet *skulle* i presens gi et utsagn av deontisk modalitet som uttrykker et påbud eller en befaling (NRG 1997: 605). Modalverbet *burde* tas hyppig i bruk for å uttrykke graden av nødvendighet. ”Svært ofte brukes *bør* når avsenderen ønsker å tilkjenne at det er ønskelig og nødvendig at handling blir utført. [...] I motsetning til deontisk *må* og *skal*, som begge uttrykker påbud eller befaling, uttrykker *bør* gjerne en **anbefaling** eller et **råd**” (NRG 1997: 613).

*Modusadjunkter*⁵ er uttrykk som sier noe om med hvilken frekvens noe inntreffer. *Sjelden*, *stort sett*, *alltid* og *aldri* er eksempler på modusadjunkter. ”These are so called because they are most closely associated with the meanings constructed in the mood system: those of polarity, modality, temporality and mood” (Halliday 1994: 82).

Dersom en tekst inneholder mange markører for modalitet, framstår den med en tydelig avsender som gjør vurderinger. Kunnskapen behandles mer nyansert (Knain 2001: 171). Hvis en tekst inneholder få markører for modalitet, gir det et upersonlig preg. Avsenderen blir da utydelig for mottakeren. I hvilken grad avsender er til stede i teksten har også konsekvenser for hvordan faktainnhold blir presentert (Knain 2001: 171).

Forholdet mellom temporalitet og modalitet må kommenteres:

Vår kunnskap om framtida er vesensforskjellig fra mye av den kunnskapen vi har om fortida og nåtida, og utsagn om framtida vil derfor i en viss forstand alltid være prediksjoner eller antakelser. Dette gjør at beskrivelsen av forholdet mellom tid og modalitet blir ekstra komplisert ved futurumformene. At de samme formene kan brukes

⁵ Halliday (1994: 82) bruker begrepet ‘mood adjuncts’, Maagerøs tilsvarende begrep er ‘modusadjunkt’. (2005: 147)

for å uttrykke både tid og modalitet, gjør også at det ofte er vanskelig å skille mellom de to kategoriene. (NRG 1997: 543f)

Dette perspektivet blir viktig å ha med i mine analyser, som er av dokumenter som i flere henseender forholder seg til en framtidig virkelighet.

Halliday knytter tre ulike verdier til modalitet, nemlig ”sterk”, ”middels” og ”svak” (high, median og low) (Halliday 1994: 358), som også er den graderingen jeg vil bruke om modaliteten i mine analyser. Eksempler på hvordan modalitetsverdien blir vurdert følger i tabell (eksemplene er hentet fra analysene i vedlegg 6 og 10):

Modalitetsverdi	Eksempler
Deontisk, sterk	skal, må
Deontisk, middels	viktig, bør
Deontisk, svak	mulighet
Epistemisk, sterk	vil si
Epistemisk, middels	omtrent, truleg
Epistemisk, svak	vil kunne gi

Tabell 3: Eksempler på vurdering av modalitetsverdi i analysene

Modus betyr måte, og representerer også en måte som modalitet kan uttrykkes på (NRG 1997: 579) Det skjer da gjennom de morfologiske kategoriene av verbet; imperativ, konjunktiv og indikativ. En bestemt språkhandling (jf. kapittel 4.4.1) er gjerne forbundet med en viss form for modus. ”Systematic asymmetries in the distribution of modes between participants are important *per se* in terms of participants relations: asking, be it for action or information, is generally a position of power, as too is giving information – except where it has been asked for” (Fairclough 2001: 105). Så enkelt er det likevel ikke, hevder Fairclough, for det finnes mange ulike subjektposisjoner, og det er ikke et én-til-én-forhold mellom modus og plassering av subjekt. Fairclough nevner eksempelvis at en konstativ (hos Fairclough deklarativ) godt kan innebære en forespørsel etter informasjon, som i ”det der må ha gjort vondt!”.

4.4 Tekstnivå

4.4.1 Makrohandling og språkhandlingsklasser

Makrohandlinger er overordnede språkhandlinger som ikke knytter seg til enkelttytringer, men til hele teksten. De korresponderer i noen grad med tekstens intensjon eller overordnede

funksjon. Makrohandlinger har samme inndeling som språkhandlingene i klasser, konstativer, kommissiver, direktiver, ekspressiver og kvalifiseringer (Vagle mfl. 2000: 257ff).

Språkhandling er bestanddelene som kommunikasjon kan deles inn i ut fra en forklaring av pragmatisk funksjon – hva språkbrukeren rent kommunikativt sett vil oppnå med en ytring. Svennevig kaller språkhandlingene for ”grunnenheten i kommunikasjon” (2009: 61). Searle (1979) bruker en feminndeling av språkhandling basert på hva de vil oppnå kommunikativt sett. Språkhandlingsklassen som ”representerer et saksforhold i verden” (Svennevig 2009: 62) kalles *konstativer*. Disse handlingene er ofte presentert i utsagnssetninger. *Direktivene* ønsker å få mottakeren eller aktøren i handling, ved å *gi påbud, kreve, be* osv. Spørresetninger og imperativsetninger er oftest bærere av slike språkhandling. *Kommissivene* er språkhandling der taleren eller avsenderen forplikter seg til å gjøre noe på et område. Språkhandling som formidler følelser, holdninger eller sinnstilstand hos avsender kalles *ekspressiver*. *Kvalifiseringer* er en språkhandlingsklasse som skaper endring i en institusjonell virkelighet (Svennevig 2009: 64). De skal gjøre sannhet ut av det proposisjonelle innholdet i en ytring. Eksempel: ”Da erklærer jeg møtet for hevet.” Med den ytringen oppheves tilstanden av møtevirksomhet for det møtet som har funnet sted. Språkhandling kan være direkte eller indirekte. Indirekte språkhandling er tilfeller der ytringens form tyder på én type språkhandling, mens den intenderte kommunikative verdien tilsier at man har med en annen språkhandling å gjøre (Sandvik 1995: 273).

Språkhandlingene kan si noe hvordan deltakerne plasserer seg i forhold til hverandre, og de sier noe om ”den *kommunikative* effekten senderen har intendert” (Sandvik 1995: 254). ”Speech act values cannot be assigned simply on the basis of formal features of an utterance; in assigning values, interpreters also take account of the textual context of an utterance (what precedes and follows it in the text), the situational and intertextual context, and elements of MR [members’ resources (medlemsressurser)]” (Fairclough 2001: 130). Alle tekster forholder seg i en eller annen forstand dialogisk til en mottaker, og å studere språkhandlingene det skjer gjennom, er en måte å studere forholdet mellom avsender, tekst og mottaker (Fairclough 2003a: 109).

To språkhandling som kan være vanskelige å skille er direktivene og kommissivene. En kan imidlertid komme nærmere en løsning ved å vurdere ønske- og hensiktsaspektet i ytringene. ”Direktivene forutsetter et *ønske* (om at handlingen skal bli utført), mens kommissivene forutsetter at senderen har en viss *hensikt* (nemlig å utføre handlingen)” (Vagle mfl. 2000: 90). Det er viktig å i mine analyser å se direktiver og kommissiver opp mot deontisk modalitet, og vurdere med hvilken grad av nødvendighet er krav eller en lovnad

framsettes. Ifølge Vagle (1995: 177) kan man snakke om en skala av ”tvang – plikt –krav – påbud – råd – forventning – anbefaling – tillatelse – ønske”, og for kommissiver ”bestemthet – ivrighet – vilje – ønske” som språkhandlingen kan plassere seg etter modalt.

Halliday (1994: 69) og Fairclough (2003a: 108) skiller begge ut krav (demand), tilbud (offer), spørsmål (question) og deklarativer (statements) som de primære språkhandlingene. Disse er generaliseringer ut fra et større mangfold. Kategoriene er hos dem noe utvidet, og krav innebærer også forespørsler, mens tilbud inkluderer lovnader, unnskyldninger, takksigelser og trusler (Fairclough 2003a: 108). Selv om denne begrepsinndelingen er mer praktisk orientert, velger jeg å forholde meg til Searles femdeling, fordi kommissivene er av betydning for sjangeren handlingsplaner.

4.4.2 Stil

Stilen i en tekst utgjøres av flere faktorer til sammen. Både ordvalg og struktur spiller inn. ”Stil er språklige og tekstuelle trekk som typisk forekommer sammen, som et mønster, og som er motivert ut fra situasjonen” (Svennevig 2009: 258). Stil har gjerne sammenheng med sjanger. Den enkelte sjanger assosieres ofte med visse stiltrekk, og den har også knyttet til seg en normpregede rammer som utelukker den type språklige valg som gjør at ytringene plasserer seg for langt fra den oppfatningen av hvordan et prototypisk uttrykk for sjangeren er (jf. kapittel 2). En måte å karakterisere stil på er å skille mellom motpolene hverdagslig og teknisk stil, formell og uformell stil, og syntetisk og analytisk stil. Hver av disse kategoriene er forbundet med særskilte leksikogrammatisk og syntaktiske trekk.

Det er ofte tema og medium som avgjør om stilen blir *hverdagslig* eller *teknisk*. Mens den hverdagslige stilens vokabular, som man typisk kjenner igjen fra dagligdagse samtaler, er preget av alminnelige ord, er frekvensen av fremmedord og fagterminologi høy for den tekniske stilen. Syntaksmessig finner man ofte utstrakt bruk av passiv i den tekniske stilen (Svennevig 2009: 261).

Formell og *uformell* stil har sammenheng med omstendighetene for språkbruk. Mens den formelle stilen kommer til uttrykk i kommunikasjon i offentlige og institusjonelle sammenhenger, er det ofte den uformelle stilen en finner i private sammenhenger. Den formelle stilen preges blant annet av høflighetsfraser og standardformer, agensløse konstruksjoner og affektivt nøytrale ord, mens den uformelle karakteriseres av individuell og dialektal variasjon, affektivt ladde ord og synlige aktører (Svennevig 2009: 265).

De viktigste forskjellene mellom *syntetisk* og *analytisk* stil går på mengden informasjon og kompleksitet i enkeltytringene. Mens den syntetiske stilen har høy informasjonstetthet, nominaliseringer, informasjonsfattige verb og utbygde nominalfraser, har den analytiske stilen et mer enkelt og verbalt preg, med enklere nominalkonstruksjoner og informasjonstunge verb.

Når en fokuserer på stilen i en tekst, er det blant annet fordi en ønsker å si noe om hvordan avsender ønsker å framstå, det sier noe om bildet eller ”imaget” avsender ønsker å skape av seg selv (Fairclough 1995: 75).

Mine beskrivelser av stil i neste kapittel vil være korte. Ifølge Bhatia bidrar ikke stilbeskrivelser i seg selv i særlig grad til en forståelse verken av sjangrer i bruk eller av formålene som realiseres gjennom tekster (jf. kapittel 2.1.1.2).

4.4.3 *Intertekstualitet og interdiskursivitet*

Intertekstualitet og interdiskursivitet ble omtalt under teoridelen (kapittel 3.3.1), og er områder man ikke kommer utenom når man studerer handlingsplaner. Som Pälli mfl. (2009) påpeker, er alt strategiarbeid knyttet til tidligere og seinere strategiarbeid. Handlingsplanene kan på denne måten ses på som collager, sammensatte dokumenter som representerer ideer, argumentasjon og verdier man finner igjen i andre dokumenter. Intertekstualitet innebærer en flytting av elementer fra én kontekst inn i en ny kontekst (Fairclough 2003a: 51). Spørsmål en kan stille seg, er hvilke stemmer og tekster en finner referanser til i teksten, hvilke som er utelatte, og hvilken betydning slik utelatelse har (Fairclough 2003a: 47). ”(...) intertextual analysis crucially mediates the connection between language and social context, and facilitates more satisfactory bridging of the gap between texts and contexts (...)” (Fairclough 1995: 189).

En undersøkelse av interdiskursivitet innebærer å studere ikke bare hvordan dokumentene forholder seg til andre dokumenter, men også om de representerer en miksing av sjangere, diskurser, stiler, og det innebærer videre fokus på hvordan ulike diskurser og stiler eventuelt er artikulert og fungerer sammen i den enkelte teksten (Fairclough 2003a: 218). Her vil for eksempel ordnivået i teksten være viktig å undersøke, med tanke på å spore måter å bruke språket på som er typiske innen andre diskurser og annen sosial praksis.

4.4.4 *Presupposisjoner*

I alle former for sosiale fellesskap er det en forutsetning at det finnes en felles kunnskapsbase hos medlemmene, et slags felles utgangspunkt for informasjonsutveksling (Fairclough 2003a: 55). Denne felles referanserammen hos diskursdeltakerne ligger som et implisitt bakteppe i kommunikasjonssituasjonene, og utgjør en viktig del av kontekst. Likevel kan det å legge forutsetninger inn i tekst være en måte å manipulere, overbevise, utøve makt eller poengtere autoritet på. *Presupposisjoner*⁶ er betegnelsen på språklige elementer i tekst som påkaller eller aktualiserer en påstått eller ekte felles referanseramme. Presupposisjoner er ikke egenskaper ved teksten, men de handler om tekstprodusentens tolkninger av intertekstuell kontekst (Fairclough 2001: 127). Presupposisjoner kan være manipulerende i den grad at de er underliggende og ikke eksplisitte påstander og verdensanskuelser i teksten som gjør det vanskelig for en mottaker å identifisere og eventuelt si seg uenig i dem. De kan også ha en ideologisk funksjon (Fairclough 2001: 128). Å plukke ut ulike antakelser i tekst og bare på bakgrunn av tekst komme med påstander om ideologiske føringer er imidlertid vanskelig (Fairclough 2003a: 59). Det at det ligger en rekke forutsetninger som mottaker ikke så lett kan se og ta stilling til, kan brukes strategisk av avsender. "What is 'said' in a text always rests upon 'unsaid' assumptions, so part of the analysis of texts is trying to identify what is assumed" (Fairclough 2003a: 11). Dersom en tekst inneholder få språklige markører for sammenheng, altså lite kohesjon, overlater den til mottakeren å tolke og skape sammenheng. Da forutsettes det at mottaker er utstyrt med erfaring, kunnskap og horisont som gjør det mulig å få noenlunde den mening ut av teksten som avsender har tenkt at teksten skal gi.

4.5 Tekstsammenheng

4.5.1 *Begrepene koherens og kohesjon*

Sammenheng i tekst er både en fortolkningsegenskap og en tekstegenskap. *Koherens* er det som gjør at en tekst har sammenheng og utgjør en helhet som er noe mer enn bare summen av delene (Halliday 2009: 367). Mange faktorer bidrar til koherens, blant annet *kohesjon*. Ifølge Halliday (2009: 367) er det referentkjeder og referentkjedenes interaksjon som gjør en tekst koherent. Det vil si at det selv om en tekst skulle være rik på limord, er det i seg selv ikke er nok til å skape koherens. Mens man innen SFL har fokusert mye på koherens som

⁶ Fairclough bruker i seinere utgivelser betegnelsen "assumptions" (antakelser) om "presuppositions" (presupposisjoner) (Fairclough 2003: 59)

tekstegenskap, retter den kritiske diskursanalysen nesten utelukkende fokuset mot fortolkningsaspektet ved sammenheng.

[...] [C]oherent interpretations of texts are arrived at by interpreters on the basis of cues in the text, and resources (including internalized ideological and discursal structures) which they bring to text interpretation. Coherence is a key factor in the ideological constitution and reconstitution of subjects in discourse: a text 'postulates' a subject 'capable' of automatically linking together its potentially highly diverse and not explicitly linked elements to make sense of it. (Fairclough 1995: 74)

Fairclough bruker også koherensbegrepet om hvordan tekstens mottaker skaper en sammenheng mellom innholdet i teksten og tidligere erfaringer med verden (Fairclough 2001: 65). Fairclough mener at "den bestemte måte, en kohærent læsning af en tekst genereres på, afhænger igen af arten af de fortolkende principper, som der trækkes på" (Fairclough 2008: 42). Fortolkningsprinsippene varierer i stor grad med sjangrer og diskurstyper, og det blir svært sentralt å se på hvordan teksten konstruerer en sosial posisjon for mottaker, der spesielle føringer er lagt for hvilke inferenskoplinger og liknende som mottaker på et vis tvinges til foreta dersom de skal kunne skape mening og sammenheng i teksten. På denne måten ser man for seg at leseren ikke er en passiv, men heller en aktiv, mottaker, som ledes til å foreta de "rette" kognitive koplingene i teksten. Hvilke utgangspunkter som er brukt for å skape dette fortolkende subjektets posisjon, og den ideologiske grunnen slike fortolknings"manualer" potensielt er tuftet på, kan deretter være interessant å studere. Dette blir dermed en litt annen innfallsvinkel til å undersøke koherens på. Koherensen er altså en semantisk og underliggende sammenheng i tekst, og den er meningen som skapes gjennom fortolkning av tekst og ytringer. Når en tekst 'gir mening' og oppfattes av mottakeren som sammenhengende, kan den kalles koherent. Koherens er også det som gjør at man kan sette en tematisk merkelapp på en tekst.

I tekstanalysen er det viktig å se på hva det er som gjør at teksten får et sammenhengende uttrykk, fordi det sier noe om forholdet mellom avsender og mottaker, blant annet hva slags bilde avsender har av mottaker.

'Global koherens' er et begrep som brukes om et "overordnet fokus for oppmerksomheten" som danner "overordnede «planer» for hele eller deler av teksten (Svennevig 2009: 235). Den globale koherensen kan sammenliknes med Faircloughs gjengivelse av Foucaults "forskellige retoriske *schemata*" (Fairclough 2008: 34) og handler blant annet om "hvilke beskrivelser, deduksjoner, definisjoner, hvis optræden karakteriserer en

teksts arkitektur, kædes sammen” (2008: 34). Den globale koherensen er viktig for hvordan avsender skaper en ”ideallesning” som mottaker må foreta av teksten for å gi den mening.

4.5.2 *Kohesjon*

Dersom intern tekstsammenheng er markert eksplisitt med språklige markører, kaller man det kohesjon. Kohesjon kan beskrives ved å studere på hvilken måte leddsetninger bindes sammen til setninger, og setningene videre utgjør tekst. Sammenheng i tekst er dermed markert og tydelig. Denne delen av oppfattelse av sammenheng i teksten har med mottakerens kunnskap om språket å gjøre (Fairclough 2001: 120).

Ord som hentes fra det samme semantiske området, er en slik faktor som kan bidra til sammenheng. Dette er en måte å skape sammenheng på rent tematisk. Ulike ord som refererer til andre ord er en annen vei til sammenheng. Oftest vil man finne at flere måter å skape helhet og sammenheng på blir brukt i en tekst.

4.5.3 *Referanse og referentkjeder*

Når en deltaker eller en ting er introdusert i en tekst, kan en videre i teksten bruke flere forskjellige uttrykk for å referere til det opprinnelige. Elementet har nå blitt etablert som referansepunkt (Halliday 1994: 309), og denne størrelsen kan kalles en tekstreferent. En referent er selve det språklige uttrykket i teksten, og dette uttrykket korresponderer med et semantisk segment. Poenget med referentkoplinger er at de skjer mellom tekstreferenter, ikke mellom spesielle ord og uttrykk. Det samme ordet kan i ulike setninger henviser til forskjellige referenter. Slik kan ordet *det* kan være en kopling til flere forskjellige referenter, og en og samme referent kan være uttrykt gjennom ulike ord og ordformer. Referanse har å gjøre med forholdet mellom elementer eller fakta i tekst (Halliday 1994: 310).

Referentkjeder kan finnes ved å lete etter det Vagle (1993) kaller innholdstunge ord. Emnet, eller emnene, i teksten kommer fram gjennom referentkjedene, som dermed danner sammenheng i teksten. *Nøkkelord* kan en kalle de ordene som har en særskilt viktig rolle for å skape mening og kontinuitet i en bestemt tekst, altså de viktigste tekstreferentene. Tekstreferanse som kohesjonsmarkør kan være bestemt artikkel og bøyninger. Vanlige semantiske relasjoner mellom tekstreferenter er identitet (der det da er samme ord som brukes), synonymi, hyponymi eller antonymi.

4.5.4 Leksikalsk kohesjon

Leksikalsk kohesjon fungerer mye på samme måte som tekstreferanse, ved at det etableres forbindelse mellom ord og uttrykk i teksten. I leksikalsk kohesjon er det ikke grammatiske elementer som er viktig i refereringen, men varianter av leksikalsk slektskap eller semantisk nærhet mellom ord. *Inferenskopling* kan man med en samlebetegnelse kalle ord og uttrykk som på forskjellige måter er semantisk eller assosiativt beslektet (Vagle mfl. 1992: 156). Dette slektskapet kan altså variere fra å være svært nært til rimelig fjernt. Assosiasjoner mellom ulike språklige elementer der slektskapet ikke er allment kjent og semantisk gitt, fordrer at mottaker stiller med en forståelseshorisont som ikke skiller seg avgjørende fra avsenders. Relasjonen mellom ordene kan være mer eller mindre permanent. Leksikalsk kohesjon er forbundet med feltdelen av kontekst, og det er gjennom innholdsordene i teksten at feltdelen trer fram.

4.5.5 Setningskopling

I *setningskopling* markeres den semantiske relasjonen mellom setninger eksplisitt, ofte ved hjelp av adverb og konjunksjoner. Gjennom setningskopling konstrueres mening og sammenheng i tekst ved å binde sammen teksten på setningsnivå.

Dersom hendelsene i to setninger har en årsaksmessig relasjon, kaller man forbindelsen for *kausalkopling*. Forbinderne *fordi, dermed, ettersom, for, på grunn av* med flere er alle vanlige forbinderne i kausalkopling (Svennevig 2009: 226). *Adversativkopling* har en dersom setningene står i et motsetningsforhold. Kontraster, motsigelser og innrømmelser er eksempler på slike setningsrelasjoner. Vanlige forbinderne i adversativkopling er *derimot, på tross av, imidlertid, enda* (Svennevig 2009: 226). *Temporalkopling* skapes ved bruk av tidsadverb og andre uttrykk som angår tid som forbinderne, eksempelvis *deretter, så, først, tidligere* osv. Setningsrelasjoner er da tidsrelaterte. *Additivkopling* har en mellom setninger som har en viss slektskap, likhet eller symmetri. Det innebærer at man kan rokkere på setningsrekkefølgen uten at det får store konsekvenser for meningen. Denne gruppen kopling omfatter blant annet oppramsning, eksemplifisering, utdyping, presisering, reformulering, alternativ og anførsel (Svennevig 2009: 227).

Sammenhengen mellom setningene i en tekst kan både være eksplisitt, gjennom bruk av slike sammenbindingsord, og implisitt. En analyse av setningskopling kan gi informasjon om forholdet mellom setninger og kontekst kan gi informasjon om ”hvilket forhold teksten etablerer mellom deltakerne i kommunikasjonen” (Knain 2001: 121). ”Det kan være grunn til

å se nøye på setningskoplingen – enten den er implisitt eller eksplisitt uttrykt – fordi den kan være en nøkkel til underliggende ideologiske antakelser” (Vagle 1995: 194).

4.5.6 Tema-rema

En annen kohesjonsmekanisme som vedgår setningsnivået er temaplasseringen. Hvilken informasjon man velger å plassere tidligst i setningen, sier noe om hvilken funksjon denne informasjonen har i forhold til emneutviklingen i en tekst. 'Tema' og 'rema' er derfor sentrale begrep i budskapsprosessen. 'Tema' er det elementet i setningen som har en spesiell status med tanke på å frambringe et budskap. "Generelt sett kan temaet identifiseres som det elementet som står på den første plassen i setningen" (Maagerø 1998: 55). 'Rema' er den gjenværende delen av ytringen. Ofte finner man informasjon som er ny i rema, mens tema presenterer fokuset for setningen. På denne måten dannes det en emneforbindelse og emneprogresjon i teksten, slik at teksten får en tematisk sammenheng.

Halliday regner ikke tema og skillet mellom ny og gitt informasjon som en del av kohesjonsmekanismene (Halliday 1994: 309), fordi denne måten å skape tematisk logikk i teksten på er strukturelt betinget, og har å gjøre med forhold på nivået over setningen. I min analyse vil fokuset på tema-rema stort sett begrense seg til en vurdering av hvorvidt innholdstunge fraser er plassert på temaplass eller ikke.

5 Analyser og tekstbeskrivelse

5.1 Innledende om tekstbeskrivelser

I dette kapittelet skal nærmere bekjentskap med to kommunikative begivenheter med merkelappen *handlingsplaner* stiftes. Dokumentene som blir presentert og gransket er *Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007-2009* fra Universitetet i Oslo, og *Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske* fra Hordaland fylkeskommune. Beskrivelsen av dem vil skje med utgangspunkt i teorien som ble presentert i kapittel 3 og de tekstlingvistiske og tekstuelle komponentene belyst i kapittel 4. Målet med dette kapittelet er å gjøre en beskrivelse som kan danne et tilstrekkelig grunnlag for å i neste omgang kunne gi et svar på oppgavens problemstilling; hvordan sjangerens kommunikative formål realiseres på ulike språklige plan.

I kritisk diskursanalyse er det gjerne de *dominerende* trekkene som er interessante. I motsetning til andre analyser med SFL som utgangspunkt er de dermed fokuserte rundt å avdekke helt bestemte forhold, slik det går fram under omtalen av de forskjellige elementene i kapittel 4. Av den grunn har jeg heller ikke gjort forsøk på å analysere dokumentene nyansert med hensyn på alle språktrekk, jeg har fokusert på å si noe om *tendenser* i dokumentene. I denne oppgaven er det sjangeren som er interessant, og jeg ønsker å unngå å studere disse tekstene som uttrykk for individspråk. Det er nettopp *ikke* en personlig avsenders verdensanskuelse og valg for representasjon av mening som er interesseverdig, men heller hvordan disse dokumentene er uttrykk for en sosial praksis og en sammenheng i kraft av hvordan de brukes. Noe av grammatikken blir likevel nødvendig å kommentere på et detaljert nivå.

Både tekstproduksjonen, selve teksten, og resepsjon av teksten er relevant å studere dersom man skal analysere mening i tekst (jf. kapittel 4.1). Jeg vil ta høyde for alle tre, selv om hovedfokuset ligger på selve tekstene.

5.2 Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene – Universitetet i Oslo

5.2.1 Innledning

Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007-2009 er et dokument hentet fra Universitetet i Oslo (UiO). Det ble behandlet og vedtatt i institusjonens øverste organ, Universitetsstyret, i 2007. Som det framgår av tittelen, omhandler planen temaet *likestilling*

ved UiO. Teksten gjør rede for UiOs visjoner på likestillingsfronten, for dagens situasjon og for tiltak som skal og bør iverksettes ved institusjonen i perioden 2007–2009.

Universitetet i Oslo er det største av de norske universitetene. Som andre offentlige virksomheter er det pålagt å følge visse sentralt gitte lover og direktiver, også når det gjelder likestilling. Planen gir uttrykk for at den forholder seg til disse overordnede reglene og retningslinjene. Samtidig fungerer handlingsplanen også selv som et slikt rammegivende dokument – fakultetene er for eksempel nødt til å forholde seg til at de skal støtte opp om målene i planen, og de pålegges også å utarbeide lokale handlingsplaner. Intertekstuelle forbindelser er, som Pälli mfl. (2009) har vist, et svært sentralt trekk ved strategidokumenter.

Veien fram mot et slikt dokument er en lang prosess, der ulike aktører ved universitetet skal få anledning til å fremme sine syn. Henvisningene til annen dokumentasjon på området, som lover og interne undersøkelser, bygger opp under inntrykket av at dette er en del av et stadig pågående strategiarbeid. Et særlig interessant trekk i planen er setningen ”Målene i Handlingsplan for likestilling bør på sikt inkorporeres i større grad i universitets Strategiske plan”. Her kommer hierarkiforholdet mellom planene tydelig til syne, ved at det i det hele tatt er et mål å få inkorporert mål fra denne planen inn i den øverste planen. Men det er også interessant fordi det viser noe om forholdet mellom de ulike leddene av strategier. Her er det ikke slik at handlingsplanen kun innebærer spesifiseringer av målområder angitt i den sentrale planen, planene kan påvirke hverandre gjensidig.

Det er viktig å ha i mente at handlingsplanen har blitt til i en prosess. Til de ulike trinnene i produksjonsprosessen hører ulike avsendere og mottakere. Fram til vedtaket i Universitetsstyret ble gjort, kan man regne administrasjonen som avsender, og ansatte, studenter og ulike organer i universitetsdemokratiet som primærmottakere. Etter at vedtaket ble gjort, må Universitetsstyret regnes som avsender, mens mottakergruppen nå, i tillegg til universitetets ansatte og studenter inkluderer større deler av samfunnet.

5.2.2 *Ordnivå*

5.2.2.1 **Semantiske relasjoner og leksikalske valg**

Som skrevet i 3.3.1 kan en undersøkelse av hvordan ord knyttes sammen si noe om virkelighetsforståelse og fokus i en tekst. Siden *likestilling mellom kjønnene* er angitt som tittel på handlingsplanen, vil jeg starte med å se på hvilket innhold likestillingsbegrepet tillegges. Allerede i dokumentets første setning dannes en prosessmessig relasjonell

forbindelse mellom *likestilling* og *strategisk anliggende*, og i neste omgang også til begrepene *kvalitet* og *legitimitet*. Videre knyttes begrepet til *mål* og *prosess* (linje 12). Å bruke disse andre ordene identifiserende, er å tillegge likestillingsbegrepet en bestemt mening. Når likestilling først og fremst defineres som et *strategisk anliggende* for universitetet, legger det føringer for hvordan leseren forholder seg til resten av innholdet i teksten. Hele det første avsnittet i dokumentet er brukt til å klargjøre hva likestilling betyr for UiO i akkurat denne sammenhengen. *Demokrati, grunnleggende menneskerettigheter*, ”kvalitet på vår virksomhet” og ”vår legitimitet i samfunnet som landets fremste institusjon” er for UiO en del av det likestilling skal være og handle om. Det er lagt påfallende stor vekt på å karakterisere likestilling med hensyn til hvilke positive strategiske effekter et bedre resultat å vise til på likestillingsområdet vil ha for UiO, og like påfallende lite vekt på kommentere likestilling som verdi i seg selv. Også den gjentatte bruken av det personlige pronomenet *vår* er verdt å legge merke til her, det skaper en nærhet mellom avsender og mottaker og bærer med seg en appell om et fellesskap og en felles satsning. I senere deler av dokumentet brukes *man* gjennomgående, og skaper der distanse både til mottaker og til det som tematiseres.

Ønsket om bedre resultater på likestillingsområdet gir seg også utslag i mange ordkonstruksjoner med *mål* i seg:

Leksem	Forekomst
måltall	36
Mål	10
målrettet	2
hovedmål	1
målgruppe	1
måloppnåelse	1
målsetting	1
Totalt	52

Tabell 4: Forekomst av sammensetninger med *mål*

Ordet *mål*, i seg selv eller i sammensetninger, går igjen hele 52 ganger i dokumentet, slik tabellen viser. Leksemet *måltall* utgjør 36 av disse, og vitner om at institusjonen er særlig opptatt av målbare indikatorer på likestillingsområdet. Til sammenlikning finner en leksemet *mål* bare ti ganger. Også ord som *visjon* og *ambisjon* brukes synonymt eller nestensynonymt med *mål*.

Ordet *likestilling* inngår også i svært mange sammensetninger, man finner følgende former:

Leksem	Forekomst
likestilling	15
likestillingsarbeid	3
Likestillingskompetanse	3
likestillingshensyn	2
likestillingslov	2
likestillingspolitikk	2
likestillingstiltak	2
likestillingsaspekt	1
likestillingskompetent	1
likestillingsintegrering	1
likestillingsrådgiver	1
Totalt	33

Tabell 5: Forekomst av sammensetninger med *likestilling*

Det er ikke særlig overraskende at ordet *likestilling* går igjen, det er tross alt dette dokumentet handler om. Også sammensetninger med *kjønn* finnes det mange av (jf. kapittel 5.2.4.1). Likestillingsplanen til UiO, og tiltaksområdene, inneholder videre svært mange ord av typen *stilling* og *ansatt*. Dette kan vise at UiO er opptatt av likestilling ut fra et helt bestemt område, nemlig kjønnsmessig balanse innen stillingskategoriene vitenskapelig ansatte og midlertidig ansatte (i.e. PhD-kandidater). Jeg kommer tilbake til dette under kapittel 5.2.4.1. De svært mange gjentakelsene av ordene *mål*, *likestilling* og *stilling*, og sammensetninger der disse inngår, gir grunn til å hente fram begrepet 'overleksikalisering'. Det viser et ensidig og begrensende fokus. Særlig er den høye frekvensen av ordet *måltall* interessant, fordi det åpenbart finnes alternative måter å forholde seg til likestilling og likestillingstiltak på.

Strategibegrepet er i seg selv en metafor hentet fra krig og krigføring. Gode og riktige strategier kan sikre seier, tenker man, i form av at viktige mål oppnås. Slik er det også i strategidokumenter, og slik er det også med denne handlingsplanen. Forholdet som etableres til mottaker ved den strategiske bruken av *vår* og når så mange referanser i teksten er til *mål* og til den potensielle fantastiske virkeligheten som fellesskapet går i møte dersom vi overvinner alle likestillingshindre, er følgende: *Vi* er alle er i samme båt, *vi* har en *felles* oppgave, og dette og dette må til for at *vi* skal få den virkeligheten som *vi* ønsker *oss* (som i dette tilfellet er en premie langt bedre enn gull og grønne skoger; nemlig penger og prestisje).

Av andre ord å legge merke til, kan de relativt nye begrepene 'likestillingskompetanse' og 'kjønnskompetanse' nevnes. Dette en form for nye leksemer i språket, som selv om de ikke ble skapt i dette dokumentet, knytter til seg visse assosiasjoner til selve arbeidet med likestilling. Dette er relativt "tomme" begreper. De signaliserer en oppatthet av området likestilling og kjønn som fungerer markerende, men er ikke særlig dyptgående.

At handlingsplanen er en langsiktig plan, viser seg i setningskonstruksjoner og verbtid og i uttrykk. Framtid finner man i verbbøyninger, og man finner det også i konkrete ord og uttrykk. *På sikt* er et eksempel på det siste. At planen er konstruert slik er forventet, fordi det er et slags strategidokument.

I dokumentet finnes det enkelte leksikalske metaforer, som *bakes inn i*. Denne metaforer ble omtalt i kapittel 4.2.2, og fungerer på den måten at den ”ufarliggjør” budsjettprosessen og skaper hyggelige assosiasjoner til denne prosessen. I tillegg tilslører den *hvordan* likestilling skal inkluderes og komme til uttrykk i prosessen. Utenom dette eksempelet er hovedsakelig de resterende metaforene rimelig konvensjonaliserte, og er ikke bærere av så mange assosiasjoner. Jeg kommer kort tilbake metaforer for prosesser i 5.2.3.2.

Et annet påfallende aspekt ved det leksikalske nivået i planen er mangfoldet av ord som kan assosieres til målstyringsideologi og New Public Management-tankegods, begreper og uttrykk som *offensiv satsning, aktiv profilering, kunnskapsoverføring, økt innsats, positiv profilering, moderne og dynamisk universitet, image, attraktivt, helhetlig profil, alliansepartnere* og ”*mainstreaming*” av likestillingspolitikk. Her må jeg trekke en parallell til et område Fairclough har vært opptatt av, gjennom det han kaller studier av *markedsrettingsdiskursen* hos universitetene. ”De høyere læresteder er (under pres fra regeringen) i stigende grad begyndt at operere, som om de var almindelige virksomheder, der skulle konkurrere om at sælge deres produkter til forbrugere” (2008: 162). Dette er en prosess som har pågått svært lenge, der New Public Management-tankegangen har blitt inkorporert i institusjonens diskurs. I en handlingsplan som handler om likestilling, og som tilhører en institusjon hvis kjernevirksomhet ikke er å tjene penger, men drive undervisning, forskning og formidling, virker alle disse ordene malplasserte, og flytter effektivt fokus fra likestilling samtidig som det gir planen et reklamepreg.

Et siste poeng som kan nevnes er det generelle innholdet av sakpregete ord. Noen av disse ordene krever at mottakere har kjennskap til institusjonens gjøren og væren fra før, blant annet ved at noen tekstreferenter introduseres som om de allerede var kjent for mottaker – dette kan tyde på en mer snever mottakergruppe for teksten. Særlig i kapittel 3.3 i dokumentet blir dette tydelig, når *mentorvirksomhet* (linje 181) og *adeptene* (linje 187, i bestemt form) introduseres uten nærmere forklaring.

5.2.3 Grammatisk nivå

5.2.3.1 Agens i setningskonstruksjonene

Det neste punktet å se nærmere på, er hvilke aktører og ansvarsforhold som manifesterer seg i dokumentet og hvordan det skjer – eller like interessant – hvordan dette ikke alltid skjer.

Agensløse konstruksjoner finnes det mange av i denne handlingsplanen, og de er kommet i stand både ved bruk av nominaliseringer og passiv. Jeg vil først ta for meg nominaliseringene, trekke fram noen typiske eksempler og kommentere hvilken virkning nominaliseringene får for mottakers oppfatning av innholdet og for stilen i dokumentene.

Typiske eksempler på nominaliseringer i dokumentene er disse: ”Utarbeidelse av måltall baserer seg på følgende prinsipper” (fra kapittel 2.1. i planen, linje 45), ”Endelig fastsetting må skje etter samarbeid med den sentrale koordineringsgruppe slik at målet for universitetet i Oslo som helhet kan nås” (kapittel 2.2, linje 62) og ”Det understrekes at fakultetene må gjøre en konkret vurdering av kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget (...)” (linje 59). I alle tilfellene representeres en prosess som substantiv i et nominalledd, og tempus- og agensforhold i setningen forsvinner, slik vanlig er ved nominaliseringer. En annen setning som demonstrerer bruk av nominalledd er denne: ”Offensiv *satsing* på *utvikling* av *likestilling* og bedre *kjønnsbalanse* ved UiO må tydeliggjøres gjennom en aktiv *profilering* internt og eksternt” (linje 226, min utheving). I denne setningen finnes hele fem nominaliseringer. Tre av dem, *satsing*, *utvikling* og *profilering*, kunne like gjerne vært prosesser, og i tillegg er det en passivsetning. Her pakkes svært mye informasjon inn i en og samme setning, og motivasjonen for alle nominaliseringene kan nettopp være å oppnå dette. Det finnes likevel også eksempler i teksten på bruk av nominaliseringer der formålet med denne framstillingsmåten ikke er så lett å skue, slik som i dette eksempelet: ”Adeptene som deltok i mentorprogrammene *hadde anbefalinger* om at ordningen må videreføres og evt. utvides til å omfatte alle kvinner i rekrutteringsposisjon” (min utheving). Her virker ikke nominaliseringen ordøkonomiserende. I dette tilfellet er nominaliseringen av prosessen *anbefale* helt unødvendig, og et eksempel på overdreven og unødvendig bruk av nominaliseringer.

Mange av de samme nominaliseringene går igjen ofte i dokumentet, som *likestilling*, *undervisning*, *forskning* og *utdanning*. De fleste av nominaliseringene er også å regne for grammatiske metaforer. Det finnes noen unntak, slik som *stilling* (her er det ikke tilstrekkelig med semantisk nærhet mellom verbet og substantivet). 15 steder inngår nominaliseringen i temaleddet. Mange av nominaliseringene gjør at setningene kan anses som tilstander snarere enn handlinger (se kapittel 5.2.3.2). Ordet *likestilling* fungerer i denne sammenhengen som et

uttrykk med bestemt betydning, og dette er etablerte substantiv som det etter min mening er vanlig å bruke. Disse bidrar ikke i samme grad som mer ”spontane” nominaliseringer til å abstrahere, komplisere eller gjøre meningsinnholdet vanskeligere å tolke, slik nominaliseringer i utstrakt bruk kan gjøre (jf. kapittel 4.3).

Nominaliseringen har altså konsekvenser både for hvordan prosessene representeres, ved at de slett ikke uttrykkes som prosesser, og videre for hvordan agens blir skjult i store deler av dokumentet. Effekten disse nominaliseringene har i tillegg til at agens, modalitet og tempus forsvinner fra ytringen, er at teksten får et mye mer abstrakt preg. Det kan i tillegg føre til at stilen i dokumentet blir oppfattet som formell og byråkratisk.

Store mengde passivkonstruksjoner og passive verb har vist seg å være vanlig i byråkratispråk (Pälli mfl. 2009: 309). Også i dette dokumentet er passivbruken omfattende. Av 135 ytringer (fullstendige setninger og setningsfragmenter) er 24 stykker passivsetninger (s-passiv, være-passiv og bli-passiv), og ytterligere 11 stykker er aktivsetninger med passivledd eller ufullstendige setninger i passiv (se analyse i vedlegg 5). Altså er det blitt brukt passiv i til sammen 35 setninger. Ofte er det slik at passiv gjerne brukes i de tilfeller der agens er underforstått, irrelevant eller ukjent, men dette ser ut til å være motivasjonen kun for et lite fåtall av setningene i dette dokumentet. Mange av setningene uttrykker målsetninger eller er setninger som foreslår tiltak, og her er det påfallende at ikke ansvar kommuniseres. I setningen ”[i] tilfeller hvor mer enn 70% av studentmassen er av samme kjønn bør det settes inn tiltak og informasjonskampanjer for å øke rekrutteringen av det underrepresenterte kjønn” går det for eksempel ikke fram om det er øverste ledelse ved universitetet, fakultetene eller andre som har ansvaret for at dette gjennomføres. Dette forholdet bidrar, sammen med svak modalitet, til et inntrykk av at et slik tiltak ikke egentlig anses som viktig og prioritert, fordi setningen ikke er et tydelig direktiv rettet mot en ansvarlig instans. I setningen ”Måltallet for denne stillingskategorien ble ikke nådd i forrige periode” (linje 83) ser man også at ansvaret ikke kommuniseres – ingen tillegges skyld for at målet ikke ble oppnådd. Både ansvarsforhold som gjelder nåtidige og framtidige likestillingspolitiske saker og -resultater forblir uavklart og upåtalte.

I flere tilfeller der det er naturlig – men ikke selvsagt – at universitetet – eller universitetsstyret – er agens, står setningene skrevet i passiv. De gangene fakultetene eller andre underliggende enheter er i fokus, derimot, er disse ofte angitt som agenter i handlingsprosessene. Et eksempel er å finne i setningen: ”Da det er variasjon i kjønnsfordelingen ved fakultetene, er det fakultetenes ansvar å lage lokale rekrutteringsplaner for sine fag basert på lokale utfordringer.” Her framstår ansvarsforholdet som svært tydelig,

og inntrykket mottaker får, er at dette er et tiltak som er gjennomførbart og at det også er mulig å følge opp at det hele kommer i stand. Det leder tankene over på et spørsmål om hvorfor ikke ansvarsforhold for alle tiltak er så grundig angitt.

5.2.3.2 Transitivitet og ergativitet

Grammatiske prosesser handler om hvordan forhold i verden uttrykkes og legges fram i språklig og tekstlig uttrykk. Dette dokumentet omhandler faktiske forhold i den ytre verdenen, men like fullt inkluderer det vurderinger, og det omhandler også framtid. Dette har konsekvenser for hvilke prosesser man kan forvente å finne. Siden begge dokumentene jeg ser på er handlingsplaner, og at ett av de kommunikative formålene med slike dokumenter er å vise vei til endring og framtidig handling (jf. kapittel 2.1.2), er det ekstra interessant å se på verb og prosesser i disse dokumentene, fordi det er sannsynlig at det er her mye av dette formålet kommer til uttrykk.

Et inntrykk av prosessene eller verbalgruppene i dokumentet som raskt gjør seg gjeldende, er at ikke alle tiltakene som beskrives i handlingsplanen er beskrevet ved hjelp av konkrete (ikke-metaforiske) og handlingsorienterte verb, og mange steder er prosessene metaforer. Ord og uttrykk som *innføre*, *klargjøre*, *ha en helhetlig gjennomgang* og *forankres* er mer abstrakte enn aksjonspregete, og er gode eksempler på uttrykk og ord i dokumentet som er ment å skulle beskrive handling og tiltak, men som på ingen måte er uttrykk for konkrete handlinger som gir seg utslag i umiddelbare eller konkrete resultater. I setningen "[d]ette vil kreve en omfattende prosess hvor man gjør konkrete analyser av situasjonen innen det enkelte fagområde og ser på: [...]" inngår prosessen *ser på*. Å *se på* er egentlig en atferdsprosess, men det brukes til vanlig i overført betydning for noe i retning av det å "vurdere" noe med tanke på å gjøre noe med det, og er dermed uttrykk for en materiell prosess. Det blir imidlertid svært abstrakt, og mengden liknende uttrykk i dokumentet gjør at hva det egentlig, helt konkret, er avsenders intensjon å gjøre i de fleste tilfeller forblir utydelig og uavklart. Også i setningen "UiO skal legge forholdene til rette for at fødselspermisjon og påfølgende omsorgsoppgaver ikke slår negativt ut for en videre akademisk karriere for unge forskere" (linje 153) er prosessen svært abstrakt, og dette gir stor mulighet for mottaker til fritt å tolke inn hva dette innebærer. Kanskje er det slik at nettopp dét er intensjonen bak valg av slike formuleringer.

Når det gjelder hvilken type prosesser som dominerer i dokumentet, er det ganske entydig de materielle, slik denne tabellen viser (se også vedlegg 4):

Prosess	Forekomst (i antall)
Materielle prosesser	151
Relasjonelle prosesser	90
Mentale prosesser	5
Verbale prosesser	3
Eksistensielle prosesser	0
Atferdsprosesser	0

Tabell 6: Fordeling av prosessstyper i Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007-2009

Overvekt av de materielle prosessene har sammenheng med at handlingsplanen tar for seg forhold i den ytre verden. At det inngår materielle prosesser i form av verbalgrupper som sier noe om abstrakt eller fysisk handling, er også å forvente, fordi handlingsplanen jo skal skissere opp tiltak, altså noe som skal gjøres. Men også relasjonelle prosesser er det mange av i dokumentet. Dette har sammenheng med at universitetet definerer begreper, definerer mål, og kommer med beskrivelser av situasjonen slik den er i dag. At en ikke finner atferdsprosesser, og også finner få mentale og verbale prosesser, virker rimelig, igjen siden planen omhandler den ytre verden og ikke den indre, og fordi avsender ikke er en tenkende, sansende person som ytrer seg, men representerer en institusjonell og dermed mer distansert rolle.

Ikke alle prosessstypene er enkle å plassere, fordi prosessene ikke er det de gir seg ut for å være. Jeg vil her kommentere hvordan enkelte prosesser har blitt plassert. I setningen ”Måltallet for professor II bør derfor ligge på minimum dette” kunne *ligge* bli sett på som en atferdsprosess, fordi verbet uttrykker en kroppsposisjon. I dette tilfellet er imidlertid ikke *måltallet* et tenkende og levende individ, som det skal være i atferdsprosesser. *Ligge* tolkes dermed til å være en relasjonell prosess, fordi *minimum dette* blir identifiserende til *måltallet*. Av samme grunn blir *berører* i ”[n]oen av disse berører organisasjonen som helhet” (linje 125) regnet som relasjonell. I setningen ”[m]åltallet for kvinnelige nytilsatte i førsteamanuensisstillinger forblir derfor på 50 %” er også *forblir* tolket som relasjonell prosess. I setningen ”Kjønnskompetanse vil si innsikt i kjønn som teoretisk begrep og i hva kjønn betyr i kunnskapsproduksjonen innen et eller flere fagfelt” (linje 216) er *vil si* ikke regnet som mental eller verbal prosess, men som relasjonell.

En vurdering av om aktør har en kognitiv bevissthet er også viktig i skillet mellom mentale og materielle prosesser. I setningen ”[e]r det over et tidsrom mer enn 80 % av samme kjønn på et program, bør man vurdere å gi ekstrapoeng til det underrepresenterte kjønn” (linje 102) tolker jeg *man* til å representere en aktør med bevissthet. Dermed blir *vurdere* en mental

prosess og ikke en materiell prosess. I setningen ”Stillingsbeskrivelse, utlysningstekst og rekrutteringsstrategier ved UiO skal derfor ta hensyn til behovet for kjønnsbalansert rekruttering” (linje 141) får *ta hensyn til* status som materiell prosess, fordi agens ikke kan sies å være tenkende.

Disse eksemplene viser at flere av prosessene i dokumentet ikke er hva de gir seg ut for å være, men de representerer ofte svært vanlige uttrykksmåter, noen ganger i form av konvensjonaliserte eller døde metaforer. For mange av disse prosessene er det ikke hvilken kategori prosesstyper de tilhører som er det vesentligste, men heller hvorvidt de kan sies å være konkrete eller abstrakte.

Å studere om saksforhold blir framstilt i handlinger, hendelser og tilstander er interessant fordi det sier noe om hvordan ansvars- og årsaksforhold blir uttrykt. For handlingsplanen er representasjon av ansvarsforhold mest relevant, mens årsaksforholdet i mindre grad er vesentlig å se på i og med at teksten primært forholder seg til en framtidig virkelighet.

Det er tilstander og handlinger som dominerer i dokumentet (jf. analyse i vedlegg 4). Mange nominaliseringer og passivkonstruksjoner gjør imidlertid at agens i mange av handlingene ikke er til stede. Et eksempel er setningen ”[r]egelverk og prosedyrer for utlysning og tilsetting i undervisnings- og forskningsstillinger hvor en bedre kjønnsbalanse er ønsket og/eller nødvendig endres der det er påkrevd” (linje 142), som riktignok blir framstilt som en handling, men det går ikke fram hvem som er den ytre igangsetteren som får prosessen til å skje. Dermed bærer ytringen i større grad preg av å være en hendelse enn den ville gjort dersom agens var til stede. Setningen ”[d]et [å ta i bruk ordningen med personlig opprykk til professorat] bør for det første skje ved å gå i aktiv dialog med den enkelte ansatte om planer og behov i forbindelse med opprykk” er en hendelse. At en ordning tas i bruk er ikke noe som ”skjer”, det må en aktiv part til, og dette aspektet underkommuniseres ved å framstille innholdet på denne måten. Ellers er det få eksempler på at saksforhold framstilles som hendelser i dette dokumentet.

I flere tilfeller er det passivformuleringene som gjør at saksforholdet representeres som handling uten agens, som i setningen ”[d]en generelle kompetanse om kjønn og likestilling skal økes i administrasjon og ledelse” (linje 211). Setningen ”[m]åltallet for denne stillingskategorien ble ikke nådd i forrige periode” (linje 83) ble kommentert under behandlingen av passiv. At måltallet ikke ble nådd, er også her en handling med uklart årsaks- og ansvarsforhold. Man kunne tenke seg at det ville være interessant for avsender å finne ut årsakene til at man ikke har oppnådd mål, og til at dette ”viktig[e] redskap[e]t” (linje 34) ikke har fungert etter intensjonene, fordi en slik analyse kunne bidra til at målene og tiltak som

settes i neste omgang er veloverveide og forankret i en form for empiri. Så synes ikke viktig for avsender.

De mange relasjonelle prosessene i dokumentet er med på å gi et stort innslag av tilstander i dokumentet. Særlig finner en mange tilstander i innledningen. Relasjonelle prosesser finnes også i konstativer utover i dokumentet, som i ”[m]entorvirksomhet er en mulighet for enkeltpersoner fra ulike fagområder og fagkulturer til å knytte kontakt og få større innsikt i temaer og prosesser knyttet til kjønn, rekruttering og kulturvariasjoner innen akademisk” (linje 181).

For denne typen formuleringer er modalitetsaspektet svært sentralt.

5.2.3.3 Modalitet

Avsender kan uttrykke seg med av varierende grad av sikkerhet om hvorvidt et tiltak vil være effektivt, uavhengig av om det eksisterer mye eller lite kunnskap om hvordan det aktuelle likestillingstiltaket fungerer. For like fullt handler dokumentet på et vis om hva en i nær og mer fjern framtid skal gjøre for å oppnå resultater. Det er logisk at nødvendigheten av å gjennomføre dette og dette tiltaket er aspekter som bør vurderes i dokumentet.

Under følger en tabelloversikt over antallet uttrykk for modalitet som er registrert i dokumentet, delt inn i kategoriene deontisk og epistemisk modalitet, og gradert som sterk, middels eller svak (jf. kapittel 4.3.4). (Fullstendig oversikt over modalitetsanalysen finnes i vedlegg 6.)

	Deontisk modalitet	Epistemisk modalitet
Sterk	38	5
Middels	22	3
Svak	6	5
Totalt	66	13

Tabell 7: Modalitet i Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007-2009

At modalitet er markert i så mange tilfeller, gir en god begrunnelse for å studere nærmere hvilken effekt det gir. Det første en legger merke til, er at dokumentet har et stort innslag av deontisk modalitet, noe som er å forvente ut fra handlingsplanens formål. *Skal* og *bør* er de hyppigste modalmarkørene, og det er dermed den sterke og den middels deontiske modaliteten som råder. Av andre modalitetsmarkører kan *viktig* nevnes. *Viktig* i en eller annen bøyning er å finne seks steder i dokumentet. Også ord som *nødvendig* (deontisk) og *omtrent*

(epistemisk) brukes i dokumentet i enkelte tilfeller, som i setningen ” Kvinner utgjør omtrent 22% av de totale årsverkene av dem som er ansatt som professor I.”

Epistemisk modalitet er det lite av i planen, med unntak av i planens siste del, som jeg straks kommer tilbake til. Fraværet av denne typen markering er imidlertid også interessant, for eksempel for uttrykket innholdet får planens første del, den delen som omhandler mål og visjoner. Her kommer en svært høy grad av forpliktelse til sannheten til uttrykk. Flere av setningene er såkalte ikke-modaliserede positiver, eller kategoriske *er*-setninger (jf. Fairclough 2003a: 67). Den lave graden av modalitetsmarkering her gir mottaker et bilde av avsender som en med både kunnskapsmessig og maktmessig autoritet. Dette kan ses i sammenheng med planens funksjon, og at planen i denne fasen skal etablere et bilde av virkeligheten som mottaker skal si seg enig i. Epistemisk modalitet kan også knyttes til den ideasjonelle metafunksjonen. I den handlingsplanen ser man at markering av epistemisk modalitet omtrent bare finnes i planens siste del, som inneholder en vurdering av hvilken ekstern og intern effekt likestillingstiltak vil gi og kan tenkes å gi.

Når det gjelder den middels deontiske modaliteten som ofte kommer til uttrykk, som i ”[m]iljøer som har gode prosjekter bør få økonomisk støtte til å realisere dem”, må en kontekstuell faktor som åpenbart er viktig kommenteres: Det er ikke vanskelig å se for seg at de forholdsvis svake uttrykkene for tiltak og ansvar har sammenheng med den økonomiske situasjonen til norske utdanningsinstitusjoner. Den økonomiske virkeligheten er nok slik at selv om mye av ansvaret for likestillingstiltak plasseres hos enhetene, finnes det ikke midler til å gjennomføre alle typer tiltak. Dermed blir en ikke så sterk deontisk modalitet valgt, fordi man vil bli nødt til å gjøre økonomiske prioriteringer. Kanskje er det i flere tilfeller dette som er den egentlige årsaken til at svak eller middels deontisk modalitet velges, og ikke at tiltakene ikke ses på som nødvendige.

Den siste delen av teksten inneholder en god del formuleringer med uttrykkene *vil kunne*, *vil kunne ha*, med svak epistemisk modalitetsmarkering. Denne typen setninger gir det signalet at ”[a]vsenderen har her ikke noe sikkert grunnlag å bygge på, men uttrykker seg tentativt om hva som kan være tilfelle” (Faarlund 1997: 597). At alle utsagnene vedrørende langsiktige effekter av likestillingstiltakene uttrykkes ved svak eller middels epistemisk modalitet, kan gi inntrykk av at avsender mener det knytter seg stor grad av usikkerhet til om tiltakene vil ha de ønskede effektene, altså til gyldigheten eller sannheten til egne påstander.

Det er også andre slags framtidskonstruksjoner i planen. Eksempelvis finner man setninger som dette: ”Fakultetene lager egne, langsiktige handlingsplaner (2-3 år) som tiltakene det søkes midler til knyttes opp mot”. I enkelte tilfeller er det vanskelig å avgjøre

hvorvidt presensform, eller verbene *skulle* og *ville*, primært markerer temporalitet eller modalitet. For det nevnte eksempelet kan det ut fra konteksten regnes som et direktiv til fakultetene, ikke som opplysning til allmennheten, og dermed må *lager* tolkes modalt. Dokumentets primærhensikt er ikke å gi informasjon om hvilke tiltak som skal komme i stand, men går mer i retning av å gi direktiver. Så når en setning lyder "[f]akultetene skal også aktivt utforme måltall for nytilsettinger innen de aktuelle stillingene" (linje 39), leses dette som et påbud for fakultetene, og et direktiv, heller enn en konstativ. Den motsatte tolkningen gjør jeg av setningen "[k]oordineringsgruppen for likestilling, som ble oppnevnt av Universitetsstyret i januar 2004, skal fortsette sitt virke", fordi setningen her er uttrykk for en intensjon, og konteksten gjør her at man tolker *skal* til å ha en primær temporal funksjon.

I setningen "[e]n målsetting om kjønnsbalanse ved UiO vil innebære at kjønnsfordeling på de ulike stillingsnivåene skal speile det faktiske rekrutteringsgrunnlaget til hver av disse" (linje 32) tolkes *vil* som markør for epistemisk modalitet, der *vil innebære* er å anse som et idiomatisk uttrykk "[m]ed avbleket betydning" (NRG 1997: 618). Slike tilfeller har jeg i hele dokumentet tolket som uttrykk for sterk epistemisk modalitet. *Skal* blir derimot i forrige eksempel et uttrykk for deontisk modalitet, fordi det enkelt kunne byttes ut med *bør*, og dempe utsagnet. *Skal* kan ikke her byttes ut med *kommer til å*, det forandrer meningsinnholdet i setningen.

Det er universitetet som forplikter seg, slik grammatikken trer fram, mens det egentlig blir de lavere nivåenes oppgave å sørge for at handlingene faktisk skjer. For å avgjøre primærfunksjonen til uttrykket, er det en fordel å se på om teksten har til hensikt å informere eller å gi påbud. Dette er en nødvendig vurdering for å se om *fastsetter* i setningen "[u]niversitetsstyret fastsetter overordnede måltall for institusjonen" (linje 43) skal tolkes modalt eller temporalt. I dette tilfellet ser man at de nevnte måltallene presenteres lenger nede i dokumentet, og denne seksjonen kan dermed ses på som en redegjørelse/informasjon om prinsippene som ligger til grunn for hvordan måltallene settes.

Valg av modus kan være gjort for å overbevise om at det som presenteres er sannhet og den reelle virkeligheten. Ifølge Fairclough (2003a: 166) har modus å gjøre med identifikasjonsaspektet og representasjonsaspektet i tekst.

I svært mange av setningene med sterk deontisk modalitet og bruk av det modale hjelpeverbet *skal*, er fakultetet agens. Setninger der påbud for fakultetene presenteres, kan gjennomgående sies å ha sterk deontisk modalitet, som i disse setningene: "Fakultetene skal fastsette måltall innenfor sine fagområder" og "Fakultetene skal også aktivt utforme måltall

for nyttilsetninger innen de aktuelle stillingene”. Her tolker jeg *skal* med modalitet og ikke tempus som primærfunksjon.

Av metafunksjonene er det den mellompersonlige som hører sammen med modalitet. Dette dokumentet gir inntrykk av en sender som forholder seg aktivt til vurderinger av påstander. Ved å uttrykke seg med modalmarkører uttrykker senderen at det står en vurderende, kyndig avsender bak dokumentet som forholder seg til og har tenkt gjennom konsekvenser at tiltakene som foreslås. Det er likevel et faktum at også det motsatte inntrykket kan feste seg hos mottaker: Modaliteten er mange steder ikke subjektivt markert, og det blir uklart hvem som foretar vurderingene. Dette henger sammen med det høye innslaget av passiver og nominaliseringer i dokumentet.

5.2.4 Tekstnivå

5.2.4.1 Kohesjon

Det første som det er interessant å kommentere her for dette dokumentet, er selve strukturen, fordi den globale koherensen er viktig for å skape sammenheng i dokumentet. Avsender skaper i dokumentet et tydelig skjema. Den første delen av teksten gir et ganske kortfattet svar på *hva* og *hvorfor* når det gjelder temaet, mens resten av planen i all hovedsak er et svar på *hvordan*. Dermed har man å gjøre med et mål – løsning-skjema som blir en viktig ramme for mottakeren. *Hvordan*-delen er satt sammen av tekstbolker med ulike underoverskrifter. I og med at det ikke argumenteres eksplisitt for hvert nye likestillingsområde hvorfor dette er viktig, og hvorfor dette er en løsning på problemet, blir denne koplingen gjort i mottakers hode, basert på den implisitte presupposisjonen at dette er veien å gå for å nå målene i planen. Dermed blir mål – løsning-skjemaet en effektiv måte å styre mottakers meningsskaping på. Avsender forutsetter at mottakerne skal henge med, og forutsetter da i stor grad felles forståelseshorisont med mottaker når det gjelder likestillingsproblematikk. Dersom denne felles forståelseshorizonten ikke er til stede, må den skapes gjennom å innledningsvis presentere et syn på likestilling som mange kan være enige i.

Universitetet i Oslo er en viktig tekstreferent, der *institusjonen*, *UiO*, og *universitetet* er viktige koreferenter.

Den mest sentrale kohesjonsmekanismene i denne teksten er leksikalsk forbindelse. Teksten er organisert rundt og strukturert rundt likestillingstematikk, er det er inferenskjedene

i teksten som i størst grad gir teksten et enhetlig tematisk uttrykk. Leksikalsk kohesjon har med felt-delen av kontekst å gjøre. Den kontekstuelle rammen gjør det mulig for mottakerne å skape en sammenheng selv om den tematiske sammenhengen i teksten trer fram implisitt. Sentrale referenter som begrepet 'likestilling' får tildelt mening i starten av kapittelet. Dette blir så forståelsesfundamentet for lesing av teksten videre (jf. 5.2.2.1).

En annen sentral leksikalsk koplingsmekanisme i teksten er spesifisering/generalisering. Ellers er spesifisering/generalisering med *stillinger* som utgangspunkt viktig; *lederstillinger*, *professorstillinger*, *førstemanuensisstillinger*, *forsknings- og undervisningsstillinger*, *fast stilling*, *toppstilling* med flere. Avsender tar for gitt at mottaker har kjennskap til universitetssystemet, ledelsesstruktur og til stillingskategorier.

Frekvent bruk av et uttall ord og uttrykk med som *kjønn* i seg, som *kjønnsseleksjon*, *kjønnsbalanse*, *kjønnsfordeling*, *kjønnsmessig*, *kjønnskjev*, *kjønns sammensetning*, *kjønnsbalansert tilfang*, *kjønnsbalansert rekrutteringsstrategi*, *kjønnskompetanse*, *enkjønn* *rekruttering* og *kjønnsnøytral*, som står i et semantiske nært forhold til hverandre og til det semantiske området likestilling skaper også sammenheng. Også alle ordene med *mål* i seg, som ble nevnt under 5.2.2.1, der *måltall* frekventerer særlig ofte, er også en del av inferenskoplingen.

Det er noen eksempler på eksplisitt setningskopling i dokumentet (se analyse i vedlegg 7), og da er det i form av additivkoplinger (14 stykker), kausalkoplinger (7 stykker) og adversativkopling (1). Som analysen i vedlegg 7 viser, er forekomsten av eksplisitt setningskopling størst i linje 67-104, midt inne i kapittel 2.2 *Fastsetting av måltall for 2007/2009, nytilsatte UiO totalt*. Dette kapittelet er både en redegjørelse hvor langt universitetet har kommet i å oppfylle sine mål og en argumentasjon for de nye måltallene som blir foreslått, og det kan forklare hvorfor innslaget av eksplisitt setningskopling, og spesielt av additiv- og kausalkoplinger, er størst akkurat her.

5.2.4.2 Språkhandlinger

Dokumentet inneholder mange konstativer. Innholdsmessig beskriver disse gjerne situasjonen på likestillingsfronten i *nåtid*. Eksempel: "Kvinner utgjør omtrent 22 % av de totale årsverkene av dem som er ansatt som professor I" (linje 79). Her oppgis fakta.

Ellers i teksten finner jeg flere kommissiver, der forpliktelsen skjer i form av at institusjonens ledelse forplikter seg til noe innen et tiltaksområde for likestilling. Setningen "UiO forplikter seg til å arbeide aktivt mot alle former for direkte og indirekte

diskriminering” (linje 10) er et godt eksempel, der forpliktelsen markeres eksplisitt og med stor grad av bestemthet. Så er imidlertid ikke tilfelle for alle kommissivene, i setningen ” UiO har som ambisjon på sikt å sette måltall, ikke bare for nyrekrutteringer, men også for totalen av våre vitenskapelige stillinger” (linje 115), kan avsenders intensjon bedre karakteriseres som et ønske.

Ikke alle språkhandlingene i dokumentet er like enkle å plassere. Setningen ”[e]nhetene rapporterer om måltall, tiltak og gjennomføring til overordnet nivå” (linje 62) er en konstativ i form, og kan dermed regnes som en faktasetning med informasjon. Men en alternativ pragmatisk tolkning kan være at dette er et påbud til enhetene, dersom en tolker presensformen modalt, slik det går fram av kapittel 5.2.3.3 om modalitet at det er logisk å gjøre for flere tilfeller i dette dokumentet. Dermed er dette en indirekte språkhandling, egentlig en direktiv. Flere setninger har denne presensformen, der presensformen også gjør at en kan tolke setningen som et påbud, som ”[f]akultetene lager egne, langsiktige handlingsplaner (2-3 år) som tiltakene det søkes midler til knyttes opp mot” (linje 202). Mange pålegg til fakultetene er presentert slik.

Enkelte av setningene er tydelig direktiver, som setningene ”[f]akultetene skal også aktivt utforme måltall for nytilsettinger innen de aktuelle stillingene” (linje 38), og ”[f]agmiljøene bør føre en mer aktiv karriererådgivning og personalpolitisk innsats overfor ansatte forskere i mellomgruppestilling for å ta denne ordningen i bruk” (linje 163).

Dokumentet inneholder i tillegg til konstaterer en veksling mellom, og kommissiver, der universitetet sentralt ser ut til å forplikte seg (med varierende grad av forpliktelse, slik redegjort for i 5.2.3.3 Modalitet), og direktiver, der fakultetene eller andre enheter påbys eller oppfordres eller en plass på den mellomliggende skalaen, å foreta seg et eller annet. Forskjellen mellom hva som er direktiver og hva som er kommissiver, avgjøres dermed av om hvorvidt avsender forplikter seg på vegne av institusjonen, eller om det gis direktiver.

Siden dokumentet er vedtatt i et styringsorgan, og både fastsetter visjoner for eget organ, for universitetet som helhet, og samtidig gir regler nedover, kunne dokumentets makrohandling bli vurdert både til å være direktiv og kommissiv. Den viktigste funksjonen er kanskje likevel kommissiv, siden det er det øverste organet som til syvende og sist bærer ansvaret for det strategiske arbeidet ved institusjonen, dermed blir kaller jeg makrohandlingen i handlingsplanene kommissiv.

5.2.4.3 Stil

Den store innslaget av nominaliseringer og passiver er relevant å kommentere også her, fordi det bidrar til å støtte oppunder et inntrykk av dette dokumentet som et dokument som hører hjemme i den formelle sfæren. Abstrakte prosesser og innholdstunge ledd med nominaliseringer på temaplass, at det gjennomgående er valgt formelle alternativer er viktig for å gi dokumentet et formelt uttrykk. Ifølge Svennevig (1995: 31) karakteriseres tekster med en abstrakt stil av ”ord på et høyere generalitetsnivå eller abstraksjonsnivå”. Stilen virker ikke gjennomført teknisk, fordi mange ord ikke er fagord, men ord for følelser.

I de tilfellene en finner direkte vurderende uttrykk i teksten, er de nøkterne, slik som ”Dette er ikke heldig (...)”. Et mulig brudd med den formelle stilen i dokumentet er formuleringen med *sliter*. Å bruke *slite* synonymt med *å ha problemer med* er ikke vanlig i offisielt skriftspråk, selv om det er vanlig i muntlig tale og mediadiskursen.

I formell stil er avsender vanligvis ikke så synlig i teksten, og det er avsender heller ikke i denne handlingsplanen. Mottaker adresseres heller ingen steder direkte. Selv i dokumentets innledning, der *vår* brukes, opprettes det ikke kontakt med en personlig avsender. I denne teksten, som i andre typer byråkratiske tekster, er ikke avsenders egne synspunkter sentrale, men de synspunktene de har i egenskap av sin rolle i institusjonen. Hvilke alternativer avsender har valgt å bruke i teksten, kan si noe om maktforholdet mellom avsender og mottaker, om hvorvidt teksten skaper avstand eller nærhet med pronomenbruken. I innledningen fungerer *vår* nærhetsskapende, mens bruken av *man*, som er vanligst i resten av dokumentet, fungerer motsatt. Flere steder er ordet *man* agens i setningen, som i setningen ”[e]r det mer en 90 % av samme kjønn, bør man iverksette en kvoteringsordning for å sikre bedre rekruttering”. Når avsender uttrykker seg så vagt som dette, viser det at de ikke plasserer ansvaret noe bestemt sted, og at avsender selv står fritt til å plassere ansvaret dit hen de selv måtte ønske på et seinere tidspunkt.

Universitetet, Universitetet i Oslo og institusjonen – er alle brukt for styret eller de ansvarlige ved institusjonen. Denne personifiseringen innebærer også at universitetet er tenkende og bevisst, altså metonymisk, subjekt. En slik måte å formulere seg med *har*, som Pälli mfl. (2009: 309) sammenheng med at overordnede organer som ”corporate boards as well as elected city councils have a legal right or even a duty to speak for the whole”.

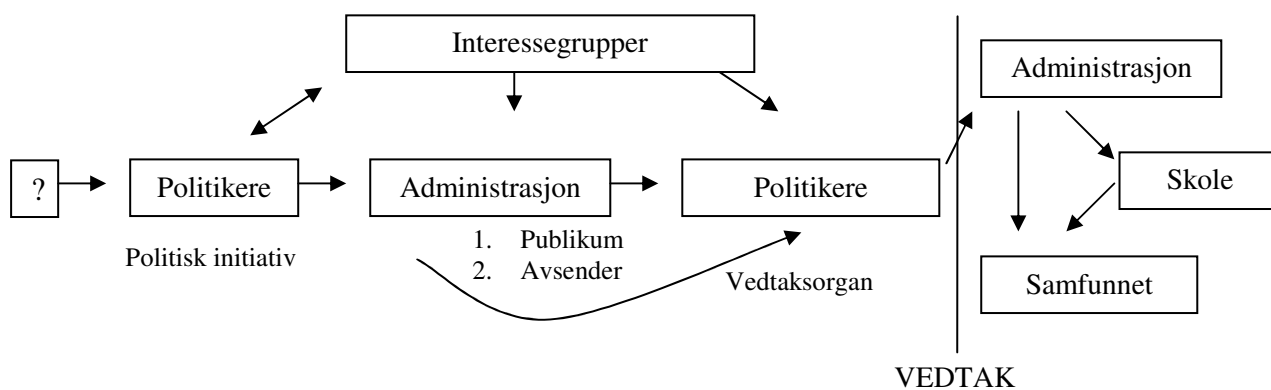
5.3 Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske – Hordaland fylkeskommune

5.3.1 Innledning

Dokumentet *Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske* ble behandlet i og vedtatt av Hordaland fylkesting i 2007. Fylkeskommunen har ansvaret for videregående skoler, og i dette dokumentet rettes søkelyset mot situasjonen for ikke-heterofile ungdommer ved de videregående skoler i Hordaland fylkeskommune (HFK). Den første delen av planen beskriver bakgrunnen for at saken tas opp, den neste er en utgreiing av unge homofiles situasjon i skolen i dag, og siste delen av dokumentet inneholder en oppramsing/oppsummering av tiltak.

Et spesielt trekk ved denne handlingsplanen er verdt å kommentere innledningsvis: Handlingsplanen foreligger ikke som ett dokument, men som to. Dette har sammenheng med måten slike planer kommer i stand på i det politiske systemet, og at strategiarbeid er en omstendelig prosess. I dette tilfellet ble planen lagt fram for fylkestinget som ett dokument, deretter foreslo fylkestingsrepresentantene endringer til tiltakene, og enkelte av endrings- og tilleggsforslagene ble vedtatt. Disse endringene har imidlertid ikke blitt innarbeidet i handlingsplanen i et nytt dokument. For å få klarhet om innholdet i planen er man altså nødt til først å lese innstillingsdokumentet fra rådmannen, deretter endringsforslagene fra styrerepresentantene og til sist utfallet av stemmegivningen. Deretter må en gå tilbake og lese inn de vedtatte endringene opp mot den eksisterende skriften. Mine analyser er gjort på et dokument som egentlig ikke eksisterer som en helhet fysisk eller elektronisk.

Før jeg går i gang med analysene, må jeg kommentere noen forhold rundt tilblivelse av planen. Jeg skal forsøke å sette opp en kommunikasjonsmodell som sier noe om hvilke nivåer som er inkludert når en handlingsplan i fylkeskommunen lages.

Figur 1: Forenklet kommunikasjonsmodell

Det viktigste denne figuren viser, er at verken 'avsender' eller 'mottaker' er konstante størrelser, men varierer etter hvilket trinn i produksjonsprosessen man forholder seg til. Handlingsplanen blir til på et politisk initiativ (eventuelt er det enda et trinn tidligere i prosessen som fører til at dette politiske initiativet blir tatt). Deretter får administrasjonen i oppgave å utarbeide et forslag. Administrasjonen er her først publikum, de blir mottakere av en pakke intensjoner fra politikerne. Den handlingsplanen som utarbeides av administrasjonen nå, er et uttrykk for administrasjonens tolkning av det politiske beveggrunnet for å lage denne planen. Dette vil kanskje innebære at administrasjonen er forsiktig med å sende andre innholdsmessige signaler enn de som har blitt tolket som viktige for politikerne. Nå er administrasjonen avsender, og politikere, interessegrupper (og andre interesserte) er mottakere. Det dokumentet som foreligger på dette tidspunkt, kan ulike interessegrupper komme med innspill på. (Kanskje har interessegrupper allerede vært i kontakt med politikerne på et tidligere stadium.) Nå har også politikerne et utkast å forholde seg til, og kan foreslå endringer under behandlingen av planen. Deretter vedtas planen. Nå blir det politiske organet avsender, og administrasjonen (som skal få tiltakene iverksatt), samfunnet og for denne planen særlig skolene mottaker. At prosessen er så omstendelig, er noe en må ta hensyn til særlig i tolkningen av planene. Men hvordan jeg bruker begrepene 'avsender' og 'mottaker' er viktig også her i beskrivelsene. Jeg bruker begrepet 'avsender' primært for det stadiet der det politiske organet er avsender, og 'mottaker' primært for 'alle' eller 'samfunnet'.

5.3.2 *Ordnivå*

5.3.2.1 **Semantiske relasjoner og leksikalske valg**

Også for denne planen er det fornuftig å begynne med å se på hva avsender legger i sentrale begreper som likestilling og diskriminering. Selv om avsender ikke etablerer en konkret definisjon av disse begrepene innledningsvis, blir det raskt klart hvilket innhold som legges i dem. Målet med denne planen, går det fram, er å få "eit skolemiljø som inkluderer alle som tilhører miljøet". At *likestilling* og *inkludering* i skolen er en del av dette framgår også. Dermed trer det fram en slags forståelse av at diskriminering i denne sammenhengen innebærer å bli utsatt for verbal og fysisk hets på grunn av legning, og også neglisjering av det

som kalles et *homoperspektiv* i undervisningen, og disse områdene er altså HFKs målsetting å gjøre noe med.

Det er få formuleringer med *mål* i seg i dokumentet, kun to, og de kommer begge tidlig i dokumentet. Avsender bruker også andre konstruksjoner for å angi et mål, som ”fokus for arbeidet” og ”grunngevinga for å lage ein plan som denne (...)”. Planens formuleringer er delt med hensyn til hva *målet* framstilles som. Både i de to foregående sitatene og i det følgende kommer en av innfallsvinklene til arbeidet fram: ”Målet her er at ein legg til rette for at også homofile og lesbiske skal kunne få ein skulekvardag der dei kan vere seg sjølv utan vidare.” Her er målet beskrevet ut fra et fokus på hva *fylkeskommunen* skal få til, og på selve prosessen, og ikke ut fra et fokus på hvordan situasjonen til homofile elever i skolen skal være. Avsender skisserer altså opp mål på to nivå, mål som går direkte på hvordan situasjonen skal være for homofile elever, og mål for hva fylkeskommunen skal oppnå. Det viser to ulike måter å se på antidiskrimineringsarbeid på. En overvekt av konstruksjoner der fylkeskommunens rolle i det hele understrekes, viser at man i framtiden, dersom tiltakene blir vellykket, sannsynligvis ikke vil fokusere like mye på det at situasjonen til homofile og lesbiske elever har blitt bedre, som på at dette er det fylkeskommunen som har fått til.

Et spesielt leksikalsk trekk ved dokumentet er at det inneholder svært mange indirekte, altså ikke-bokstavelige, uttrykksmåter, ofte ved bruk av metaforer. De er brukt som et ledd i å tegne et bilde av homofiles situasjon i en vanskelig skolehverdag. Uttrykk som *leve som heile personar* og *det å måtte spele ein annan* er eksempler. Det blir tydelig at dokumentet her ikke forholder seg til en ytre, materiell verden, men til en indre og mental virkelighet, som avsender forsøker å sette ord på. Uttrykk som *vere seg sjølv*, *føler seg ofte åleine*, *føler seg annleis*, *aksept* og *å frykte* har helt klart med det følelsesmessige planet å gjøre. Denne måten å beskrive på gjør at gruppen homofile elever trer tydeligere fram for mottaker, ved at homofile som gruppe tillegges en mengde vanskelige følelser som vekker sympati hos mottaker. Her generaliserer avsender, i et forsøk på å ”levendegjøre” gruppen homofile for mottaker slik at det oppstår et forhold mellom denne gruppen og mottaker, der mottaker opplever sympati med denne gruppen, og også ansvarsfølelse.

Avsender går gjerne sterkt ut for å beskrive situasjonen til de homofile, ved å bruke et språk som appellerer til følelser, og ved å trekke fram sterke fakta fra forskning på homofiles situasjon, som viser følgene det å bli utsatt for negativ oppmerksomhet rundt homofil legning kan gi; ”depressive symptom, auka fare for sjølv mord og psykiske problem”.

På denne måten blir slik ekspressiv språkføring et ledd i en argumentasjon som skal kunne ut i en felles forståelse av at noe må gjøres. Temaområdet diskriminering av homofile i

skolen er kanskje et felt det er vanskeligere å skaffe seg oversikt over og identifisere problemer for, og det gjør det vanskelig å ha gode analyser på hvilke tiltak som vil føre fram. Man har lite konkret faktakunnskap å vise til og legge til grunn for argumentasjon. Samtidig er det svært viktig å legitimere planen og behovet for tiltakene, om ikke annet så for å få planen vedtatt. Dermed virker ikke motivasjonen for denne måten å formulere seg på så merkelig likevel.

Et annet interessant poeng er den verdensforståelsen som kommer til uttrykk når man velger å kalle og fokusere planen som *mot* diskriminering og ikke *for* likestilling og aksept eller liknende. Er det å ikke bli utsatt for diskriminering det samme som å være likestilt? En *mot*-instilling får konsekvenser for innfallsvinkel i planen, den blir i større grad enn UiO-planen fokusert på hvordan man kan hindre eller unngå eller motvirke noe, heller enn på å fremme noe positivt og få til noe nytt. Denne innstillingen viser også at avsender merkbart er forsiktigere i å uttrykke seg direkte på et ståsted om at slik negativ oppmerksomhet og diskriminering er uholdbart. En setning som ”Det er fleire grunnar til at ein bør alminneliggjere ikkje-diskriminerande haldningar til homofili og gjennom det gje dei homofile elevane ein meir avslappa kvardag” (linje 50), har blitt valgt framfor alternativet ”Det er fleire grunnar til at ein bør kjempe mot diskriminerande haldningar til homofili”. En alternativ måte å få fram det samme budskapet på, er å proklamere at det ikke under noen omstendigheter er akseptabelt at homofile opplever hets og mobbing i HFKs skoler.

På samme måte er det slik at setningen ”[f]okus for arbeidet er at det skal vere fullt ut akseptert å vere homofil eller lesbisk i HFK sine skular” (linje 20) gir en annen mening enn alternativet ”[d]et skal vere fullt ut akseptert å vere homofil eller lesbisk i HFK sine skular”. Både at avsender har unnlatt å komme med slike tydelige utsagn, og at man har valgt å tone ned de utsagnene som går i den retning, er påfallende. Det er kanskje ukjente, pragmatiske årsaker til at den valgte strategien er funnet passende. Det jeg i alle fall kan konstatere er at heller ikke dette dokumentet i særlig grad får fram at likestilling – eller eventuelt en tilstand der diskriminering er fraværende – kan anses som viktig og verdifullt i seg selv.

5.3.3 Grammatisk nivå

5.3.3.1 Agens i setningskonstruksjonene

Det finnes en del eksempler på grammatiske metaforer, helst i form av nominaliseringer, i teksten, men de er ikke like dominerende som i UiO-dokumentet. ”Ei jordnær **satsing** på

tiltak som kan innlemmast i skulen sitt daglege liv og gjeremål, er truleg vegen å gå” (linje 46). Denne konstruksjonen gjør at man får beskrevet den ganske abstrakte prosessen *å satse* som en ting, og fokuset ligger dermed på hvordan denne tingen *satsing* skal være, ikke på hvordan substantivet ”tiltakene” skal være.

Nominal realisering av prosesser på temaplass, slik at prosesser blir tematisert i setningen, finnes kun i et par tilfeller, eksempelvis det forrige eksempelet, og i dette: ”Homofobisk erting og mobbing vert ein del av skulane sitt mobbearbeid, og vert behandla på lik linje med anna mobbing.” I noen tilfeller gjør nominaliseringene at noe framstår som enklere og mindre komplisert enn det egentlig er, som i denne setningen: ”Derfor treng dei *kompetanseheving* om temaet om dei skal kunne nærme seg temaet på ein adekvat måte” (linje 69, min utheving). Det som kan virke som en omfattende og komplisert prosess, nemlig å heve kompetansen til lærere, blir her ”avkomplisert” ved å presentere prosessen nominalt.

Det er færre nominaliseringer i dette dokumentet enn i UiOs handlingsplan, og mange av de man finner, slik som *forsking*, *undersøking*, *opplæring* og *mobbing* er å anse som leksikaliserte begreper, og dermed etablerte og vanlige substantiv.

I dette dokumentet er det i liten grad nominaliseringene som bidrar til agensskjuling og manglende plassering av ansvar. I en setning som ”[h]omofobisk erting og mobbing bør handterast som all anna mobbing” (linje 79) kommer det ikke fram hvem som erter eller mobber, men det er heller ikke relevant i sammenhengen. I denne setningen er ansvaret for håndteringen av problemet ikke plassert, men det skyldes heller passivformuleringen.

10 av setningene i dokumentet er passivsetninger, og ytterligere 10 er aktivsetninger med passivledd (se vedlegg 9). 20 av de 53 helsetninger i dokumentet inneholder dermed passiver. Både st-passiv og bli-passiv (med *verte*) blir brukt i dokumentet. Passiv får i flere tilfeller den effekten som jeg beskrev i eksempelet i forrige avsnitt. Enkelte plasser er agens underforstått, slik som i setningen ”Homoperspektiv bør nyttast i undervisninga m.a. gjennom dei døme som vert valde” (linje 8, vedtak), der det opplagt er lærerne som står for undervisningen som skal bruke homoperspektiv i undervisningen. Særlig omfattende er bruken av passiv i framtidskonstruksjonene blant tiltaksformuleringene (linje 8–40, vedtak). Effekten av det kommer jeg tilbake til om litt.

5.3.3.2 Transitivitet og ergativitet

Fordelingen av prosesstyper er noe annerledes for denne handlingsplanen (se vedlegg 8 for fullstendig analyse):

Prosess	Forekomst
Materielle prosesser	70
Relasjonelle prosesser	55
Mentale prosesser	9
Verbale prosesser	7
Atferdsprosesser	2
Eksistensielle prosesser	0

Tabell 8: Fordeling av prosessstyper i *Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske*

Også i dette dokumentet er det en overvekt av materielle prosesser. De relasjonelle prosessene er det mange av, og i tillegg er det noen verbale og mentale prosesser å finne. At teksten har en relativt stor forekomst av mentale prosesser, henger sammen med at det ikke er en ytre, fysisk virkelighet planen legger vekt på å beskrive, men en indre og følelsesmessig, slik jeg nevnte i kapittel 5.3.2.1. I denne setningen finnes to eksempler på mentale prosesser: ”Det å føle seg annleis, heile tida å måtte spele ein annan enn den ein er for å få aksept, å måtte finne forklaringar som skjuler at ein er homofil, å frykte for andre sin reaksjon osv. er problem mange homofile lever med i dag” (linje 54). Her er *føle* og *frykte* mentale prosesser. Også en annen prosessstype viser seg i her, *spele* er i denne sammenhengen å regne som en atferdsprosess, kanskje av den undergruppen Halliday kaller ”near mental processes of consciousness represented as forms of behaviour” (Halliday 1994: 139). Den samme merkelappen kan den første prosessen i denne setningen få: ”For at også homofile elevar skal kunne leve som heile personar, er det derfor viktig at skulane er opne og aksepterande overfor homofili, slik at det vert lettare å snakke om homofili, og om nokon måtte føle for det, gjere det mogleg ”å stå fram””. *Leve* er da ment som en bestemt måte å forholde seg på.

Verbale prosesser kalles ofte symbolske prosesser, fordi de ikke trenger å konkret innebære det å snakke. Dermed har setningen ”[h]omonegativismen vart i Røthing undersøking i fyrste rekkje uttrykt av ”marginaliserte maskulinitetar”” (linje 26) den verbale prosessen *uttrykt*. En av målsetningene i planen er at lærerne skal bli flinkere til å trekke inn homoperspektivet i undervisningen, og at planen har et fokus på dette, gjør at verbale prosesser blir naturlig å bruke, slik som i setningen ”[d]et bør vere like naturleg å snakke om at Per og Pål går til banken for å ta opp lån som at Per og Kari gjer det” (linje 66).

Selv om størstedelen av prosessene er materielle, er det mange av dem som ikke er nært semantisk beslektet med verb for å handle eller å gjøre. I dette dokumentet finner man, i likhet med i UiO-planen, at verbfrasene som representerer de tenkte tiltakene eller aspekter ved tiltak ofte er abstrakte. Et eksempel på det finnes her: ”Ein vil ta tak i fylgjande område” (linje

83). *Ta tak i* er en svært abstrakt prosess, og den går igjen i mange av formuleringene. Også den materielle prosessen *nærme seg* i setningen "[d]erfor treng dei kompetanseheving om temaet om dei skal kunne nærme seg temaet på ein adekvat måte" (linje 69) blir svært abstrakt. Selv om *nærme seg* er et vanlig uttrykk i slike formuleringer, forteller de ikke klart hva akkurat det vil innebære. Når verbfrasene ikke betegner en konkret handling, kan det i enkelte tilfeller være vanskelig å få et klart inntrykk av hvordan det er tenkt at problemene skal løses. I setningen "[e]i jordnær satsing på tiltak som kan innlemmast i skulen sitt daglege liv og gjeremål, er truleg vegen å gå" (linje 46) er *innlemmast* et verb som sier lite om hvordan dette i realiteten kan gjøres. Andre slike uttrykk er *handterast* (linje 80), *aktivt medverka til* (linje 34, vedtak), *leggja til rette for* (linje 86) og *kome (...) til livs* (linje 42 og linje 80).

I det forrige eksempelet blir det ikke avklart verken hvem som satser på jordnære tiltak, hvem som skal innlemme disse i skolens daglige liv, eller for hvem dette er en riktig vei å gå. Når det gjelder agens, og hvem som utfører de ulike tingene som prosessstypene beskriver, er det også et poeng at i de tilfellene agens er der, er det ofte i form av *ein*. I tilfellet "[d]erimot legg ein vekt på at alle tiltak må ta tak i reelle utfordringar på ein slik måte at det å vere homofil vert akseptert i skulemiljøet" (linje 22) er det for det første tydelig at agens er en upersonlig og litt vag størrelse, *ein* som legger vekt på noe. Det *ein* legger vekt på, er at det er substantivet *tiltakene* som skal ta *tak i reelle utfordringar*. Dette bidrar til å skjule egentlige ansvarsforhold. De mest interessante setningene når det gjelder hvordan agens er representert eller ikke, er de som omhandler avsenders målsetning, og setningene der de faktiske tiltakene summeres opp. I den siste delen er agens gjerne underforstått (oftest skolen eller fylkesadministrasjonen) men å ikke eksplisitt tildele ansvar her, og også at mange av setningene er i passiv, gjør at man ikke får et klart bilde av hva som konkret skal gjøres og hvem som har ansvar for at det skjer. For eksempel er det slett ikke klart for mottaker om avsender med tiltakene "[s]kulane vert oppmoda om å hengja opp plakatar om Homofile Ungdomstelefon" (linje 28, vedtak) eller "[s]kulane vert oppfordra til å invitera Skeiv Ungdom og LLH gjennom informasjonsgruppa Vi Om Oss til å informera på skulane" (linje 13, vedtak) oppfatter at dette er noe som skjer idet planen blir vedtatt, eller om noen (administrasjonen) skal gjøre det eksplisitt. Styrken i signalet som sendes, og hvor innstendig oppfordringen oppfattes av skolene, avhenger trolig av hvilken form og gjennom hvilket medium signalet sendes.

Denne handlingsplanen har en overvekt av tilstander (jf. analyse i vedlegg 8). Det kan forklares ut fra flere faktorer jeg alt har vært innom, som at det er mange relasjonelle

prosesser i dokumentet, og at avsender legger vekt på å gi en beskrivelse av homofiles situasjon i skolen. Av tiltaksformuleringene er innholdet i hele 7 av 14 ytringer framstilt som handlinger uten en tydelig agens. To ble gjengitt i avsnittet ovenfor. Denne framstillingsformen, i et par tilfeller kombinert med markering av middels deontisk modalitet, bidrar til et inntrykk av at det er høyst usikkert om tiltak faktisk vil blir gjennomført, slik man også ser her: ”Det bør gjennomførast kompetanseheving for leiarar, tillitsvalde og verneombod når det gjeld situasjonen for homofile” (linje 35, vedtak).

5.3.3.3 Modalitet

I dette dokumentet finnes flest eksempler på deontisk modalitet. En stor del av disse har verdien middels, resten er forekomster av sterk. Også epistemisk modalitet finnes det eksempler på i teksten, med markørene for denne kategorien modalitet er få i forhold til antall markører for deontisk modalitet. Det finnes eksempler på at modalitet realiseres gjennom et verb, en mental prosess. *Vi trur at* og *ein ynskjer ikkje* er eksempler på dette, som i setningen ”[v]i trur det vil vere enklast for ungdommar som har spørsmål omkring homofili å få informasjon frå ungdom som sjølv er homofile” (linje 73).

	Deontisk modalitet	Epistemisk modalitet
Sterk	19	0
Middels	9	8
Svak	3	3
Totalt	31	11

Tabell 9: Modalitet i *Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske*

Som jeg har vært inne på, er handlingsplanen komplisert med tanke på det helhetlige uttrykket, fordi den ikke foreligger som en enhet i ett dokument. Et interessant poeng dersom en studerer planen i et dynamisk perspektiv der meningsskapingen vektlegges, er en endring som ble vedtatt i planen. I planens utkast finner man mot slutten, der kulepunkttiltakene står, kulepunktet ”[h]omoperspektiv vert nytta i undervisninga m.a. gjennom dei døme som vert valt” (linje 91). Her er det konteksten som fører til at *vert nytta* tolkes som et uttrykk som gir inntrykk av modal funksjon hos *vert*. Fylkestinget ble dette punktet endret med henblikk på modalitet, og den endelige setningen lyder slik: ”Homoperspektiv bør nyttast i undervisninga m.a. gjennom dei døme som vert valde” (linje 8) At noen aktivt fremmer et forslag som kun består i en svekkelse av modaliteten i utsagnet, og med hvilken grad av nødvendighet tiltaket skal gjennomføres, viser at modalitetsbruken i dokumentet, som kan virke noe tilfeldig, på

ingen måte er det. Det blir igjen et godt argument for å studere modalitetsvalgene i dokumentet nøye.

Et annet trekk ved modalitetsuttrykk som er verdt å nevne, er de kategoriske utsagnene om hvordan det er å være homofil, som i denne setningen: ”Det å føle seg annleis, heile tida å måtte spele ein annan enn den ein er for å få aksept, å måtte finne forklaringar som skjuler at ein er homofil, å frykte for andre sin reaksjon osv. er problem mange homofile lever med i dag” (linje 54). Ved at epistemisk modalitet ikke markeres her, påberoper avsender seg en kunnskap og autoritet på feltet, og utviser en klar oppfatning av at ”sånn er det”, som ikke innbyr til tolkning eller diskusjon. Denne uproblematiserende stilen står i kontrast til resten av dokumentet. I tilfellene av epistemisk modalitet i dokumentet er denne stort sett middels, som i setningen ”[m]ålet her er at ein legg til rette for at også homofile og lesbiske skal kunne få ein skulekvardag der dei kan vere seg sjølv utan vidare” (linje 45). Denne måten å formulere seg på er svært forsiktig, og det er i stor grad det epistemisk middels *kunne* som virker dempende i setningen.

Også i denne planen er det eksempler på presenssetninger som bærer preg av å gi påbud, og må tolkes deontisk modalt. Eksempler på dette er ”Ein innfører nulltoleranse overfor uttrykk som omtalar seksuell legning på ein krenkande måte” (linje 25, vedtak).

Modaliteten har stor betydning for hvordan ansvarsforhold trer fram i teksten. Når modaliteten i påbudene i de fleste tilfellene er såpass svak som den er, blir følgene at det i stor grad blir opp til den enkelte skole å vurdere i hvilken grad de skal forholde seg til de tiltakene fylkeskommunen presenterer, nettopp fordi tiltakene presenteres som *mulige* tiltak, ikke absolutte krav til skolene om hvordan de skal gripe tak i området. Tiltaket i setningen ”[s]kulane vert oppmoda om å hengja opp opp plakatar om Homofiles Ungdomstelefona” (linje 28, vedtak) er uttrykt med svak modalitet i *oppmoda*, noe som innebærer at avsender uttrykker at dette er et tiltak som man ikke mener det er absolutt nødvendig å gjennomføre. Det samme gjelder flere av de andre tiltakene, der svak modalitet brukes, som ”[s]kulane vert oppfordra til å invitera Skeiv Ungdom og LLH gjennom informasjonsgruppa Vi Om Oss til å informera på skulane” (linje 13, vedtak). At det eneste tiltaket som det er mulig å vurdere/etterprøve i ettertid, er om bladet ”Blikk” er å finne i skolebibliotekene (linje 16, vedtak), er verdt å merke seg. Den svake modaliteten som kommer til uttrykk kan kanskje sees i sammenheng med at dette er vedtak som skal skje i et organ der det eksisterer ulike politiske oppfatninger rundt temaet homofili.

5.3.4 Tekstnivå

5.3.4.1 Kohesjon

De mest sentrale referenter i teksten er *homofile og lesbiske* og *skolen*, som gjentas ofte. Innledningsvis blir det lagt mye vekt på å presentere en bakgrunn og en begrunnelse for hvorfor dette temaet er oppe. Teksten framstår som forholdsvis lettlest, men virker noe ”springende” tematisk, temaprogresjonen er ikke like logisk i alle delene av teksten.

Relasjoner mellom begrepene danner kohesjon gjennom leksikalsk kopling. Leksikalsk kopling danner kohesjon gjennom hele dokumentet, og er en svært sentral kohesjonsmekanisme. Repetisjon er viktig herunder, en ser for eksempel at *homofile* repeteres mange ganger i dokumentet. Men også spesifisering og generalisering er viktig herunder, ved bruk av både *homofile*, *homofile og lesbiske elever* og *homofile ungdommar*.

Hyponomi i forbindelse med begrep som har med holdninger og diskriminering å, som *holdninger*, *krenkande*, *heteronormativ*, *homoaksept*, *homonegativisme*, *homofobi* *homofobisk mobbing/erting*. At dokumentet inneholder flere ordkonstruksjoner med *homo* i seg. Sammensetningene *homonegativisme*, *homofobi*, *homoaksept* og *homoperspektiv*, *homobladet (Blikk)* bidrar også til at det trer fram en tematisk sammenheng.

Når tekstreferenten *opplæringa* kan introduseres i bestemt form er det fordi avsender forventer at alle har en ramme som gjør det mulig å kople opplæringa med aktivitet som nødvendigvis går for seg i skolen, og inferens blir viktig her. Det samme gjelder for andre referenter som innføres uten presentasjon, som har med skole og lærere og undervisning å gjøre.

I dokumentet legges det vekt på å underbygge påstander og argumentasjon ved å trekke inn og vise til kilder og undersøkelser. Dette stemmer overens med en faglig-teknisk stil (Svennevig 2009: 274). At undersøkelser er representative er en viktig presupposisjon i dokumentet. Avsender viser flere ganger til en undersøkelse om homofile elever som har blitt gjort i ungdomsskolen, og en annen leveårsundersøkelse for gruppen homofile. Avsender kommenterer at det ikke er gjort noen tilsvarende undersøkelse for den videregående skolen, men unngår å kommentere hvorvidt man bør anse resultatene som relevante for videregående skole. Når funnene i undersøkelsen likevel blir presentert i dokumentet, og blir brukt som ledd i argumentasjon, blir mottaker ledet til å anse funnene som relevante for den videregående skolen.

Når man ser dette i sammenheng med måten gruppen homofile er skildret på, og deretter ser på tiltakene som foreslås, kan man bli slått av en tanke om at det ikke ligger en

helhetstenkning, analyse og empiri bak planen. Tiltakene får dermed preg av å være ”tatt ut fra løse luften”. Dette er på tross av at planen i første omgang oppleves som sammenhengende, med én bakenforliggende tankerekke som avsender gjør rede for. Den globale koherensen som mottaker kan ane blant annet ut fra tittelnavnet med *handlingsplan* konstrueres likevel et mottakersubjekt som på bakgrunn av en problemskildring, en ekspressiv språkbruk og henvisninger til undersøkelser konstruerer en logikk og helhetlig forståelse av sammenhengen mellom mål, utfordringer og tiltak.

Teksten inneholder kun noen få eksempler på eksplisitt setningskopling, med adversativkopling med *derimot* i linje 22, og kausalkopling med *derfor* i linje 57 og 69. I argumenterende tekst er det vanlig at det ikke er mer enn noen få eksempler på eksplisitt setningskopling (Vagle 1995: 192).

5.3.4.2 Språkhandlinger

Innledningsvis blir det i dette dokumentet redegjort for bakgrunnen for at saken kommer opp i fylkestyret. Denne delen av teksten er ment som informasjon til mottakere, og består av konstativer. Dette dokumentet bærer i enkelte deler preg av å være en overtalende tekst, fordi selve saksframlegget, som fra fylkesmannens side er ment å skulle overtale menneskene i organet fylkestinget til å vedta en handlingsplan, er lagt inn i selve handlingsplanen. Mange av setningene i teksten er konstativer, enkelte er kommissiver og direktiver.

Både underveis i teksten og i flere av ytringene i tiltaksdelen i slutten av dokumentet, er det kun kotekst og kontekst som avgjør om setningene skal oppfattes som konstativer, der det gis informasjon, eller om setningene skal oppfattes som direktiver eller kommissiver. For eksempel finner man denne setningen i linje 42: ”Det er eit mål å kome all homonegativisme og homofobi til livs m.a. fordi *det* er ein av føresetnadene for at ein skal få eit skulemiljø som inkluderer alle som tilhøyrrer miljøet.” At agens mangler her, er med på å gjøre det uklart hvorvidt språkhandlingen indirekte er en kommissiv eller ikke, men ut fra koteksten er det logisk å tolke dette som en forpliktelse fra fylkeskommunens side.

I dette dokumentet er tiltakene samlet i slutten av dokumentet, i kulepunkter. Det er her man finner de fleste av denne handlingsplanens direktiver. Det går ikke alltid direkte fram hvor ansvaret for tiltaksiversksettingen plasseres. Ytringen ”[e]in innfører nulltoleranse overfor uttrykk som omtalar seksuell legning på ein krenkande måte” er å regne som en direktiv språkhandling”, der man også får demonstrert det ovenfor nevnte poeng, det går ikke

klart fram hvem denne *ein* som skal sørge for iversetting av tiltaket er, om det for eksempel er skoleeier, skoleledelse eller lærere.

De fleste direktivene i tiltaksdelen plasserer seg et sted midt mellom ytterpunktene tvang og ønske modalitetsmessig.

5.3.4.3 Stil

Dokumentet er i mindre grad enn UiO-handlingsplanen overlesset av skriftspråktrekk som nominaliseringer, men har til gjengjeld et stort innslag av passivkonstruksjoner. Bruken av ord for følelser, av indirekte uttrykksmåter gir dette dokumentet et mindre faglig preg enn handlingsplanen til UiO, teksten har ikke like stort preg av teknisk stil. Dette har å gjøre med temaet som tas opp. At teksten ikke er nøytralt deskriptiv, kan oppfattes som et stilbrudd for leseren, fordi man kanskje er vant til en mer nøytral og sakpreget framstilling. Selv om man i dette dokumentet viser til undersøkelser og dermed fakta, er den rike adjektivbruken og innholdet av metaforer og bilder som sier noe om følelser kanskje litt uventet. Teksten er preget av noe som kan minne om et narrativ, fortellingen om problemer unge homofile lever med. Argumentasjonen er dermed delvis underliggende og skjult, men den er også til tider eksplisitt – når det snakkes om fylkeskommunens ansvar for sine skoler. Avsender generaliserer homofile som gruppe, og omtaler denne gruppa indirekte som sårbare og utsatte i skolesammenheng. I overtalende tekster er det spesielt viktig å være oppmerksom på den ekspressive språkfunksjonen (Vagle 1995: 161), den er gjerne til stede for å oppnå noe, her er det sannsynligvis medfølelse og ansvarsfølelse avsender vil vekke hos mottaker.

Ifølge Fairclough er tekster å regne for lingvistisk heterogene. Det vil si at de kan inneholde ord og uttrykk og andre språklige enheter som kan ha ulik stilmessig og innholdsmessig verdi (Fairclough 1995: 189). Jeg mangler sammenlikningsgrunnlag for å påstå at enkelte elementer i teksten gjør at den plasserer seg utenfor stilidealet i handlingsplaner.

Stort sett er det pronomenet *ein* som brukes i teksten, og dette gir inntrykk av avstand mellom avsender og mottaker. Det formuleres som et felles og allmenngyldig ønske at diskriminering ikke skal foregå, og samtidig understreker ordet et ansvar, et felles ansvar for at så ikke skal skje. Dette pronomenet er mer upersonlig og lite forpliktende. *Ein* blir brukt med forskjellig referanse i dette relativt korte dokumentet, og det bidrar til skape noe uklarhet rundt ansvarsforhold særlig når det gjelder hvem som skal stå ansvarlige for å gjennomføre de tiltakene som blir foreslått i handlingsplanen. Undersøkelsene som henvises til gjennom

teksten, og markering av modalitet, bidrar til å etablere avsender som en stemme med autoritet og som foretar vurderinger. Passivbruken i siste del av teksten, i setningene [p]lanen bør vurderast inn i Hordaland fylkeskommune sitt budsjett. Dette vert eventuelt å koma tilbake til under fylkestinget si behandling av saka” (linje 39-40) tyder på at avsender opererer med bokmål som stilideal, og den stilistiske overføringen mellom bokmål og nynorsk kan oppfattes som å være mindre bra.

6 Teksttolkning, kommentarer og konklusjoner

6.1 Innledning

Tolknings- og tekstforklaringsstadiene er de siste på metodestigen innen kritisk diskursanalyse. Her presenteres koplinger mellom de språklige uttrykkene og faktorer utenfor teksten selv, slik at meningsskapingen kan ses og forstås i et videre perspektiv. Som allerede nevnt henger tekstbeskrivelse, teksttolkning og tekstforklaring tett sammen, og noen tolknings- og forklaringsperspektiv er allerede antydnet i forrige kapittel.

Det verdifulle i informasjonen som en systemisk-funksjonell analyse skaffer til veie, er ifølge Widdowson (2010: 170) ”an extremely detailed set of descriptive devices which can be used in specifying the linguistic features of texts, and it may be that this description of semantic signification might serve as a pointer to where pragmatic significance is to be found”. Selv om Fairclough ser det å kun fokusere på det pragmatiske aspektet som en noe snever innfallsvinkel, er det likevel slik at systemisk-funksjonell analyse i seg selv ikke gir et tilstrekkelig bilde av studieobjektene for den som utfører en kritisk diskursanalyse.

I dette kapittelet vil jeg vende tilbake til denne oppgavens problemstilling, og se de tekstuelle og leksikogrammatisk trekkene i handlingsplaner opp mot sjangerens kommunikative formål. Her vil jeg altså ta opp igjen en del språktrekk som ble beskrevet i forrige kapittel, og vise hvordan de fungerer som ledd i å fremme spesifikke kommunikative formål. I tillegg blir det viktig å plassere og kommentere disse språkvalgene i en sjangermessig, diskursmessig og kontekstmessig sammenheng, for å vise hvordan samvirket og samspillet mellom alle disse faktorene gir seg utslag i faktiske språkvalg. Et ledd i dette vil være å forsøke å oppsummere kort hva som kjennetegner den sosiale praksisen handlingsplaner er en del av, hvilke diskurser jeg mener man finner spor av i tekstene, og hvilken funksjon de har i denne sammenhengen.

6.2 Handlingsplanene i et diskursperspektiv

6.2.1 *Handlingsplanutvikling som del av en sosial praksis*

De to handlingsplanene jeg ser på i denne oppgaven, *Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007-2009* og *Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske* er forbundet ved at de tilhører samme sjanger, og ved at de representerer samme form for, eller type, sosial praksis. En måte diskurs opptrer på i sosial praksis, er gjennom språket i den

sosiale aktiviteten. Aktiviteten å lage strategier, eller å styre en fylkeskommune eller et universitet, blir på den måten uttrykk for en diskurs, fordi det fører med seg en bestemt måte bruke språket på. Sjanger er tett knyttet til diskurs og sosial orden gjennom diskursorden. Som handlingsplaner er de to tekstene del av samme diskurs – en styrediskurs. De er også del av ulike diskurser, fylkeskommunal politikk og universitetsdemokratiprosesser.

Dette har konsekvenser for hvordan verden framstilles innen diskursen. Måten å beskrive likestilling/homofiles situasjon i skolen på, bærer preg av at den skjer innen en bestemt sosial praksis – som en form for styring av universitet og skole, og at den skjer innenfor en bestemt sjanger, som også her tilhører denne sosiale praksisen. Hva som vektlegges og hva avsender ser bort fra kan forklares og beskrives ut fra et slikt perspektiv.

Det å eksistere i en bestemt rolle er delvis diskursivt konstruert (Fairclough 2003a: 206). Innholdet i handlingsplanene er også et uttrykk for hvordan sosiale aktører plassert og posisjonert på en bestemt plass i makthierarkiet forholder seg til den aktuelle saken. I handlingsplanenes tilfelle kan det, fordi flere aktører har vært inne i produksjonsprosessen, finnes flere diskurser/representasjoner i samme tekst.

Å analysere diskurs innebærer å peke ut de regler som gjelder for, og styrer, tekst og ytringer i en viss sammenheng (Fairclough 2003a: 123), eller med andre ord, "the 'regulated practice'" (2003a: 124) som styrer en gruppe utsagn.

Den kritiske diskursanalysen skal forsøke å foreta "forklarende koblinger mellom arten af de diskursive processer i enkeltstående instanser og karakteren af de sociale praksisser, de er en del af" (Fairclough 2008: 38, jf. kapittel 3.3.1). Dette har med de sosialt betingende elementene i produksjonsprosessen å gjøre. Kontekstelementer som aktivitetstype og relasjoner mellom deltakere virker inn på hvilke språkvalg som viser seg i teksten. Alle rammer og kontekstuelle faktorer som er medvirkende til at en diskursiv begivenhet blir slik den blir, er verdt å gå inn på, og slike koplinger kommer jeg inn på i kapittel 6.3.

Handlingsplaner står, som jeg har vært inne på før, i et intertekstuell forhold til diverse andre dokumenter, hvorav enkelte virker styrende på handlingsplanene. Handlingsplanene kan ikke ha mål og innhold som går på tvers av strategiplaner på høyere nivå, og disse strategiene er igjen regulert av offentlige lover og regler for drift. Slik sett er opplæringsloven og likestillingsloven eksempel på lover som virker styrende for handlingsplaner. I enkelte tilfeller finnes direkte referanser til andre dokumenter (i UiO-planen blant annet til likestillingsloven, og i HFK-planen til gjennomførte forskningsprosjekter). Men referanser eksisterer også som lånte begreper som har blitt inkorporert i planene, som 'homonegativisme' (HFK-planen) og 'likestillingskompeanse' (UiO-planen).

Det sterke innslaget av reklame i UiO-teksten kan knyttes opp mot interdiskursivitetsbegrepet. En ser i dette tilfellet at det å reklamere for seg selv har gått inn som en naturlig del av andre sider ved sosial praksis. I denne likestillingsplanen har promoteringsfaktoren gått inn som en del av det å styre organisasjonen, og dette kommunikative formålet opptrer parallelt med andre. Dette er, ifølge Fairclough, del av en større og pågående sosial endring, der det å promotere seg selv blir en viktig del av det å *være* (Fairclough 2008: 159ff).

6.2.2 *Deltakere og deltakerposisjoner*

Som den systemisk-funksjonelle lingvistikkretningen framholder, eksisterer alle former for tekst og meningsutvekslinger i en mellompersonlig kontekst. Flere aspekter som er viktige i denne sammenheng, ble kommentert i innledningene til tekstbeskrivelsene. Slik det ble vist der, kan man ikke regne ”avsender” og ”mottaker” som konstante størrelser. Avsender forandrer seg alt ettersom hvilket stadium av dokumentenes tilblivelse man forholder seg til. Og å forholde seg til ulike stadier må man gjøre for å kunne gi en tilstrekkelig tolkningsforklaring til flere trekk i dokumentene.

Når man snakker om deltakere i denne sammenheng, må man både si noe om hvilke deltakere som er inkludert, og også om hvordan forholdet mellom deltakerne blir uttrykt gjennom teksten. Avsender eller avsendergruppe i denne sammenhengen må ses på som noen *i en rolle*, og ikke som privatperson(er). Når det gjelder mottakersiden, er heller ikke denne gruppen en konstant størrelse. Etter vedtaksstadiet i prosessen er det en ikke-homogen gruppe som utgjør mottakerne. Handlingsplaner har en kompleks distribusjon (Fairclough 2008: 36) som blant annet innebærer at de ikke har et bestemt og klart mål i form av en spesifikk mottakergruppe de er rettet mot. Mottaker adresseres ikke direkte i dokumentene.

Forholdet mellom deltakerne – avsender(e) og mottaker(e), er preget av et maktforhold der avsender er den som gir påbud og direktiver. Distansen og forskjellene i maktforholdet er uttrykt gjennom språkhandlingen direktiver og kommissiver. Senders autoritet utviser seg ved denne typen språkhandlinger. I begge planene veksler avsender på å bruke pronomen som *vi* og *vår* (dette er mest tydelig i UiO-planen) som skaper nærhet og bidrar til å skape et inntrykk av at målsetninger er et fellesprosjekt, og å bruke distanserende, upersonlige pronomen som *man/ein*. Utover i teksten blir det imidlertid tydelig et asymmetrisk forhold mellom avsender og mottaker. Avsender er agensen som står for kravene, målene, planene og vurderingene, mens mottaker får seg dette presentert som opplest og vedtatt.

6.2.3 Ideologi

Hvem står bak de rådende ideologiene som kommer til syne i strategidokumentene? I hvem sin interesse er det at akkurat dette kommer fram? Begrepet 'kontekst' i kritisk diskursanalyse er sentralt når en skal si noe om hvordan tekst kan avdekke ideologiske forhold. Tolkning er kontekstavhengig. "Ideologien (i en kulturell kontekst) virker styrende på hvordan mening realiseres (i situasjoner hvor individer bruker språk i sosiale relasjoner)" (Knain 2001: 11). Ulike grammatiske trekk og over- og underkommunikasjon av budskap og bestemte oppfatninger kan vitne om spesielle ideologiske føringer, men slike sammenhenger er ikke absolutte og endelige. Å identifisere deltakere som er tjent med en bestemt ideologi vil ikke automatisk si at disse deltakerne er de som står bak, likevel har det betydning for å fastslå hvem forandring eller synliggjøring av ideologien er gunstig for (Knain 2001: 134).

Blant alle aktørgruppene fins det ulike motiver og ønsker for planer, slik jeg blant annet har forsøkt å gjøre rede for i kommunikasjonsmodellene i forrige kapittel. Allerede i UiO-planens innledende kommentarer finner jeg spor av en slags byråkratitenkning der målet i seg selv ikke framheves som det viktigste, men heller hvilke positive effekter det å oppnå målet kan ha i andre sammenhenger. Det er påfallende at det er likestilling som *strategisk* anliggende som er det første som løftes fram i dokumentet. Dette viser at universitetet er opptatt av å ikke markere seg på en venstrepolitisk måte, og heller velger å fokusere på det de beskriver som positive effekter av oppnådd likestilling utad. Her snakker en først og fremst om likestilling målt i ansettelsestall, mindre om andre sider ved likestilling. Mange av ordene og uttrykkene i planen viser en slags teknisk tilnærming til likestilling som noe en kan oppnå ved å gjøre tekniske grep i organisasjonen, fastsette tall. Likestilling er noe som "skjer" dersom en har fokus på det. Den ensidige framstillingen av likestilling som et strategisk anliggende bidrar til å marginalisere andre syn på likestilling.

Når New Public Management-diskursen befester seg i strategidiskursen i universitetssystemet, fører det til en ny form for sosial praksis som er preget av denne. Fordi diskurs også fungerer i representasjoner, der sosiale aktører innen en praksis produserer representasjoner av denne praksisen og andre praksiser, og dermed rekontekstualiserer andre praksiser (Fairclough 2003a: 206), kan man kanskje si at handlingsplan for UiO bærer preg av at denne diskursen gjør seg gjeldende på nye områder. Dette er altså et eksempel på interdiskursivitet.

I eksempelet fra UiO kan man kanskje finne spor av det Fairclough kaller en markedsretting av universitetene. Gedde-Dahl påpeker at staten mellom 1987 og 1990 gikk fra regelstyring til mål- og resultatstyring (Gedde-Dahl 1999: 74). Denne overgangen har i stor grad også skjedd ved universitetene. Handlingsplanen kan kalles et måldokument, den angir helt konkrete mål for hvordan likestillingssituasjonen ved Universitetet i Oslo skal være, og for hvilke positive effekter utad skal ha for universitetets omdømme og faglig legitimitet. Handlingsplanen har til en viss grad mål som kan vurderes i form av tall. Jeg har i kapittel 5.2.2.1 kommentert den store forekomsten av ordet *måltall* i dokumentet, som viser at dette er en side ved likestillingssaken man fokuserer ekstra mye på.

En presupposisjon som ligger klart både i UiOs handlingsplanen og HFK-planen er at problemer kan løses ved å iverksette tiltak, og særlig ved ”å ha fokus på” et område over lengre tid og signalisere ut at noe er viktig og et satsningsområde. Tematikken i begge planene har imidlertid med mennesker å gjøre, delvis med holdninger, og ingen av delene er spesielt enkle å endre. Likevel ser det ut til at troen på at vedtak i seg selv virker forandrende på en situasjon, er svært sterk.

6.3 Realisering av kommunikative formål – hemmende og fremmende leksikogrammatisk og tekstuelle trekk

6.3.1 Vise vei til endring og framtidig handling

Dokumenter som tilhører sjangeren handlingsplaner skal angi målsetninger og danne et beslutningsgrunnlag ut fra et helhetlig framtidsperspektiv, slik at framtidige avgjørelser som tas innen det området handlingsplanen er laget for, ikke blir enkeltbeslutninger, men inngår som en del av et større bilde. Å vise vei til endring og framtidig handling er det som troner øverst i hierarkiet av de kommunikative formålene. Dermed er det ekstra interessant å se hvilke trekk i de to kildene som bidrar til, eller hindrer, at dette kommunikative formålet realiseres.

De språkhandlingsklassene som er viktigst for å plassere planen sjangermessig, er kommissiver og direktiver. I begge planene er disse viktige for hvordan den mellompersonlige språkfunksjonen kommer til uttrykk, fordi de uttrykker de kommunikative handlingene forpliktelse og påbud direkte. Relasjonen mellom deltakerne preges i stor grad av at et skjevt autoritetsforhold, der mottaker blir mottaker av vurderinger, mottaker av sannheter og mottaker av påbud. Kommissivene i planen uttrykker organets forpliktelse på vegne av seg

selv, mens direktivene innebærer en forpliktelse på vegne av, og samtidig en kommando til, de enheter og administrative instanser som organet styrer over, ved at disse tillegges ansvarsoppgaver i forbindelse med målsetningene i handlingsplanene. Som vist i kapittel 5, er likevel bildet av språkhandlingsklassene noe mer nyansert. Det er ikke slik at hvert tilfelle av de to språkhandlingene like sterkt bærer preg av å skulle føre til konkret handling. Særlig er det modalitetsmarkeringen, og da den deontiske, som svekker graden av nødvendighet i språkhandlingene der tiltak formidles. Også Pälli mfl. (2009) skiller ut kommissiver og direktiver som svært viktige. Begge språkhandlingene er viktige for å skape og initiere endring, men kommissivene kan likevel regnes som makrohandling.

Konstativene er også viktige språkhandlingene for handlingsplanene, fordi de identifiserer fokusområdene som tiltakene springer ut fra. De gir et også et bakgrunnsbilde av hvordan og hvorfor de tiltakene som foreslås i planen er viktige, og hva de er ment å skulle føre til. Men også for denne språkhandlingsklassen er modalitetsmarkører (både epistemiske og deontiske) med på å svekke handlingsaspektet. Svært mange setninger av språkhandlingstypen konstativer der indikativmodus er brukt, demonstrerer at avsender fester lit til riktigheten av sine egne vurderinger og oppfattelse av verden. Dette blir også et ledd i å engasjere mottaker til å trekke samme slutning. Selv om indikativ ikke direkte innebærer en oppfordring eller forespørsel, blir den svært viktig i å etablere et sett premisser i planene. Disse premissene blir viktigere i mottakers meningsskaping som ledd i å skape koherens og som forutsetninger for å ledes med på tiltakene som presenteres gjennom planen.

I begge tekstene er det flere referanser til andre tekster som undersøkelser, rapporter og lover som er ment å skulle underbygge avsenderens vurderinger, og gi autoritet til avsenders stemme. Tekstene har deskriptive trekk, og inneholder informasjon og opplysninger, men de har også et formål om å overbevise eller overtale. Innslaget av argumenterende tekst henger sammen med at handlingsplanene har ulike funksjoner i ulike sammenhenger – før de vedtas fungerer de som en del av beslutningsgrunnlaget for det organet som behandler saken, og må derfor i seg selv argumentere for f. eks viktigheten av tiltakene.

Et særtrekk, og en fellesnevner, for handlingsplanene er at modalitet flere steder uttrykkes gjennom verb i presens. For eksempel: "Fakultetene lager egne, langsiktige handlingsplaner (2-3 år) som tiltakene det søkes midler til knyttes mot" (fra kapittel 3.4 i UiO-planen). Her er det kotekst og kontekst som er avgjørende for at ytringen tolkes modalt. Plikt vises både modalt og leksikalt, og særlig gjennom de mange normgivende verbene, som *bør*. Selv om en ser at målaspektet i planene i begge tilfeller løftes tydelig fram, blant annet gjennom den høye frekvensen av mål- og visjonsord i dokumentene – og at målene på området formuleres tidlig

i begge dokumentene, forblir det noe uklart hvordan man skal nå dem. Mange av mål- og tiltaksformuleringene innebærer en ganske liten grad av forpliktelse for institusjonen, slik det ble vist ved modalitetsanalysen. Noe av den middels deontiske modaliteten kan kanskje forklares med et ønske i dokumentet om at mange tiltak må vurderes, tilpasses og utføres lokalt.

Handlingsplaner har altså handling og tiltak i fokus som sine primære mål. Et særtrekk ved HFK-planen er imidlertid at den også begrunner hvilke tiltak som *ikke* er ønskelige å gjennomføre: "Ein ynskjer ikkje å legge opp til kampanjar og anna som skaper mykje merksemd rundt det å vere homofil eller lesbisk" (linje 21).

Tekstene inneholder mange grammatiske metaforer. Svært mange av handlinger er generaliserte. Ut fra navnet handlingsplaner skulle man forvente at mye av informasjonen om tiltak og tema lå i prosessene, eller verbene, men det ser altså ikke ut til å være tilfelle. Mye av den faktiske handlingen ligger ofte i nominalfraser eller i abstrakte verb. Som svar på Faircloughs spørsmål om prosesser "are what they seem" (2001), kan man i flere tilfeller svare nei. Særlig nominaliseringer bidrar til å representere prosessene som noe annet, og dermed også skjule hva det egentlig handler om, hva som egentlig skjer/skal skje.

Disse trekkene ved tekst har Graham (2001) studert ved den typen dokumenter han kaller policydokumenter (som kanskje kan oversettes med manifest- eller strategidokumenter). Graham bruker begrepet "prosessmetafor" (process metaphor) om de prosessene som gir seg ut for å være for eksempel en materiell prosess, men som i virkeligheten er noe annet, og nevner som eksempel "open up", som i "opens up the possibility (...)" (2001: 768). Han viser også at dette er vanlige uttrykksmåter i politiske manifestdokumenter. Også i de to handlingsplandokumentene jeg har sett på, er bruken av slike prosessmetaforer utstrakt og et vesentlig trekk ved tekstene (jf. kapittel 5.2.3.2 og 5.3.3.2). Graham forklarer effekten de har slik:

The significance of process metaphor in policy language is that it operates officially in the subjunctive in order to regulate behaviour across 'large stretches of institutional time and space It achieves this, first, by orienting its actions towards potentiality ("irrealis") rather than actuality ("realis")' (Graham 2001: 769).

Graham refererer til et nivå mellom leksikalsk og grammatisk metafor (2001: 770) med prosessmetaforbegrepet. Videre omtaler han nominaliseringene som vanligvis opptrer i sammenheng med denne form for prosessmetaforer. Ved å gjøre "evaluative themes extremely abstract and condensed; by nominalizing explicit evaluators and appraisal resources

and casting them as agent-like things; by removing human agency from the texts; and by confusing temporality and tense in textual devices like process metaphors” oppnår avsender å få inkorporert en stor grad av nødvendighet, ønskelighet og viktighet i ytringen, uten å måtte forklare *hvorfor* det er viktig. Når vurderinger ikke presenteres som vurderinger, men puttes inn i en konstativ, forsvinner ofte argumentasjonen for hvorfor det som blir framholdt som nødvendig er nødvendig, og hvem som skal sørge for at det skjer nevnes heller ikke (Graham 2001: 771). Dette er en svært typisk måte å formulere seg på i tekster som er ment å skulle stimulere til handling. Å argumentere for viktigheten av noe gjennom en stadfestelse av fakta gjør dermed at argumentasjonen blir implisitt.

Selv om disse trekkene til sammen presenterer handlingsaspektet ved verbene og prosessene som fjernt, innholdet som abstrakt og generalisert, ansvaret som ullent og agens som uklar, er det kanskje nettopp dette som gjør at avsender, sett i egenskap av enten fylkestinget eller universitetsstyret, ender opp i en situasjon der slike planer vedtas. Man skaper seg handlingsrom for framtidige avgjørelser innenfor et område man har tegnet en høyst vag plan for. Dermed er dette, paradoksalt nok, med på å fremme framtidig handling, men nesten utelukkende på avsenders premisser. Handlingsplanene gir en illusjon av å være forpliktende, men forpliktelsen kan i ettertid defineres og omdefineres av avsender.

Avsender unngår vanskelige temaer og forklaringer og underbygging av fakta ved å formulere seg generelt og framheve det framtidige ved en nåtidig eller tempusløs konstruksjon. I disse dokumentene virker nominaliseringene også på den måten at de skjuler ansvarsforhold slik at konstativer og kommissiver blir mindre direkte i forpliktelsen og påbudet. Representeres prosesser nominalt, blir innholdet i handlingen generalisert og framgår ikke eksplisitt, og tempus forsvinner. ”In the policy genre, process metaphors is a deceptively powerful tool for constructing future human *activity (time)* as a pseudo-spatial, fact-like *object (space)*” (Graham 2001, sitert i Fairclough 2003a: 145). Pälli mfl. (2009) viser at framtidorientert språk er en viktig del av strategidokumenter, og det kan det også sies å være for handlingsplaner. Også setninger der tempus ikke er markert har en funksjon i å beskrive framtida.

6.3.2 Skolering

Skoleringsformålet, slik det er definert av Pälli mfl. (2009) (jf. kapittel 2.1.2), skiller seg ikke tydelig fra selvlegitimeringsformålet i disse to planene. I de to handlingsplanene finner man ikke metatekst som beskriver fordelene ved å ha planer og strategier, som Pälli mfl. (2009:

307 f) fant i Lahti-strategien. I den grad en kan snakke om en realisering av dette formålet i mitt kildeutvalg, skjer det for UiO-likestillingsplanens vedkommende i en slags oppsummering av de innledende avsnittene der avsender proklamerer sin forpliktelse til å arbeide for en bedre likestillingssituasjon ved universitetet. Etter at likestillingsbegrepet er definert ut fra et måloppnåelsesperspektiv (jf. kapittel 5.2.2), kommer denne setningen: ”Dette er en krevende arbeidsform, og for at det skal lykkes, er det nødvendig at UiO framstår med en samlet, målrettet og tydelig satsing, hvor overordnede mål og virkemidler er synlige.” Nå fører ikke dette automatisk til en entydig og direkte tolkning av at *handlingsplanen* er, bør eller må være denne målrettede og tydelige satsningen. Men mottaker ledes likevel til å trekke den slutningen, fordi at man dersom man sier seg enig i premisset ”likestilling er viktig”, som legges innledningsvis, også samtykker i at behovet for en handlingsplan en naturlig konsekvens, dersom da ikke mottaker bevisst reserverer seg kognitivt mot selve premisset. Behovet for en satsning (som kan tilskrives selvlegitimeringsformålet), og stadfestingen av at satsningen skal skje gjennom en handlingsplan (som hører til skoleringsformålet) presupponeres. En kan dermed ikke snakke direkte om en realisering av skoleringsfunksjonen her, når det ikke er snakk om en form for metaforklaringer slik det var i Lahti-dokumentet.

I HFKs antidiskrimineringsplan går det fram av planens innledende redegjørelse for tidligere saksgang at det å utarbeide en tiltakspakke for å gjøre skolen til en ”ein betre plass å vere for homofile og lesbiske elevar”, og at denne tiltakspakken skal inngå i en handlingsplan, er en politisk avgjørelse tatt på et tidligere tidspunkt. Det i seg selv fungerer for å legitimere planens eksistens. Skoleringsfunksjonen er ikke dermed eksplisitt uttrykt her. I HFKs handlingsplan ser en at det forventes at mottaker skal vite at en handlingsplan hører sammen med tiltak eller en tiltakspakke. Det bare er slik, går det fram, når sammenhengen ikke forklares nærmere. På denne måten går planen nesten i motsatt retning av det å skolere.

6.3.3 *Selvlegitimering*

Selvlegitimering står i et nært forhold til det foregående omtalte formålet skoling. Det å på et eller annet nivå i planen argumentere for nødvendigheten av dokumentets eksistens, skjer på forskjellige måter i de to dokumentene. Jeg gjorde ovenfor rede for et par aspekter som kanskje heller kan tillegges selvlegitimering enn skoling, og går her videre. Modus ved indikativbruken, og dermed umarkert modalitet, er svært viktig for å realisere dette kommunikative formålet. Bruken av konstaterer innledningsvis i planene, med *er*-setninger uten markert modalitet, og svært mange relasjonelle prosesser, i de tilfellene der målområdet

for planene omtales, er et ledd i en språklig realisering eller demonstrasjon av egen eksistensberettigelse. Her er dermed transitivitetssystemet sentralt i å uttrykke den ideasjonelle metafunksjonen, og aktiviteten er konsentrert rundt den identifiserende, kategoriserende og beskrivende måten å forholde seg til verden på. Det å konstatere at et område er viktig, uten at avsender viser seg som en vurderende agens i setningen, bidrar kanskje til at mottaker heller ikke aktivt gjør noe forsøk av å vurdere sannheten av påstanden, eller graden av nødvendighet. Her inngår imidlertid ikke bare en språklig strategi kun for realiseringen av akkurat dette kommunikative formålet, for også dette punktet må ses opp mot formålene å vise vei til endring og framtidig handling og identitetsbygging.

6.3.4 *Identitetsbygging*

Handlingsplaner kan tenkes å skille seg fra andre strategidokumenter ved at de i mindre grad enn disse har en funksjon som går i retning av å etablere en institusjonell identitet, fordi andre og mer overordnede (strategi-)dokumenter fyller denne funksjonen. Likevel ser en at særlig UiOs handlingsplan langt på vei har et språk som tyder på at dette nettopp er en av de kommunikative hensiktene, jf. kapittel 5.2.2.

I begge planene knyttes målområdet til identitet. Hordaland fylkeskommunes skoler skal være et sted der det er greit å være homofil, og UiO er en institusjon der likestilling skal være viktig. I UiOs plan er det særlig de relasjonelle prosessene innledningsvis og positive ord om institusjonen som er med på å fremme positiv identitet og på denne måten realisere dette kommunikative formålet.

At handlingsplanen til UiO er forbundet med institusjonens egenverdi og strategiske målsettinger, går tydelig fram av flere formuleringer tidlig i dokumentet. I det første avsnittet har mye av argumentasjonen for behovet for et likestillingsfokus ved institusjonen med andre mål å gjøre, som legitimitet i samfunnet og det å være det fremste av landets utdanningsinstitusjoner. Heller enn å fremme likestillingens egenverdi, fremmes betydningen av å score høyt på dette punktet for å nå andre mål – som å ha legitimitet og å ”være landets fremste institusjon for forskning, utdanning og formidling”. At denne typen vurderinger om institusjonen ikke uttrykkes med vurderinger eller dempere, men som konstativer, der modalitet ikke er uttrykt, er det viktigste trekket for å fremme identitetsformålet i UiOs plan. Et aspekt ved måten det gjøres på, må kommenteres ut fra en kontekstbasert innfallsvinkel. Avsender til likestillingsplanene må forsøke å skape en felles oppfatning av at likestilling er et viktig område, for å få tilslutning til det å ha en handlingsplan. Men det å få etablert dette,

innebærer en manøvrering mellom mange farer. Særlig viktig er det kanskje å ikke uttale seg for langt i en politisk retning som vil kunne provosere, og på den måten stikke kjepper i hjulene for identitetsbyggingseffekten og for sjansene for at planen skal bli vedtatt. Dermed velger man å fokusere på strategiske effekter ved likestilling i konstativene. På samme måte må avsender av HFKs plan la være å for tydelig flagge en særinteresse for gruppen homofile elever. Dette gir seg utslag i konstativer som "[f]okus for arbeidet er at det skal vere fullt ut akseptert å vere homofil eller lesbisk i HFK sine skular", der en ikke går hardt ut i å fremme viktigheten i og verdien av å akseptere homofile og lesbiske i seg selv, men gjør dette til "fokus i arbeidet". I setningen "[t]rass i at homoaksepten er stor blant ungdom, er det likevel slik at m.a. homofile meiner det framleis er mykje som lyt endrast før dei er likestilte med heterofile" (linje 36) har avsender valgt å inkludere en agens, som ikke er HFK, men *mellom anna homofile*. Avsender verken inkluderer eller utelukker seg selv fra den kategorien.

I begge planene ser en at avsender ønsker å mobilisere tilslutning til hovedmålsettingen med planen. Videre ser man at avsender er forsiktig med å bruke argumentasjon som kanskje gir mottaker bestemte politiske assosiasjoner. Dermed unngår man for eksempel å framheve likestilling mellom kjønnene og for homofile som verdier som er viktige i seg selv. Avsender gjør taktiske valg med hensyn til hvilke måter å ordlegge seg på som er gunstigst dersom målet både er å skape en felles oppslutning rundt mål og foreslåtte tiltak, og samtidig unngå å støte enkeltpersoner og -grupper som kan tenkes å være i mot av politiske eller andre grunner. Vellykkethet på likestillingsfronten blir hos UiO et middel for å oppnå andre strategiske mål.

Både *Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007 – 2009* og *Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske* har blitt omtalt eller referert til i lokale og nasjonale medier.⁷

Ut av avisklipp og debatt som har vært i etterkant av at HFK-planen ble vedtatt, og ut fra de endringene til handlingsplanene som ble foreslått i møtet, kan det virke som at ikke alle politiske partier er like opptatte av denne saken, eller at de eventuelt er opptatte av at denne saken ikke er viktig. Ett parti er uenig i å skille ut enkeltgrupper og løfte fram problematikk for én bestemt gruppe, og et annet ser temaet homofili som problematisk ut fra et religiøst perspektiv. Fylkeskommunens tekststrategi om å "gi et ansikt til" gruppen homofile kan virke som et forsøk på å overtale de skeptiske gruppene, man kan se på det som en måte å komme politiske motargumenter i møte på. Dette gir også en mulig forklaring på hvorfor man er så

⁷ Eksempelvis: <http://universitas.no/nyhet/54720/kun-en-av-fire-uo-professorer-er-kvinner/>, <http://nrk.no/nyheter/distrikt/hordaland/1.6961593>, <http://www.vl.no/samfunn/article4116370.ece>

opptatt av å personliggjøre gruppen homofile, og velger dette som en strategi framfor å bare helt enkelt konstatere at homonegativisme er uakseptabelt i HFK sine skoler.

6.3.5 Reklame

”[A]ll sorts of texts [...] which may be primarily doing other things (e.g. informing) are nowadays simultaneously promoting”, hevder Fairclough (2003a: 113). Med dette mener han at skillet mellom hva som er konstaterer og hva som egentlig innebærer verdier og evalueringer ikke er så tydelig i mange tekster i dagens samfunn, fordi hensikten med ytringene er å fylle flere kommunikative formål simultant (Fairclough 2003a: 111). Det ser man at skjer i dokumentet til Universitetet i Oslo, når det innledningsvis presenteres en rekke ”fakta” om Universitetet i Oslo. På denne måten realiseres et viktig kommunikativt formål for Universitetet i Oslo, nemlig promoteringsønsket. Formålet realiseres altså delvis gjennom en indirekte språkhandling, ikke gjennom en direkte språkhandling. Uttrykk av selvpromoterende slag er særlig å finne i UiOs handlingsplan, hovedsakelig i den innledende delen av planen. Like mye som de er et ledd i å konstruere identitet, er de mange utsagnene om institusjonen og om hva likestilling er og skal være for institusjonen, en måte å promotere seg på.

Ifølge Fairclough (2003a: 111) er det strategiske elementet til stede i svært mange tekster av ulikt slag, så at det skulle finnes elementer av andre typer hensikter og strategier enn de som er direkte knyttet til målet for handlingsplanene, er ikke overraskende. Fairclough peker spesielt på universitetssektoren som diskurssamfunn der reklame er sterkt inne som faktor. ”For det andet er der sket en udbredt instrumentalisering af diskursive praksisser, som involverer en underordning af mening og betydning og en manipulasjon af mening til instrumentelle formål” (Fairclough 2008: 160).

Også i handlingsplanen for likestilling finner en dette. I siste setning under punkt *Hovemål/visjon* heter det seg at: ”Dette [likestillingsarbeidet] er en krevende arbeidsform, og for at det skal lykkes, er det nødvendig at UiO framstår med en samlet, målrettet og tydelig satsning, hvor overordnede mål og virkemidler er synlige.” En ”samlet, målrettet og tydelig satsning, hvor overordnede mål og virkemidler er synlige” kan man her tolke at er ment oppnådd gjennom eksistensen og arbeidet med en slik likestillingsplan. Også setningen ”Likestilling inngår i universitetets helhetlige profil” (3.7) kan tyde på at det ikke bare er målet om og det planlagte arbeidet med likestilling som er hensikten som viser i dokumentet, men at dokumentet i tillegg har både en identifiserings- og profileringsfunksjon.

Kjønnsbalanse er også viktig for legitimitet, og med legitimitet kommer anseelse og studenter og alt annet som igjen generer penger og muliggjør universitetets eksistens.

HFK-planen går som nevnt ikke like langt som UiO i å insistere på målområdet, her antidiskriminering og likestilling av homofile, som en del av fylkeskommuneprofilen, heller ikke i å knytte det til verdi eller strategi. Likevel er det et faktum at fylkeskommunen har oppnådd mye publisitet rundt planen, både i form av positiv anerkjennelse og skepsis.

Formen til handlingsplanen fra fylkeskommunen er å anse som et problem både reklamemessig og informasjonsmessig. Dersom man ikke kjenner systemet, vet man ikke at man er nødt til å lese vedtaksdokumentet i tillegg til det dokumentet som mesteparten av teksten er i. Dette blir et hemmende trekk, som gjør at dokumentet i seg selv er lite tilgjengelig. Den grundige argumentasjonen for hvorfor homofile som gruppe skal vies ekstra oppmerksomhet i fylkeskommunens arbeid kan virke som et taktisk skritt i retning av realisering av en promoterende kommunikativ funksjon, er det andre trekk som går i motsatt retning. Strukturen til dokumentet, at det er en del av et sakspapir og at vedtaket står i et annet dokument, tyder på at handlingsplanen i sin helhet ikke er tenkt vist fram som dokument. Kanskje er det reklameverdien i form av omtale i media som er det fylkeskommunen er ute etter, og ikke oppmerksomhet rundt detaljene i dokumentet i seg selv. Mulig er selve dokumentet ment å skulle brukes internt, mens målsetningen er tenkt eksternt kommunisert.

6.3.6 *Framvise kontroll og ansvarsbevissthet*

I kapittel 2 var en av begrunnelsene mine i for å regne det å framvise kontroll og ansvarsbevissthet som et eget kommunikativt formål, at jeg ønsket å se i hvilken grad man på mikronivå kunne spore om tekstene fungerer mobiliserende eller passiviserende.

Når en analyserer handlingsplanene ut fra om språklige strategier støtter opp under en mobilisering eller passivisering på et område, gir særlig passivbruken holdepunkt for å hevde at formålet med dokumentene slett ikke er å mobilisere på innsats, men heller å vise utvise kontroll over situasjonen og stadfeste hva som er veien videre.

Kontroll og ansvarsbevissthet skal kommuniseres til overordnede organer, men også nedover. Fairclough har pekt på verdien av å kommentere ikke bare det som inkluderes i teksten, men på det som utelates. Et interessant poeng i handlingsplanene er at de som formelt sett er avsendere, de som har posisjoner knyttet til ansvar og ledelse, unnlater å gi seg inn på en diskusjon av hvorfor man per i dag ikke er bedre på disse områdene, selv om ansvaret for situasjonen ligger hos dem. Dette ser man for eksempel ved at problemer og utfordringer

beskrives som tilstandene i dokumentet fra HFK, der ikke et ansvarlig ledd er inkludert. De som har ansvar for å lede har ikke skyld i situasjonen slik den er, i hvert fall tar de ikke på seg noe ansvar. Fraværet av kommentarer på og vurderinger av hvorfor man ikke foreløpig har lykkes tilstrekkelig med det området man nå lager en handlingsplan for, er også noe som bygger opp under en oppfatning av at handlingsplanene skal være identitetsbyggende. Det virker som det viktig med et positivt fokus.

De leksikalske valgene av ord som *likestillingskompetanse* og *kjønnskompetanse* (UiO-planen) og *homoaksept* og *homoperspektiv* (HFK-planen), og også andre sammensetninger der disse prefiksene inngår, bidrar til at avsender markerer et fokus på temaene, men blir ikke til noe mer enn at de signaliserer en relativt overfladisk tanke for det hele. Universitetsstyret ved UiO og Hordaland fylkesting forplikter seg dermed i all hovedsak når det gjelder *viktigheten* av områdene. Dette ønsker de å mobilisere tilslutning til, mens så ikke er tilfelle når det gjelder selve tiltakene, og utføringen av tiltakene.

Her er pronomenbruken interessant. For eksempel for UiO, der man innledningsvis skaper et inntrykk av at dette skal være en felles satsning, men senere skaper en distanse. Autoriteten til avsender i handlingsplanene er særlig innkodet i språkhandlingene, både i kommissivene, direktivene og konstativene, der sistnevnte ”redegjør” for hvordan verden er, hvilke utfordringer man står overfor og hvordan de bør løses. Maktforholdet gir seg også uttrykk i at avsender benytter seg av både det å være inkluderende og mobiliserende – ved å inkludere og engasjere i et felles prosjekt – og å være avstandsskapende – ved bruken av modale markører som svekker tilliten til at tiltakene bør og skal gjennomføres, og at påbudene er noe uklare med tanke på faktisk innhold og ansvar.

Når man sammenstiller den omfattende bruken av agensløse konstruksjoner i dokumentet med bruken av passiver og nominaliseringer, og ser dette i sammenheng med bruk av *man* og *ein* som agens, blir det tydelig at svært mange av setningene formidler et utydelig årsaks- og ansvarsforhold, uavhengig av om det er tilsiktet eller ikke. Dette gir som sagt universitetsstyret og fylkestinget makt til seinere å vurdere og prioritere. Det bygger opp under det kommunikative formålet å framvise kontroll og ansvarsbevissthet. Bruken av *man* skaper avstand mellom avsender og mottaker, og er også med på å skjule ansvarsforhold. Styret oppnår å plassere ansvar og forpliktelse hos enhetene, men der det er snakk om økonomiske prioriteringer og forpliktelse i så måte fra universitetet sentralt, er det straks mer vaghet å spore i formuleringene. På dette punktet blir dermed konklusjonen at teksten, fungerer passiviserende og ikke mobiliserende.

Spørsmålet blir om UiO og HFK i virkeligheten søker å løse elementer som er problematiske ved hvordan situasjonen er i dag. For HFKs vedkommende kan man undres om situasjonen slik den beskrives for Hordalands skoler i dag, virkelig kan endres med de tiltakene som er vedtatt. Problemene homofile opplever i skolen beskrives i stor grad som kollektive problemer, altså som problemer gruppen homofile opplever, og at disse problemene kan løses for gruppen som helhet. Dersom det ikke er slik, og problemene er av mer individuell art, er det mindre sannsynlig at denne strategien lykkes.

Handlingsplaner er dokumenter av sin tid. Som Fairclough (2003a: 110) framholder, er samfunnet preget av sosiale systemer der en stadig større del av de kommunikative begivenhetene kommer i stand med et mål om "action" – handling – og stadig høyere effektivitet. Dette preger også de kommunikative hensiktene slike dokumenter har, og er kanskje med på å få frem en slik ivrighet hos avsender etter å demonstrere at man "gjør noe" på et område. Det forblir likevel uvisst om handlingsplaner er det beste utgangspunktet for å skape endringer på disse feltene. Dette er ifølge Knights og Morgan (1991: 260) vanlig (jf. kapittel 2.1.2); innen strategidiskursen er ikke relevansen og nødvendigheten av at man oppfatter det å ha strategier som viktig eller det beste midlet til å handskes med problemer, et tema. Dette blir et viktig poeng for disse dokumentene, sett i sammenheng med at skolering ikke er til stede som realisert kommunikativt formål.

6.4 Avsluttende diskusjon og konklusjon

Begge de to handlingsplanene jeg har sett på, omhandler et sosialt aspekt ved verdenen, ved at de er fokusert rundt likebehandling av mennesker. De er uttrykk for samme aktivitet – for det å styre en virksomhet eller et virksomhetsområde, og begge planene signaliserer en målsetning om å bringe virksomheten "framover" innen et gitt temaområde. Når det gjelder hvilke kommunikative formål som realiseres i planene, og hvordan, viser planene seg på noen punkter like, og på andre ulike. Som analysene viste, er skolering et kommunikativ formål som i liten grad, om noen, realiseres i planene. På bakgrunn av et så lite kildeutvalg som mitt, er det umulig å bruke dette til å avgjøre hvorvidt skolering er å regne som et kommunikativt formål for handlingsplaner eller ikke. Pälli mfl. (2009) hevder at en egenskap ved strategidokumenter nettopp er at hvilke kommunikative formål som er til stede kan variere fra dokument til dokument. Det er mulig skolering realiseres i andre handlingsplaner.

Ellers er de andre formålene jeg presenterte i kapittel 2 realisert i planene, gjennom til dels sammenfallende, og til dels ulike leksikogrammatisk og tekstuelle trekk. Som en ser er også

flere av formålene vevd inn i hverandre, og ett og samme språkvalg kan være et ledd i å fremme ett eller flere ulike kommunikative formål.

Det kommunikative formålet og sjangerens hensikt ligger tett opp til aksjon innen et bestemt område. Disse områdene kan variere i svært stor grad, og bruk av handlingsplaner som en type strategidokument er svært utbredt i diverse organer og ulike sammenhenger. Nettopp derfor er det naturlig å forvente å finne stor variasjon i struktur, argumentasjon og kommunikative formål innen handlingsplansjangeren.

Det viktigste kommunikative formålet for planene er å vise vei til endring og framtidig handling. I begge planene har både konstativer, kommissiver og direktiver er viktige roller som bærere av denne kommunikative hensikten. Det som imidlertid blir tydelig i begge planene, er at selv om det kommunikative formålet realiseres, fungerer trekk som sterkt innslag av markert deontisk modalitet, mange nominaliseringer og mange abstrakte verb (også kalt prosessmetaforer) hemmende. Om ikke for selve det kommunikative formålet, så i hvert fall for å overtale mottaker om avsenders overbevisning om intensjonen om og nødvendigheten av å gjennomføre de tiltak som er beskrevet. Og det virker også inn på mottakers inntrykk av i hvilken grad gjennomføring av tiltakene faktisk fører til den framtidige, ønskede virkelighet planene tar utgangspunkt i.

Effekten av disse trekkene er at det gis et noe vagt og uklart bilde av hva tiltakene innebærer, hvordan de skal gjennomføres, og hvem som skal ha ansvar for å iverksette dem. Dette gir grunnlag for å stille seg spørsmålet om hvorvidt disse ”hemmende” trekkene gjør at man må revurdere om vise vei til endring og framtidig handling faktisk er å regne som det kommunikative hovedformålet til handlingsplaner. Både Swales og Bhatia holder det for avgjørende at kommunikative formål for en sjanger er allment kjent og identifisert for en sjanger av medlemmene av diskurssamfunnet eller spesialistmedlemmene som jevnlig er i kontakt med sjangeren. Dersom disse medlemmene som mottakere av planen ikke oppfatter ”vise vei til endring og framtidig handling” som et reelt og viktig kommunikativt formål, blir det problematisk å insistere på formålets plassering øverst i hierarkiet.

Nå har jeg imidlertid lite belegg for å hevde at medlemmene ikke oppfatter dette som et viktig kommunikativt formål. Knights og Morgan (1991: 260) holder det riktignok for overveiende sannsynlig man innen en organisasjon på dens lavere nivåer møter både likegyldighet til og en desillusjonert innstilling til ledelsens strategibruk. Men selv om det skulle stemme også for handlingsplanenes del, innebærer ikke det nødvendigvis at likegyldigheten eller skepsisen er rettet mot realiteten av hva sjangerens formål er, kanskje er

det heller slik at vagheten i planene gjør at mottakere stiller spørsmål ved hvor effektiv den er i å oppnå sine formål. Derfor må også en annen innfallsvinkel kommenteres.

Jeg tror at man her kan ha å gjøre med det Bhatia omtaler som uttrykk for private intensjoner, et forsøk av avsender på å inkorporere private intensjoner som en dimensjon innenfor det kommunikative formålet (jf. kapittel 2.1.1.2). I dette tilfellet er det nok private intensjoner hos en gruppe mennesker i en bestemt rolle som blir viktig, ikke private intensjoner i form av enkeltmenneskers tanker og hensikter. Bhatia hevder som sagt at diskursdeltakere kan utnytte, vri på og manipulere generiske sjangerkonvensjoner og kombinere elementer til hybridsjangrer. Et inntrykk av vaghet kan være resultat av både tilsiktet og utilsiktet språkbruk. Vagheten kan skyldes at man ikke har funnet nøyaktige og passende ord og uttrykk, at en tar for mye informasjon for gitt og kjent, eller så kan det ligge bevisste strategier bak. Det er dette jeg mener man har grunn til å anta at er tilfellet for handlingsplaner. Pälli mfl. (2009) har en god beskrivelse av det jeg tror kan være motivasjonen bak og forklaringen av disse private intensjonene:

[T]he administrators and politicians who are in charge of the strategy and its implementation have specific power to interpret the vague or ambiguous meanings in the strategy text their own way. This could be called strategic ambiguity [...]. Second, and relatedly, the strategists either cannot or do not want to offer complete closure in terms of definition. This underscores the intersubjective and intertextual processes in the actual production and consumption of strategy texts. (Pälli mfl. 2009: 310)

Kompleksiteten rundt den produksjonsprosessen handlingsplaner er et resultat av, og alle de hensyn ulike avsenderinstanser ønsker å ta høyde for i planene, taler for at en slik tolkning er fornuftig. Det understreker i så fall det faktum at kontekstuelle faktorer er svært viktige for å forstå de språkuttrykkene som er valgt for å realisere de kommunikative formålene. Et fellestrekk for planene er måten de gir uttrykk for at de manøvrerer i et minelandskap der de forsøker å mane til oppslutning rundt et emne, og dermed må vokte seg for å bli for eksplisitte slik at enkelte fraksjoner eller grupper sier seg uenige i planene. ”En uproblematisk stil kan samtidig brukes manipulerende (ment eller ikke) ved at sender vil gi uttrykk av at kunnskapen er uproblematisk selv om den er ganske tentativ, eller inngår i kontekster hvor den er problematisk” (Knain 2001: 171).

Makt i forbindelse med det å styre, og i forhold til disse dokumentene, innebærer makt til å handle. Makt til å prioritere, makt til å la være å handle. Man kan velge å i stor grad benytte seg av handlingsrommet man har, man kan velge å bruke noe av det, og man kan velge å la være å binde seg opp til bestemte tiltak og tolkninger.

Dersom en legger til grunn en viss tillit til at universitetsdemokratiet og fylkespolitikken fungerer, må utgangspunktet være at det kommunikative formålet vise vei til endring og framtidig handling er reelt forsøkt realisert i planen, og at det sentrale er at man vil ha formidlet noen tiltak som man mener er viktige å sette i verk, gjennom en plan for hvordan dette skal skje. Men man kan heller ikke utelukke at avsender gjør noe fordi det skal *se ut som* om man gjør noe, eller fordi at det forventes at man skal gjøre noe. Dette vil man selvsagt ikke innrømme eller la skinne gjennom i en tekst. Handlekraft er det en avsender vil formidle til allmennheten. Som ”ansvarlig” avsender vil du vil formidle en politisk profil som er akseptabel for alle. Samtidig vil du ikke gå i den fellen at du fratrar deg selv muligheten til å gjøre noe helt annet enn det du lover på et senere tidspunkt. Alt dette skal kombineres med at det sitter folk klare til å gjennomføre planen, og at den skal vedtas i et mer eller mindre sammensatt organ. Handlingsplanen er et svar på alle disse utfordringene. Og da er det ikke rart at svaret er noe uklart.

Sammendrag

Masteroppgave i nordisk språkvitenskap, mai 2010

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Universitetet i Bergen

Forfatter: Anne Høy Horsberg

Tittel: Fra ord til handling. En kritisk diskursanalyse av handlingsplaner

Hovedmålet med oppgaven er å undersøke hvordan kommunikative formål for sjangeren *handlingsplaner* realiseres leksikogrammatisk og tekstuelt, for deretter å kunne vurdere hvilke av disse trekkene som hemmer, og hvilke som fremmer, kommunikative formål. En sjangerbasert innfallsvinkel er valgt, og metoden for å belyse de språklige realiseringene er kritisk diskursanalyse slik den er beskrevet av Fairclough (2001, 2003a), der systemisk-funksjonell lingvistikk etter Halliday (1994) er et viktig rammeverk.

Dokumentene som er analysert, er Universitetet i Oslos *Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007-2009* og Hordaland fylkeskommunes *Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske* (2007). På bakgrunn av Pälli, Vaara og Sorsas arbeid med strategidokumenter (2009), er følgende kommunikative formål lagt til grunn: *Vise vei til endring og framtidig handling, skoling, selvlegitimering og reklame*. Oppgaven argumenterer for å legge til formålet *å framvise kontroll og ansvarsbevissthet*.

Analysene viser at bruk av språkhandlingene er et viktig trekk. For å oppfylle formålet *å vise vei til framtidig endring og handling* er kommissiver og direktiver viktige. Konstativene er sentrale for å skape tilslutning til viktigheten av saksområdet i seg selv og ved dette fremme nevnte formål i tillegg til formålet *identitetsbygging*. En omfattende bruk av modalitetsmarkører er blant de trekkene som virker i motsatt retning av å fremme handling. I tillegg svekker mottakers tiltro både til at avsender anser planens tiltak som viktige og nødvendige og til at tiltakene vil bli gjennomført. Videre bidrar prosessmetaforer/abstrakte verbkonstruksjoner til å tilsløre hva planenes tiltak konkret innebærer, mens en høy forekomst av passiver og nominaliseringer bidrar til en abstrakt og generell framstilling av tiltak og gjør ansvarsforhold uklare. Analysene antyder at både kontekstuelle faktorer rundt produksjonsprosessen, som det faktum at handlingsplaner på ulike stadier av produksjonsprosessen har ulike avsendere, og individuelle strategier hos avsender, er svært viktige for hvilke kommunikative formål som realiseres i handlingsplaner og hvordan det skjer.

Abstract

Master thesis submitted for the degree of Master of Philosophy in Nordic languages and literature, May 2010

Department of Linguistic, Literary and Aesthetic Studies, University of Bergen

Title: From document to deed. A critical discourse analysis of action plans

Author: Anne Høy Horsberg

The main purpose of this thesis is to examine how communicative purposes of the genre *action plans* are represented and promoted through lexicogrammatical and textual features, and to evaluate and decide which features that contribute to restraining and promoting these purposes, respectively. The methodological framework used, is critical discourse analysis as described by Fairclough (2001, 2003a), in which the systemic functional linguistics of Halliday (1994) plays an important role. The documents investigated are *Action plan for gender equality 2007-2009*, University of Oslo, and *Action plan to prevent discrimination against gay and lesbians* (2007), Hordaland City Council. Based on the communicative purposes of strategies identified by Pälli, Vaara et Sorsa (2009), the following purposes have been adopted for investigating plans of actions: *Guidance for future action, education, self-legitimation, identity building, and promotion*. The purpose *demonstrate control and responsibility* has been included in addition to the purposes mentioned.

The analysis suggests that the choice of speech acts is important; commissives and directives are essential in promoting the purpose of guiding future action, while declaratives play an important role in creating commitment to the importance of the issue itself, and by enhancing guidance for future action and identity building. A high frequency of modalisation markers results in doubt as to the sender's commitment to the necessity and importance of the actions stated and thereby inhibits promotion of the purpose guidance for future action. Furthermore, process metaphors and abstract concrete verbs obfuscate the meaning of the described actions while the many passives and nominalisations that figure in the documents lead to an interpretation of the actions as abstract and vague, as wells as making responsibilities unclear. The analysis further suggests that both the context and the complexity of the production process, as well as the concept of individual strategies, are essential for understanding how and which communicative purposes are being accomplished, and explaining the choices of expression in action plans.

Litteraturliste

Primærlitteratur:

Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007-2009, lest 12.10.2009:

http://www.uio.no/for_ansatte/ansatt/likestilling/HP.doc

Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske (2007), lest 12.10.2009:

http://polsak.invest.no/polsak_filer/2007/TING/2007040213-523181.doc

Vedtak i sak 86/07 *Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske* i Fylkestinget, Hordaland fylkeskommune, lest 12.10.2009:

http://polsak.invest.no/polsak_filer/2007/TING/2007050243-534992.doc

Sekundærlitteratur:

Bhatia, Vijay K. (1993) *Analysing genre. Language use in professional settings*. London: Longman

Bhatia, Vijay K. (2000) "Genres in conflict" i Trosborg, Anne (red.) *Analysing professional genres*. Amsterdam: John Benjamins publishing company

Bhatia, Vijay K. (2008) "Towards critical genre analysis" i Bhatia, Vijay K., J. Flowerdew og R. H. Jones (red.) *Advances in Discourse studies*. London: Routledge

Berge, Kjell Lars (1998) "Å skape mening med språk" i Berge, Kjell Lars, Coppock, Patrick og Maagerø, Eva (red.) *Å skape mening med språk. av M. A. K. Halliday, R. Hasan og J. R. Martin*. Oslo: Landslaget for norskundervisning. Cappelen akademisk forlag

Berge, Kjell Lars, Coppock, Patrick og Maagerø, E. (red.) (1998): *Å skape mening med språk. En samling artikler av M.A.K Halliday, R. Hasan og J.R. Martin*. Oslo: Landslaget for norskundervisning. Cappelen Akademisk Forlag

Fairclough, Norman (1992) *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press

Fairclough, Norman (1995) *Critical Discourse Analysis*. Boston: Addison Wesley

Fairclough, Norman (2001) *Language and Power*. 1989. London: Longman

- Fairclough, Norman (2003a) *Analysing discourse. Textual analysis for social research*. London: Routledge
- Fairclough, Norman (2003b) "A reply to Henry Widdowson's 'Discourse analysis: a critical view'" i Seiflhofer, Barbra (red.) *Controversies in Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press
- Fairclough, Norman (2008) *Kritisk diskursanalyse. En tekstsamling*. Redigert og oversatt av Elisabeth Halskov Jensen. København: Hans Reitzels forlag
- Fairclough, Norman og Ruth Wodak (2010) "Critical Discourse analysis in action". I Coffin, Caroline, Theresa Lillis og Kieran O'Halloran (red.) *Applied Linguistics methods: A reader*. London: Routledge
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo (1997) *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget
- Gerot, Linda og Peter Wignell (1995) *Making sense of functional grammar*. Sydney: Antipodian Educational Enterprises
- Gedde-Dahl (1999) *Tekststruktur, meningsskapning og nasjon i den generelle delen av Læreplanen*. Hovedoppgave i nordisk språk og litteratur. Universitetet i Oslo
- Graham, Philip (2001): *Space: Irrealis Objects in Technology Policy and their Role in a New Political Economy*. *Discourse & Society*, 2001; vol. 12: s. 761 – 788
- Halliday, M. A. K. (1978): *Language as Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*, Baltimore: University Park Press, 1978; London: Edward Arnold
- Halliday, M.A.K (1985): *Language, context and text: Aspects of language in a social-semiotic perspective*
- Halliday, M. A. K (1993) i Halliday, M.A.K. og J.R. Martin, *Writing science: Literacy and discursive power*, Pittsburgh: University of Pittsburgh Press, 1993; London: Falmer Press
- Halliday, M. A. K (1994) *An introduction to functional grammar*. Second edition. London: Arnold
- Halliday, M. A. K. (1998) "En tolkning av den funksjonelle sammenhengen mellom språk og social struktur" i Berge, Kjell Lars, Coppock, Patrick og Maagerø, Eva (red.) *Å skape mening med språk. av M. A. K. Halliday, R. Hasan og J. R. Martin*. Oslo: Landslaget for norskundervisning. Cappelen akademisk forlag
- Halliday, M. A. K. (2009) i Webster, Jonathan J. (red.) *The Essential Halliday*. New York: Continuum
- Jørgensen, Marianne og Louise Phillips (2002) *Discourse analysis as theory and method*. London Thousand Oaks, California: Sage Publications

- Knain, Erik (2001) *Naturfagets tause stemme. Diskursanalyse av lærebøker i Natur- og miljøfag*. Oslo: Norsk Sakprosa
- Knights, David and Morgan, Glenn (1991) *Corporate strategy, organizations, and subjectivity: A critique*. *Organizational Studies*, 1991; vol. 12, s. 251-73
- Kress, Gunther (1995) "The social production of language" i Fries, Peter H. og Michael Gregory (red.) *Discourse in society: systemic functional perspectives: meaning and choice in language: studies for Michael Halliday*. Norwood, New Jersey: Ablex
- Maagerø, Eva (1998) "Hallidays funksjonelle grammatikk" i Berge, Kjell Lars, Coppock, Patrick og Maagerø, Eva (red.) *Å skape mening med språk. av M. A. K. Halliday, R. Hasan og J. R. Martin*. Oslo: Landslaget for norskundervisning, Cappelen akademisk forlag
- Maagerø, Eva (2005) *Språket som mening. Innføring i funksjonell lingvistikk for studenter og lærere*. Oslo: Universitetsforlaget
- Pekka Pälli, Eero Vaara, og Virpi Sorsa (2009) *Strategy as text and discursive practice: a genre-based approach to strategizing in city administration*. *Discourse & Communication*, August 2009; vol. 3: s. 303 – 318
- Sandvik, Margareth (1995) "Argumentasjonsanalyse" i Svennevig, J. M. Sandvik og W. Vagle *Tilnærminger til tekst: modeller for språklig tekstanalyse*. Oslo: Landslaget for norskundervisning. Cappelen akademisk forlag
- Seiflhofer, Barbra (red.) (2003) *Controversies in Applied Linguistics*. Oxford: Oxford University Press
- Siljan, Henriette (2004) *Grammatiske metaforer og metaforisering av grammatikken: en diskusjon om fenomenet og en analyse av språktrekket i fagtekst*. Hovedoppgave ved Nordisk institutt, Universitetet i Bergen
- Swales, John (1990) *Genre analysis: English in academic and research settings*. Cambridge: Cambridge University Press
- Vagle, Wenche (1995) "Kritisk tekstanalyse" i Svennevig, J. M. Sandvik og W. Vagle *Tilnærminger til tekst: modeller for språklig tekstanalyse*. Oslo: Landslaget for norskundervisning. Cappelen akademisk forlag
- Vagle, Wenche, Margareth Sandvik og Jan Svennevig (2000) *Tekst og kontekst: En innføring i tekstlingvistikk og pragmatikk*. 1993. Oslo: Landslaget for norskundervisning. Cappelen akademisk forlag

Widdowson, Henry (2010) "Text, grammar and Critical Discourse Analysis" i Coffin, Caroline, Theresa Lillis og Kieran O'Halloran (red.) *Applied Linguistics methods: A reader*. London: Routledge

Vedlegg 1: Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007 - 2009

1 HANDLINGSPLAN FOR LIKESTILLING MELLOM KJØNNENE 2007 - 2009

Likestilling er et strategisk anliggende for Universitetet i Oslo. Likestilling handler om demokrati og grunnleggende menneskerettigheter. Likestilling handler også om kvaliteten på vår virksomhet ved UiO og om vår legitimitet i samfunnet som landets fremste institusjon for forskning, utdanning og formidling.

1. Hovedmål/visjon

Likestilling skal være et fundamentalt og bevisst element i all virksomhet ved universitetet. UiO forplikter seg til å arbeide aktivt mot alle former for direkte og indirekte diskriminering.

Likestilling er både et mål og en prosess som innebærer:

- at universitetet bevisst fremmer en organisasjonskultur og et arbeidsmiljø som er inkluderende og rettferdig for begge kjønn
- at undervisning, fagstrategi og insentivordninger utformes slik at det gir kvalifiserte kandidater og forskere av begge kjønn like stor mulighet til å utfolde sitt talent
- en aktiv rekrutteringspolitikk som utjevner skjev kjønnsseleksjon og indirekte diskriminering
- at fordelingen av kvinner og menn i forsknings- og undervisningsstillinger speiler kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget til de ulike stillingsnivåene

UiO vil intensivere arbeidet med å integrere likestilling som et grunnleggende element i all ordinær virksomhet ved institusjonen. Dette er en krevende arbeidsform, og for at det skal lykkes, er det nødvendig at UiO framstår med en samlet, målrettet og tydelig satsing, hvor overordnede mål og virkemidler er synlige.

2. Integrering og bruk av måltall som viktige grep

"Mainstreaming" av likestillingspolitikk betyr at likestilling integreres og gjøres relevant på alle nivåer av en institusjons ordinære virksomhet. I henhold til likestillingsloven skal offentlige myndigheter arbeide aktivt, målrettet og systematisk for likestilling mellom kjønnene på alle samfunnsområder. I dette ligger et krav om at kjønnsmessige konsekvenser rutinemessig skal inngå som et ledd i saksforberedelse og beslutningsprosesser på alle områder og nivåer. Målene i Handlingsplan for likestilling bør på sikt inkorporeres i større grad universitetets Strategiske plan.

En målsetting om kjønnsbalanse ved UiO vil innebære at kjønnsfordeling på de ulike stillingsnivåene skal speile det faktiske rekrutteringsgrunnlaget til hver av disse. Det er et viktig mål å stoppe lekkasjen i overgangene mellom rekrutteringsstilling, fast stilling og toppstilling. Måltall er et viktig redskap for å fremme kjønnsbalanse i vitenskapelige stillinger.

36

2.1 Måltall for kjønnsfordeling blant nytilsatte

- 38 Universitetet har utviklet måltall for nytilsetninger i flere vitenskapelige stillinger. Fakultetene skal
39 også aktivt utforme måltall for nytilsetninger innen de aktuelle stillingene.
- 40 Måltall for hvert stillingsnivå skal ta utgangspunkt i kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget, det
41 vil si stillingsnivået under det aktuelle stillingsnivået måltallet settes for, og annet aktuelt
42 rekrutteringsgrunnlag.
- 43 Universitetsstyret fastsetter overordnede måltall for institusjonen. Disse tar utgangspunkt i
44 kjønnsfordelingen i de ulike vitenskapelige stillingsgrupper for universitetet samlet sett.
- 45 Utarbeidelse av måltall baserer seg på følgende prinsipper:
- 46 • opprettholde (og for noen fag øke) kvinneandelen i stipendiatgruppen slik at den speiler
 - 47 kjønns sammensetningen blant dem som tar master innen et fagområde
 - 48 • øke kvinneandelen i gruppen fast tilsatte slik at den speiler kjønns sammensetningen blant dem
 - 49 som tar doktorgraden innen et fagområde
 - 50 • øke kvinneandelen på professornivå slik at den speiler kjønns sammensetningen blant fast
 - 51 tilsatte på lavere nivå
 - 52 • sikre kjønnsbalanse i lederstillinger - kvinneandel på ledernivå må ikke synke som følge av ny
 - 53 ledelsesstruktur.
- 54 Hvert enkelt fakultet skal utarbeide måltall for kjønnsfordeling blant nytilsatte innen sine
55 stillingsgrupper med utgangspunkt i disse prinsippene.
56

57 2.2 Fastsetting av måltall for 2007/2009, nytilsatte UiO totalt

- 58 Måltall for nytilsetninger i kommende periode er satt for UiO totalt. Fakultetene skal fastsette måltall
59 innenfor sine fagområder. Det understrekes at fakultetene må gjøre en konkret vurdering av
60 kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget, det vil si stillingsnivået under det aktuelle stillingsnivået
61 og annet rekrutteringsgrunnlag, for de enkelte stillingstyper for å fastsette måltall for sine områder.
62 Enhetene rapporterer om måltall, tiltak og gjennomføring til overordnet nivå. Endelig fastsetting må
63 skje etter samarbeid med den sentrale koordineringsgruppe slik at målet for universitetet i Oslo som
64 helhet kan nås.
65
- 66 I perioden 2002-2005 har det blitt tilsatt 28 % kvinner og 72% menn i professorstillinger. Når det
67 gjelder personlige opprykk til professor er kvinneandelen 31,5 % i samme periode¹. Hvis vi både tar
68 med dem som er tilsatt og dem som har fått opprykk, er kvinneandelen 31 % (eller 57 av 186). Hvis
69 opprykkene inkluderes, har altså universitet oppfylt måltallet på 30 % nytilsatte kvinner i
70 professorstillinger. Måltallet for førsteamanuensisstillinger er satt til 50 %. I perioden 2002-2005 har
71 det imidlertid bare blitt tilsatt 35 % kvinner i førsteamanuensisstillinger. For professor II-stillinger er
72 måltallet er 25 %, men det har ikke blitt tilsatt mer enn 18 % kvinner i disse stillingene. Måltallet er 20
73 % når det gjelder nytilsatte kvinner i faglige lederstillinger. Universitetet har tilsatt 22 % kvinner i
74 faglige lederstillinger og dermed nådd måltallet for denne gruppen.
75
- 76 I følge database for høyere utdanning (DBH²) utgjør kvinner 36,5% av den totale andelen som er
77 ansatt med førsteamanuensis kompetanse ved UiO. Ettersom måltallene skal reflektere
78 rekrutteringsgrunnlaget for stillingene under, bør måltallet for professor I justeres opp fra 30% til 35%.
79 Kvinner utgjør omtrent 22% av de totale årsverkene av dem som er ansatt som professor I. Måltallet
80 for professor II bør derfor ligge på minimum dette. Men ettersom måltallet for denne

¹ Tilsetningstallene er hentet fra lønns- og personalsystemet LT pr 11.11.05, opprykkstallene er hentet fra protokoller fra universitetsstyrets tilsetningsutvalg og fakultetenes tilsetningsorgan (2005).

² <http://dbh.nsd.uib.no/dbhve/v/>. Tallene er fra oktober 2005.

81 stillingskategorien lå på 25% i forrige periode, beholder vi dette måltallet istedenfor å senke det.
82 Kvinner utgjør videre 47,8% av stipendiater med stillingskode 1017, og 45,8% av stipendiater med
83 stillingskode 1352. Måltallet for denne stillingskategorien ble ikke nådd i forrige periode. Måltallet for
84 kvinnelige nytilsatte i førsteamanuensisstillinger forblir derfor på 50%. Rekrutteringsgrunnlaget for
85 faglige lederstillinger er tilsatte med professorkompetanse, og førsteamanuensiskompetanse. 22% av
86 årsverkene innenfor ansatte med professor I-kompetanse er kvinner, mens tallet er 16,5 % for
87 professor II. Måltallet for faglige lederstillinger for 2004-2006, som er på 20%, ble nådd i 2005.
88 Måltallet for faglige lederstillinger justeres derfor opp til 25%.

89

90 **Måltallene for 2007/9 blir som følger:**

- 91 • Minimum 35 % kvinner blant *nytilsatte* professor I
- 92 • Minimum 25 % kvinner blant *nytilsatte* professor II
- 93 • Minimum 25 % kvinner blant *nytilsatte* faglige lederstillinger
- 94 • 50 % kvinner blant *nytilsatte* førsteamanuensis

95 Som ledd i arbeidet med å utforme, følge opp og justere måltall, skal det føres årlige statistikk over
96 søkere, innstilte og tilsatte i faste vitenskapelige stillinger og lederstillinger ved UiO.

97

98 Det er også et ønske om å utarbeide måltall for stipendiater fra 2007. Flere studieprogrammer ved UiO
99 har en svært skjev rekruttering av studenter. Dette er ikke heldig, verken for studentene selv, eller for
100 fremtidig rekruttering til vitenskapelige stillinger. I tilfeller hvor mer enn 70 % av studentmassen er av
101 samme kjønn bør det settes inn tiltak og informasjonskampanjer for å øke rekrutteringen av det
102 underrepresenterte kjønn. Er det over et tidsrom mer enn 80 % av samme kjønn på et program, bør
103 man vurdere å gi ekstrapoeng til det underrepresenterte kjønn. Er det mer en 90 % av samme kjønn,
104 bør man iverksette en kvoteringsordning for å sikre bedre rekruttering. I tillegg til dette skal UiO lage
105 en bedre oversikt over kjønnsfordelen blant stipendiater og uteksaminerte studenter i ulike fag. Da det
106 er variasjon i kjønnsfordelingen ved fakultetene, er det fakultetenes ansvar å lage lokale
107 rekrutteringsplaner for sine fag basert på lokale utfordringer.

108

109 **2.3 Måltall for andel kvinner på instituttnivå**

110 I tillegg til måltall for nytilsetninger i vitenskapelige stillingsgrupper, er det også et mål at kvinner skal
111 være representert ved alle institutt, museer og sentre. Dette gjelder for stillingsgruppene professor I,
112 professor II, faglige lederstillinger og førsteamanuenser.

113

114 **2.4 Måltall for totalfordelinger i vitenskapelige stillingsgrupper**

115 UiO har som ambisjon på sikt å sette måltall, ikke bare for nyrekrutteringer, men også for totalen av
116 våre vitenskapelige stillinger. Dette vil kreve en mer omfattende prosess hvor man gjør konkrete
117 analyser av situasjonen innen det enkelte fagområde og ser på:

- 118 • alderssammensetning og forventede avganger
- 119 • budsjett situasjonen og nytilsetninger i perioden
- 120 • rekrutteringsplaner lokalt; hvilke stillinger ønsker man å satse på?
- 121 • rekrutteringspolitikk og fagplaner; hvilke fagområder skal det satses på, og hva er
- 122 • kjønnsfordelingen innen disse fagområdene?

123 **3. Fokusområder og virkemidler**

124 For å oppnå våre overordnede mål må vi innføre et sett av generelle og spesifikke økonomiske,
125 organisatoriske og kulturendrende virkemidler. Noen av disse berører organisasjonen som helhet.
126 Andre må initieres, utformes og iverksettes lokalt ut fra det store spennet som eksisterer mellom de
127 forskjellige forsknings- og undervisningsmiljøene ved UiO.
128

129 **3.1 Rettslig og administrativt rammeverk vedrørende utlysning og** 130 **tilsetning i undervisnings- og forskerstillinger**

131 Likestillingsloven forbyr både direkte og indirekte diskriminering. Direkte diskriminering betyr at
132 sosiale grupper åpenlyst forskjellsbehandles. Indirekte diskriminering omfatter ikke-intendert
133 forskjellsbehandling. Med indirekte diskriminering siktes det til situasjoner hvor kjønnsnøytrale regler
134 virker kjønnskjevnt på grunn av kvinner og menns ulike situasjon.
135

136 Universitetsloven § 30 nr. 3, som gjelder utlysning av og tilsetning i faste stillinger, fastslår at det ved
137 ansettelse i akademiske stillinger skal legges vekt på likestillingshensyn. EFTA domstolens dom av
138 24. januar 2003 i saken om øremerking av stillinger ved UiO går videre i sin definisjon av kjønn som
139 yrkeskvalifikasjon. Pkt. 57 i domspremissene uttaler at det i ansettelsessammenheng er full adgang til
140 å legge vekt på faktorer som kjønns- og likestillingskompetanse, herunder kvinnelig livserfaring der
141 det er relevant for arbeidet. Stillingsbeskrivelse, utlysningstekst og rekrutteringsstrategier ved UiO
142 skal derfor ta hensyn til behovet for kjønnsbalansert rekruttering. Regelverk og prosedyrer for
143 utlysning og tilsetning i undervisnings- og forskningsstillinger hvor en bedre kjønnsbalanse er ønsket
144 og/eller nødvendig endres der det er påkrevd.

145

146 **3.2 Rekrutteringsprosesser**

147 **3.2.1** I løpet av planens virketid skal UiO ha en helhetlig gjennomgang av rekrutteringsprosessen til
148 vitenskapelige stillinger, med tanke på klargjøre hvordan likestillingsaspektet bedre kan forankres i
149 prosessen.

150 **3.2.2 Forskerrekrutter med omsorgsoppgaver**

151 UiO skal føre en rekrutteringspolitikk som tar hensyn til at forskerrekrutter er i en innledende og
152 sårbar fase i kvalifiseringsprosessen, parallelt med at de er i en livsfase hvor mange ønsker å få barn.
153 UiO skal legge forholdene til rette for at fødselspermisjon og påfølgende omsorgsoppgaver ikke slår
154 negativt ut for en videre akademisk karriere for unge forskere.

155 **3.2.3 Utlysningsprofiler i rekrutteringsstillinger**

156 Rekrutteringsstillinger, både stipendiat og postdoktor, bør lyses ut bredt faglig, med lav grad av
157 spesifisering for å øke tilfanget av potensielle søkere. Postdoktorstipend skal brukes som et aktivt
158 rekrutteringsverktøy, også for å bidra til kjønnsbalansert tilfang av kvalifiserte kandidater til faste
159 stillinger. Det er derfor viktig at utlysninger av rekrutteringsstillinger skjer innen områder der det
160 finnes kompetanse både blant kvinner og menn.

161 3.2.4 Karriererådgivning og personalpolitisk oppfølging

162 Ordningen med personlig opprykk til professorat er fortsatt et sentralt virkemiddel for å øke
163 kvinneandelen blant professorer. Fagmiljøene bør føre en mer aktiv karriererådgivning og
164 personalpolitisk innsats overfor ansatte forskere i mellomgruppestilling for å ta denne ordningen i
165 bruk. Det bør for det første skje ved å gå i aktiv dialog med den enkelte ansatte om planer og behov i
166 forbindelse med opprykk. For det andre bør det tidlig tilrettelegges for kvalifiseringsopprykk gjennom
167 planmessig fordeling av driftsmidler, utenlandsopphold og forskningstermin. For det tredje bør særlig
168 mannsdominerte fagfelt ta høyde for den ekstra belastning i form av administrative oppgaver
169 kvinnelige tilsatte blir tildelt på grunn av krav og forventninger om hyppigere deltakelse i ulike utvalg,
170 råd og komiteer. I noen fag opplever også kvinnelige tilsatte, som følge av sin mindretallsposisjon, å
171 ha mer omfattende undervisningsoppgaver enn sine mannlige kolleger. Begge deler medfører mindre
172 tid til egen forskning, og bør kompenseres for.

173 Fakultetene bør i sine lokale handlingsplaner konkret sette opp mål og tiltak for å rekruttere studenter
174 og stipendiater til sine fagfelt.

175

176 3.3 Mentorvirksomhet

177 Erfaringene med UiOs mentorprosjekt for kvinnelige stipendiater og postdoktorer (2002-2003, 2004-
178 2006) har vært stimulerende og lærerike. Både ved start av prosjektene og underveis har det blitt
179 avdekket et stort behov i målgruppen for denne typen virksomhet, et behov som ellers ikke blir
180 ivarettatt gjennom ordinær veiledning eller på annen måte. UiO har få fellesprosjekter som går på tvers
181 av fagmiljøene. Mentorvirksomhet er en mulighet for enkeltpersoner fra ulike fagområder og
182 fagkulturer til å knytte kontakt og få større innsikt i temaer og prosesser knyttet til kjønn, rekruttering
183 og kulturvariasjoner innen akademia. Mentorvirksomhet kan med fordel anvendes overfor flere
184 grupper tilsatte og utformes med henblikk på å møte særlige behov innen hver gruppe. Evalueringene
185 av mentorprogrammene viser at det er et ønske og behov for en mer aktiv og forpliktende rolle fra
186 mentor. Det er også delte erfaringer med hensyn til om det er samtalen med mentor, eller samlingene
187 med de andre adeptene som har vært viktigst. Adeptene som deltok i mentorprogrammene hadde
188 anbefalinger om at ordningen må videreføres og evt. utvides til å omfatte alle kvinner i
189 rekrutteringsposisjon. UiO vil utvikle og viderefører mentorvirksomheten.
190

191 3.4 Økonomiske støtte- og insentivordninger

192 Likestillingshensyn skal bakes inn i og gjøres til et synlig element i ordinære budsjettprosesser ved
193 UiO. UiO sentralt forplikter seg også til å gjennomføre likestillingstiltak, eksempelvis
194 mentorprogrammet, eller kurs i ledelse / ledelsesutvikling. Det er også et opplagt behov for å støtte
195 differensierte lokale tiltak, som tar utgangspunkt i den varierte situasjonen ved de ulike fakulteter og
196 fagmiljøer. Miljøer som har gode prosjekter bør få økonomisk støtte til å realisere dem.
197

198 3.5 Lokalt forankret likestillingsarbeid

199 Ansvar for en helhetlig og kompetent likestillingspolitikk og prioriteringer ligger også hos de enkelte
200 enhetene. Enhetene har mulighet til å søke om midler til likestillingstiltak én gang i året.
201 Enkeltpersoner og enheter må søke fakultetet, og fakultetene må vurdere hvilke tiltak som er
202 støtteverdige ut fra egne utfordringer og planer, før de sender en samlet søknad. Fakultetene lager
203 egne, langsiktige handlingsplaner (2-3 år) som tiltakene det søkes midler til knyttes opp mot. De

204 lokale handlingsplanene er forankret i ledelsen ved den aktuelle enheten, og de er også ansvarlig for
205 gjennomføring av tiltak og rapportering av oppnådde mål til UiO sentralt.
206

207 **3.6 Likestillingskompetent ledelse**

208 Forutsetningen for en vellykket likestillingsintegrering og kjønnsbalansert rekrutteringsstrategi ved
209 UiO, er en faglig og fagadministrativ ledelse med likestillingskompetanse. UiO vil arbeide for å
210 utvikle mål- og insentivstrukturer som stimulerer til ønsket måloppnåelse ved bruk av ledelse som
211 verktøy. Den generelle kompetanse om kjønn og likestilling skal økes i administrasjon og ledelse.

212 Likestillingskompetanse vil i denne sammenheng bety kunnskap om politikk og regelverk knyttet til
213 likestilling, innsikt i direkte og indirekte diskrimineringsmekanismer, kjennskap til de viktigste funn
214 angående kjønnskjevhet i utdanning og forskning, samt evne til å omsette denne viten i praktisk
215 likestillingsarbeid.

216 Kjønnskompetanse vil si innsikt i kjønn som teoretisk begrep og i hva kjønn betyr i
217 kunnskapsproduksjonen innen et eller flere fagfelt.

218 Koordineringsgruppen for likestilling, som ble oppnevnt av Universitetsstyret i januar 2004, skal
219 fortsette sitt virke. Gruppen består av representanter fra ledelsen ved fakultetene og museene, én
220 representant fra kjønnsforskningsmiljøet, og én studentrepresentant. En representant fra
221 universitetsledelsen har ledet gruppen. Dette sikrer at likestillingsarbeidet har en forankring både hos
222 ledelsen ved UiO sentralt og hos enhetene. Likestillingsrådgiver er sekretær for gruppen.
223

224 **3.7 Ekstern og intern profilering**

225 Offensiv satsing på utvikling av likestilling og bedre kjønnsbalanse ved UiO må tydeliggjøres
226 gjennom en aktiv profilering internt og eksternt. Internt vil det kunne bidra til kunnskapsoverføring
227 mellom ulike fagmiljøer og sjikt i organisasjonen. Slik kunnskapsoverføring vil i seg selv kunne
228 stimulere til økt innsats. Eksternt vil det kunne bidra til positiv profilering av UiO som et moderne og
229 dynamisk universitet. Det vil også kunne ha ringvirkninger i form av å kunne tiltrekke seg nye søkere.
230 Fag som sliter med enkjønnet student- eller forskerrekuttering, bør vurdere endringer i "image" og
231 profil som ledd i å gjøre faget mer attraktivt for søkere av begge kjønn. Likestilling inngår i
232 universitetets helhetlige profil. UiO bør samtidig følge opp innspill fra politisk ledelse i departementet,
233 Kvinner i Forskning og andre aktører som kan fungere som alliansepartnere i dette arbeidet.

Vedlegg 2: Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske

1 **FYLKESRÅDMANNEN, 11.10.2007:**

2

HANDLINGSPLAN MOT DISKRIMINERING AV HOMOFILE OG LESBISKE.

3

4

5 Ideen om ein handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske vart fyrste gong reist av
6 **Sunniva Schultze-Florey (RV)** i Opplærings- og helseutvalet sitt møte 20.06.06. Same representant
7 kom i det same utvalet sitt møte 18.04.07 med framlegg om at det måtte utarbeidast ei tiltakspakke
8 retta mot skulane for å gjere desse til ein betre plass å vere for homofile og lesbiske elevar.
9 Fylkesrådmannen la fram ei sak om temaet til Opplærings- og helseutvalet sitt møte 19.06.07. Utvalet
10 vedtok då at det skulle setjast ned ei arbeidsgruppe som skulle utarbeida den tiltakspakka som
11 representanten Schultze-Florey hadde kome med framlegg om 18.04.07.

12

13 Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske er resultat av eit politisk arbeid og innspel frå
14 ei arbeidsgruppe som har hatt medlemmar frå av LLH, Skeiv Ungdom, Utdanningsforbundet,
15 Elevorganisasjonen og Hordaland fylkeskommune ved Opplæringsavdelinga.

16

17 Grunngevinga for å lage ein plan som denne er at homofile og lesbiske elevar opplever at kvardagen
18 inneheld mykje homonegativisme.

19

20 Fokus for arbeidet er at det skal vere fullt ut akseptert å vere homofil eller lesbisk i HFK sine skular.
21 Ein ynskjer ikkje å legge opp til kampanjar og anna som skaper mykje merksemd rundt det å vere
22 homofil eller lesbisk. Derimot legg ein vekt på at alle tiltak må ta tak i reelle utfordringar på ein slik
23 måte at det å vere homofil vert akseptert i skulemiljøet.

24

25 Ei undersøking gjort i ungdomsskulen om homonegativisme og homofobi i klasserommet (Røthing
26 2007), viser at homoaksepten langt på veg framsto som normativ. Homonegativismen vart i Røthing
27 undersøking i fyrste rekkje uttrykt av "marginaliserte maskulinitetar".

28

29 Ein annan rapport viser at fire av 10 homofile ungdommar mellom 14 og 16 år har vore utsette for
30 vald som krev behandling hjå lege (Moseng 2007). Denne valden vart i stor grad utført av vener og
31 nær familie.

32

33 For vidaregående skule er det i Noreg ikkje gjort nokon tilsvarande undersøking som den som Røthing
34 har gjort for ungdomsskulen.

35

36 Trass i at homoaksepten er stor blant ungdom, er det likevel slik at m.a. homofile meiner det framleis
37 er mykje som lyt endrast før dei er likestilte med heterofile.

38

39 Uansett om det er andre sine negative haldningar til homofili eller om det er den homofile si frykt for
40 korleis dei andre vil reagere på homofili som det er tale om, så har ein ei utfordring ein lyt ta tak i.

41

42 Det er eit mål å kome all homonegativisme og homofobi til livs m.a. fordi *det* er ein av føresetnadene
43 for at ein skal få eit skulemiljø som inkluderer alle som tilhøyre miljøet.

44

45 Målet her er at ein legg til rette for at også homofile og lesbiske skal kunne få ein skulekvardag der dei
46 kan vere seg sjølv utan vidare. Ei jordnær satsing på tiltak som kan innlemmast i skulen sitt daglege
47 liv og gjeremål, er truleg vegen å gå. Aksjonsprega tiltak vert ofte berre kortvarige hendingar med
48 liten effekt.

49

50 Det er fleire grunnar til at ein bør alminneliggjere ikkje-diskriminerande haldningar til homofili og
51 gjennom det gje dei homofile elevane ein meir avslappa kvardag.

52

53 Forsking viser at homofile føler seg ofte åleine. Homoseksualitet ein av dei viktigaste årsakene til
54 sjølv mord blant unge. Det å føle seg annleis, heile tida å måtte spele ein annan enn den ein er for å få
55 aksept, å måtte finne forklaringar som skjuler at ein er homofil, å frykte for andre sin reaksjon osv. er

56 problem mange homofile lever med i dag. For at også homofile elever skal kunne leve som heile
57 personar, er det derfor viktig at skulane er opne og akseptierende overfor homofili, slik at det vert
58 lettare å snakke om homofili, og om nokon måtte føle for det, gjere det mogleg "å stå fram".
59

60 Som lekk i det å gjere ikkje-diskriminerende haldningar til homofili alminneleg, er det også viktig at
61 homofile perspektiv vert nytta i opplæringa. I og med at dei fleste er heterofile, vil heterofile gjerne
62 umedvite velje døme som ligg ein nær. Dette er med på å stadfeste det heteronormative som det
63 naturlege.
64

65 Skal skulen ta tak i temæt homofili, må det inn i undervisninga der det er naturleg å snakke om
66 seksualitet, kjønn, forelsking, partnar osv., men også som døme i andre faglege samanhengar. Det bør
67 vere like naturleg å snakke om at Per og Pål går til banken for å ta opp lån som at Per og Kari gjer det.
68

69 Undersøkingar viser at kompetansen blant lærarar flest om homofili er liten. Derfor treng dei
70 kompetanseheving om temæt om dei skal kunne nærme seg temæt på ein adekvat måte.
71

72 Sjølv om homoaksepten nærast er normativ i ungdomsgruppa er det likevel mange spørsmål
73 ungdommar har omkring det å vere homofil. Vi trur det vil vere enklast for ungdommar som har
74 spørsmål omkring homofili å få informasjon frå ungdom som sjølv er homofile.
75

76 Homofobisk erting er ei form for mobbing der ein bruker ord og uttrykk som set homofili i eit negativt
77 ljøs. I mange ungdomsmiljø er dette ein del av den vante språkbruken. Både heterofile og homofile
78 ungdommar opplever det likevel som krenkande å bli kalla homo. Fylgjer av dette som er trukke fram
79 i litteraturen, er t.d. depressive symptom, auka fare for sjølv mord og psykiske problem. Homofobisk
80 erting og mobbing bør handterast som all anna mobbing. For å kome dette til livs lyt ein m.a. ha
81 nulltoleranse overfor uttrykk som omtaler seksuell legning på ein krenkande måte.
82

83 Ein vil ta tak i fylgjande område:
84

- 85 1. Elevar og tilsette sine haldningar til homofili.
- 86 2. Kompetanseheving og informasjon

87

88 *Tiltak:*

- 89
- 90
- 91 • Homoperspektiv vert nytta i undervisninga m.a. gjennom dei døme
- 92 som vert valt.
- 93
- 94 • Opplæringsavdelinga utarbeidar ei kort innføring for lærarar og
- 95 skuleleiing om temæt homofili saman med LLH
- 96
- 97 • Skeiv Ungdom får høve til å informere på skulane.
- 98
- 99 • Oppdaterte brosjyrer og blad skal liggje på venterom og
- 100 skulebibliotek.
- 101
- 102 • Oversikt over nettstader og litteratur om homofili vert utarbeidd av
- 103 Opplæringsavdelinga i samarbeid med LLH.
- 104
- 105 • Homofobisk erting og mobbing vert handtert som all anna mobbing.
- 106
- 107 • Ein innfører nulltoleranse overfor uttrykk som omtaler seksuell
- 108 legning på ein krenkande måte.
- 109
- 110 • Skulane abonnerer på det uavhengige homobladet "Blikk".

Vedlegg 3: Vedtak med tiltak for *Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske*

1 **VEDTAK (12.12.07)**

2

3 Fylkestinget sluttar seg til fylkesrådmannen sitt framlegg til Handlingsplan mot diskriminering av
4 homofile og lesbiske, med desse endringane:

5

6

Tiltak:

7

8

- Homoperspektiv **bør nyttast** i undervisninga m.a. gjennom dei døme som vert valde.

9

10

- Opplæringsavdelinga utarbeider ei kort innføring for lærarar og skuleleiing om temaet homofili saman med LLH og **Rosa Kompetanse**

11

12

13

- **Skulane vert oppfordra til å invitere Skeiv Ungdom og LLH gjennom informasjonsgruppa Vi Om Oss til å informera på skulane.**

14

15

16

- Oppdaterte brosjyrar og blad, som til dømes **Blick og Skråskrift**, skal liggja på venterom og skulebibliotek.

17

18

19

- Oversikt over nettstader og litteratur om homofili vert utarbeidd av Opplæringsavdelinga i samarbeid med LLH og **Skeiv Ungdom**.

20

21

22

- Homofobisk eriting og mobbing vert ein del av skulane sitt mobbearbeid, og vert **behandla på lik linje med anna mobbing.**

23

24

25

- Ein innfører nulltoleranse overfor uttrykk som omtalar seksuell legning på ein krenkande måte.

26

27

28

- Skulane vert oppmoda om å hengja opp plakatar om Homofiles Ungdomstelefon.

29

30

- Fylkeskommunen ønskjer at skulehelsetenesta vert kursa særskilt i korleis møte homofile ope, akseptierende og anerkjennande. Dette må fylkeskommunen leggja til rette for i samarbeid med kommunane.

31

32

33

- Lelalar i Hordaland fylkeskommune skal aktivt medverka til at ingen arbeidstakarar skal diskriminerast eller mobbast på bakgrunn av si seksuelle legning. Det bør gjennomførast kompetanseheving for lealarar, tillitsvalde og verneombod når det gjeld situasjonen for homofile og lesbiske elevar og arbeidstakarar.

34

35

36

37

38

- Planen bør vurderast inn i Hordaland fylkeskommune sitt budsjett. Dette vert eventuelt å koma tilbake til under fylkestinget si behandling av saka.

39

40

Vedlegg 4: Transitivitet (analyse) i Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007 - 2009

Prosesser uthevet	
Likestilling er et strategisk anliggende for Universitetet i Oslo	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Likestilling er et strategisk anliggende for Universitetet i Oslo	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Likestilling handler om demokrati og grunnleggende menneskerettigheter	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Likestilling handler også om kvaliteten på vår virksomhet ved UiO og om vår legitimitet i samfunnet som landets fremste institusjon for forskning, utdanning og formidling.	
<i>Relasjonell</i>	
1. Hovedmål/visjon	
Likestilling skal være et fundamentalt og bevisst element i all virksomhet ved universitet.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
UiO forplikter seg til å arbeide aktivt mot alle former for direkte og indirekte diskriminering.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Likestilling er både et mål og en prosess som innbærer:	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
<ul style="list-style-type: none"> at universitetet bevisst fremmer en organisasjonskultur og et arbeidsmiljø som er inkluderende og rettferdig for begge kjønn 	
<i>Materiell, relasjonell</i>	
<ul style="list-style-type: none"> at undervisning, fagstrategi og insentivordninger utformes slik at det gir kvalifiserte kandidater og forskere av begge kjønn like stor mulighet til å utfolde sitt talent 	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
<ul style="list-style-type: none"> en aktiv rekrutteringspolitikk som utjevner skjev kjønnsseleksjon og indirekte diskriminering 	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
<ul style="list-style-type: none"> at fordelingen av kvinner og menn i forsknings- og undervisningsstillinger speiler kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget til de ulike stillingsnivåene 	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
UiO vil intensivere arbeidet med å integre likestilling som et grunnleggende element i all ordinær virksomhet ved institusjonen	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Dette er en krevende arbeidsform,	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
og for at det skal lykkes , er det nødvendig at UiO framstår med en samlet, målrettet og tydelig satsing, hvor overordnede mål og virkemidler er synlige.	
<i>Materiell, relasjonell, materiell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
2. Integrering og bruk av måltall som viktige grep	
"Mainstreaming" av likestillingspolitikk betyr at likestilling integres og gjøres relevant på alle nivåer av en institusjons ordinære virksomhet.	
<i>Relasjonell, materiell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
I henhold til likestillingsloven skal offentlige myndigheter arbeide aktivt, målrettet og systematisk for likestilling mellom kjønnene på alle samfunnsområder.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
I dette ligger et krav om at kjønnsmessige konsekvenser rutinemessig skal inngå som et ledd i saksforberedelse og beslutningsprosesser på alle områder og nivåer.	
<i>Relasjonell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Målene i Handlingsplan for likestilling bør på sikt inkorporeres i større grad universitetets Strategiske plan.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
En målsetting om kjønnsbalanse ved UiO vil innebære at kjønnsfordeling på de ulike stillingsnivåene skal	

speile det faktiske rekrutteringsgrunnlaget til hver av disse.	
<i>Relasjonell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Det er et viktig mål å stoppe lekkasjen i overgangene mellom rekrutteringsstilling, fast stilling og toppstilling.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Måltall er et viktig redskap for å fremme kjønnsbalanse i vitenskapelige stillinger.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
2.1 Måltall for kjønnsfordeling blant nytilsatte	
Universitetet har utviklet måltall for nytilsettinger i flere vitenskapelige stillinger.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Fakultetene skal også aktivt utforme måltall for nytilsettinger innen de aktuelle stillingene.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Måltall for hvert stillingsnivå skal ta utgangspunkt i kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget,	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
det vil si stillingsnivået under det aktuelle stillingsnivået måltallet settes for, og annet aktuelt rekrutteringsgrunnlag.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Universitetsstyret fastsetter overordnede måltall for institusjonen.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Disse tar utgangspunkt i kjønnsfordelingen i de ulike vitenskapelige stillingsgrupper for universitetet samlet sett.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Utarbeidelse av måltall baserer seg på følgende prinsipper:	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
<ul style="list-style-type: none"> • oppretholde (og for noen fag øke) kvinneandelen i stipendiatgruppen slik at den speiler kjønns sammensetningen blant dem som tar master innen et fagområde 	
<i>Materiell, materiell, relasjonell, materiell</i>	
<ul style="list-style-type: none"> • øke kvinneandelen i gruppen fast tilsatte slik at den speiler kjønns sammensetningen blant dem som tar doktorgraden innen et fagområde 	
<i>Materiell, relasjonell, materiell</i>	<i>Handling</i>
<ul style="list-style-type: none"> • øke kvinneandelen på professornivå slik at den speiler kjønns sammensetningen blant fast tilsatte på lavere nivå 	
<i>Materiell, relasjonell</i>	<i>Handling</i>
<ul style="list-style-type: none"> • sikre kjønnsbalanse i lederstillinger - 	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
kvinneandel på ledernivå må ikke synke som følge av ny ledelsesstruktur.	
<i>Materiell</i>	<i>Hendelse</i>
Hvert enkelt fakultet skal utarbeide måltall for kjønnsfordeling blant nytilsatte innen sine stillingsgrupper med utgangspunkt i disse prinsippene.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
2.2 Fastsetting av måltall for 2007/2009, nytilsatte UiO totalt	
Måltall for nytilsettinger i kommende periode er satt for UiO totalt.	
<i>Materiell</i>	<i>Handlig</i>
Fakultetene skal fastsette måltall innenfor sine fagområder.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Det understrekes at fakultetene må gjøre en konkret vurdering av kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget,	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
det vil si stillingsnivået under det aktuelle stillingsnivået og annet rekrutteringsgrunnlag, for de enkelte stillingstyper for å fastsette måltall for sine områder.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	
Enhetene rapporterer om måltall, tiltak og gjennomføring til overordnet nivå.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Endelig fastsetting må skje etter samarbeid med den sentrale koordineringsgruppe slik at målet for universitetet i Oslo som helhet kan nås .	
<i>Materiell</i>	<i>Hendelse</i>
I perioden 2002-2005 har det blitt tilsatt 28 % kvinner og 72% menn i professorstillinger.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Når det gjelder personlige opprykk til professor er kvinneandelen 31,5 % i samme periode.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>

Hvis vi både tar med dem som er tilsatt og dem som har fått opprykk, er kvinneandelen 31 % (eller 57 av 186).	
<i>Materiell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Hvis opprykkene inkluderes , har altså universitet oppfylt måltallet på 30 % nytilsatte kvinner i professorstillinger	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Måltallet for førsteamanuensisstillinger er satt til 50 %.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
I perioden 2002-2005 har det imidlertid bare blitt tilsatt 35 % kvinner i førsteamanuensisstillinger.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
For professor II-stillinger er måltallet er 25 %,	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
men det har ikke blitt tilsatt mer enn 18 % kvinner i disse stillingene.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Måltallet er 20 % når det gjelder nytilsatte kvinner i faglige lederstillinger.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Universitetet har tilsatt 22 % kvinner i faglige lederstillinger og dermed nådd måltallet for denne gruppen.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
I følge database for høgere utdanning (DBH) utgjør kvinner 36,5% av den totale andelen som er ansatt med førsteamanuensiskompetanse ved UiO.	
<i>Materiell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Ettersom måltallene skal reflektere rekrutteringsgrunnlaget for stillingene under, bør måltallet for professor I justeres opp fra 30% til 35%.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Kvinner utgjør omtrent 22% av de totale årsverkene av dem som er ansatt som professor I.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Måltallet for professor II bør derfor ligge på minimum dette.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Men ettersom måltallet for denne stillingskategorien lå på 25% i forrige periode, beholder vi dette måltallet istedenfor å senke det.	
<i>Relasjonell, materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Kvinner utgjør videre 47,8% av stipendiater med stillingskode 1017, og 45,8% av stipendiater med stillingskode 1352.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Måltallet for denne stillingskategorien ble ikke nådd i forrige periode.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Måltallet for kvinnelige nytilsatte i førsteamanuensisstillinger forblir derfor på 50%.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Rekrutteringsgrunnlaget for faglige lederstillinger er tilsatte med professorkompetanse, og førsteamanuensiskompetanse.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
22% av årsverkene innenfor ansatte med professor I-kompetanse er kvinner, mens tallet er 16,5 % for professor II.	
<i>Relasjonell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Måltallet for faglige lederstillinger for 2004-2006, som er på 20%, ble nådd i 2005.	
<i>Relasjonell, Materiell</i>	<i>Handling</i>
Måltallet for faglige lederstillinger justeres derfor opp til 25%.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Måltallene for 2007/9 blir som følger:	
<i>Relasjonell</i>	
Minimum 35 % kvinner blant nytilsatte professor I	
Minimum 25 % kvinner blant nytilsatte professor II	
Minimum 25 % kvinner blant nytilsatte faglige lederstillinger	
50 % kvinner blant nytilsatte førsteamanuensis	
Som ledd i arbeidet med å utforme, følge opp og justere måltall, skal det føres årlige statistikk over søkere, innstilte og tilsatte i faste vitenskapelige stillinger og lederstillinger ved UiO.	
<i>Materiell, materiell, materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Det er også et ønske om å utarbeide måltall for stipendiater fra 2007.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>

Flere studieprogrammer ved UiO har en svært skjev rekruttering av studenter.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Dette er ikke heldig, verken for studentene selv, eller for fremtidig rekruttering til vitenskaplige stillinger.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
I tilfeller hvor mer enn 70 % av studentmassen er av samme kjønn bør det settes inn tiltak og informasjonskampanjer for å øke rekrutteringen av det underrepresenterte kjønn.	
<i>Relasjonell, materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Er det over et tidsrom mer enn 80 % av samme kjønn på et program, bør man vurdere å gi ekstrapoeng til det underrepresenterte kjønn.	
<i>Relasjonell, materiell, mental</i>	<i>Handling</i>
Er det mer en 90 % av samme kjønn, bør man iverksette en kvoteringsordning for å sikre bedre rekruttering.	
<i>Relasjonell, materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
I tillegg til dette skal UiO lage en bedre oversikt over kjønnsfordelen blant stipendiater og uteksaminerte studenter i ulike fag.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Da det er variasjon i kjønnsfordelingen ved fakultetene, er det fakultetenes ansvar å lage lokale rekrutteringsplaner for sine fag basert på lokale utfordringer.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
2.3 Måltall for andel kvinner på instituttnivå	
I tillegg til måltall for nytilsetninger i vitenskapelige stillingsgrupper, er det også et mål at kvinner skal være representert ved alle institutt, museer og sentre.	
<i>Relasjonell, relasjonell</i>	<i>Relasjonell</i>
Dette gjelder for stillingsgruppene professor I, professor II, faglige lederstillinger og førsteamanuenser.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
2.4 Måltall for totalfordelinger i vitenskapelige stillingsgrupper	
UiO har som ambisjon på sikt å sette måltall, ikke bare for nyrekrutteringer, men også for totalen av våre vitenskapelige stillinger.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Dette vil kreve en mer omfattende prosess hvor man gjør konkrete analyser av situasjonen innen det enkelte fagområde og ser på:	
<i>Materiell, materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
alderssammensetning og forventede avganger	
budsjettsituasjonen og nytilsetninger i perioden	
rekrutteringsplaner lokalt; hvilke stillinger ønsker man å satse på?	
<i>Mental, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
rekrutteringspolitikk og fagplaner; hvilke fagområder skal det satses på, og hva er kjønnsfordelingen innen disse fagområdene?	
<i>Materiell, relasjonell</i>	<i>Handling</i>
3. Fokusområder og virkemidler	
For å oppnå våre overordnede mål må vi innføre et sett av generelle og spesifikke økonomiske, organisatoriske og kulturendrende virkemidler.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Noen av disse berører organisasjonen som helhet.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Andre må initieres, utformes og iverksettes lokalt ut fra det store spennet som eksisterer mellom de forskjellige forsknings- og undervisningsmiljøene ved UiO.	
<i>Materiell, materiell, materiell, eksistensiell</i>	<i>Handling</i>
3.1 Rettslig og administrativt rammeverk vedrørende utlysning og tilsetting i undervisnings- og forskerstillinger	
Likestillingsloven forbyr både direkte og indirekte diskriminering.	
<i>Verbal</i>	<i>Tilstand</i>
Direkte diskriminering betyr at sosiale grupper åpenlyst forskjellsbehandles.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Indirekte diskriminering omfatter ikke-intendert forskjellsbehandling.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Med indirekte diskriminering siktes det til situasjoner hvor kjønnsnøytrale regler virker kjønnskjev på grunn av kvinner og menns ulike situasjon.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>

Universitetsloven § 30 nr. 3, som gjelder utlysning av og tilsetning i faste stillinger, fastslår at det ved ansettelse i akademiske stillinger skal legges vekt på likestillingshensyn.	
<i>Relasjonell, verbal</i>	<i>Handling</i>
EFTA domstolens dom av 24. januar 2003 i saken om øremerking av stillinger ved UiO går videre i sin definisjon av kjønn som yrkeskvalifikasjon.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Pkt. 57 i domspremissene uttaler at det i ansettelsessammenheng er full adgang til å legge vekt på faktorer som kjønns- og likestillingskompetanse, herunder kvinnelig livserfaring der det er relevant for arbeidet.	
<i>Verbal, materiell, relasjonell</i>	
Stillingsbeskrivelse, utlysningstekst og rekrutteringsstrategier ved UiO skal derfor ta hensyn til behovet for kjønnsbalansert rekruttering.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Regelverk og prosedyrer for utlysning og tilsetning i undervisnings- og forskningsstillinger hvor en bedre kjønnsbalanse er ønsket og/eller nødvendig endres der det er påkrevd.	
<i>Materiell, relasjonell</i>	<i>Handling</i>
3.2 Rekrutteringsprosesser	
3.2.1 I løpet av planens virketid skal UiO ha en helhetlig gjennomgang av rekrutteringsprosessen til vitenskapelige stillinger, med tanke på klargjøre hvordan likestillingsaspektet bedre kan forankres i prosessen.	
<i>Materiell, materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
3.2.2 Forskerrekrutter med omsorgsoppgaver	
UiO skal føre en rekrutteringspolitikk som tar hensyn til at forskerrekrutter er i en innledende og sårbar fase i kvalifiseringsprosessen, parallelt med at de er i en livsfase hvor mange ønsker å få barn.	
<i>Materiell, materiell, relasjonell, relasjonell, mental</i>	<i>Handling</i>
UiO skal legge forholdene til rette for at fødselspermisjon og påfølgende omsorgsoppgaver ikke slår negativt ut for en videre akademisk karriere for unge forskere.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
3.2.3 Utlysningsprofiler i rekrutteringsstillinger	
Rekrutteringsstillinger, både stipendiat og postdoktor, bør lyses ut bredt faglig, med lav grad av spesifisering for å øke tilfanget av potensielle søkere.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Postdoktorstipend skal brukes som et aktivt rekrutteringsverktøy, også for å bidra til kjønnsbalansert tilfang av kvalifiserte kandidater til faste stillinger.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Det er derfor viktig at utlysninger av rekrutteringsstillinger skjer innen områder der det finnes kompetanse både blant kvinner og menn.	
<i>Relasjonell, materiell, eksistensiell</i>	<i>Tilstand</i>
3.2.4 Karriererådgivning og personalpolitisk oppfølging	
Ordningen med personlig opprykk til professorat er fortsatt et sentralt virkemiddel for å øke kvinneandelen blant professorer.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Fagmiljøene bør føre en mer aktiv karriererådgivning og personalpolitisk innsats overfor ansatte forskere i mellomgruppestilling for å ta denne ordningen i bruk.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Det bør for det første skje ved å gå i aktiv dialog med den enkelte ansatte om planer og behov i forbindelse med opprykk.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Hendelse</i>
For det andre bør det tidlig tilrettelegges for kvalifiseringsopprykk gjennom planmessig fordeling av driftsmidler, utenlandsopphold og forskningstermin.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
For det tredje bør særlig mannsdominerte fagfelt ta høyde for den ekstra belastning i form av administrative oppgaver kvinnelige tilsatte blir tildelt på grunn av krav og forventninger om hyppigere deltakelse i ulike utvalg, råd og komiteer.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
I noen fag opplever også kvinnelige tilsatte, som følge av sin mindretallsposisjon, å ha mer omfattende undervisningsoppgaver enn sine mannlige kolleger.	
<i>Mental, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Begge deler medfører mindre tid til egen forskning, og bør kompenseres for.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Handling</i>

Fakultetene bør i sine lokale handlingsplaner konkret sette opp mål og tiltak for å rekruttere studenter og stipendiater til sine fagfelt.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
3.3 Mentorvirksomhet	
Erfaringene med UiOs mentorprosjekt for kvinnelige stipendiater og postdoktorer (2002-2003, 2004-2006) har vært stimulerende og lærerike.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Både ved start av prosjektene og underveis har det blitt avdekket et stort behov i målgruppen for denne typen virksomhet, et behov som ellers ikke blir ivaretatt gjennom ordinær veiledning eller på annen måte.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
UiO har få fellesprosjekter som går på tvers av fagmiljøene.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Mentorvirksomhet er en mulighet for enkeltpersoner fra ulike fagområder og fagkulturer til å knytte kontakt og få større innsikt i temaer og prosesser knyttet til kjønn, rekruttering og kulturvariasjoner innen akademien	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Mentorvirksomhet kan med fordel anvendes overfor flere grupper tilsatte og utformes med henblikk på å møte særlige behov innen hver gruppe.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Evalueringene av mentorprogrammene viser at det er et ønske og behov for en mer aktiv og forpliktende rolle fra mentor.	
<i>Relasjonell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Det er også delte erfaringer med hensyn til om det er samtalene med mentor, eller samlingene med de andre adeptene som har vært viktigst.	
<i>Relasjonell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Adeptene som deltok i mentorprogrammene hadde anbefalinger om at ordningen må videreføres og evt. utvides til å omfatte alle kvinner i rekrutteringsposisjon.	
<i>Materiell, relasjonell, materiell, materiell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
UiO vil utvikle og viderefører mentorvirksomheten.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
3.4 Økonomiske støtte- og insentivordninger	
Likestillingssyn skal bakes inn i og gjøres til et synlig element i ordinære budsjettprosesser ved UiO.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
UiO sentralt forplikter seg også til å gjennomføre likestillingstiltak, eksempelvis mentorprogrammet, eller kurs i ledelse / ledelsesutvikling.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Det er også et opplagt behov for å støtte differensierte lokale tiltak, som tar utgangspunkt i den varierte situasjonen ved de ulike fakulteter og fagmiljøer.	
<i>Relasjonell, materiell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Miljøer som har gode prosjekter bør få økonomisk støtte til å realisere dem.	
<i>Relasjonell, materiell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
3.5 Lokalt forankret likestillingsarbeid	
Ansvaret for en helhetlig og kompetent likestillingspolitikk og prioriteringer ligger også hos de enkelte enhetene.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Enhetene har mulighet til å søke om midler til likestillingstiltak én gang i året.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Enkeltpersoner og enheter må søke fakultetet, og fakultetene må vurdere hvilke tiltak som er støtteverdige ut fra egne utfordringer og planer, før de sender en samlet søknad.	
<i>Materiell, mental, relasjonell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Fakultetene lager egne, langsiktige handlingsplaner (2-3 år) som tiltakene det søkes midler til knyttes opp mot.	
<i>Materiell, materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
De lokale handlingsplanene er forankret i ledelsen ved den aktuelle enheten, og de er også ansvarlig for gjennomføring av tiltak og rapportering av oppnådde mål til UiO sentralt.	
<i>Relasjonell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
3.6 Likestillingskompetent ledelse	
Forutsetningen for en vellykket likestillingsintegrering og kjønnsbalansert rekrutteringsstrategi ved UiO, er en faglig og fagadministrativ ledelse med likestillingskompetanse.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>

UiO vil arbeide for å utvikle mål- og insentivstrukturer som stimulerer til ønsket måloppnåelse ved bruk av ledelse som verktøy.	
<i>Materiell, materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Den generelle kompetanse om kjønn og likestilling skal økes i administrasjon og ledelse.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Likestillingskompetanse vil i denne sammenheng bety kunnskap om politikk og regelverk knyttet til likestilling, innsikt i direkte og indirekte diskrimineringsmekanismer, kjennskap til de viktigste funn angående kjønnskjøvet i utdanning og forskning, samt evne til å omsette denne viten i praktisk likestillingsarbeid.	
<i>Relasjonell, materiell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Kjønnskompetanse vil si innsikt i kjønn som teoretisk begrep og i hva kjønn betyr i kunnskapsproduksjonen innen et eller flere fagfelt	
<i>Relasjonell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Koordineringsgruppen for likestilling, som ble oppnevnt av Universitetsstyret i januar 2004, skal fortsette sitt virke.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Gruppen består av representanter fra ledelsen ved fakultetene og museene, én representant fra kjønnsforskningsmiljøet, og én studentrepresentant.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
En representant fra universitetsledelsen har ledet gruppen.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Dette sikrer at likestillingsarbeidet har en forankring både hos ledelsen ved UiO sentralt og hos enhetene.	
<i>Materiell, relasjonell</i>	<i>Handling</i>
Likestillingsrådgiver er sekretær for gruppen.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
3.7 Ekstern og intern profilering	
Offensiv satsing på utvikling av likestilling og bedre kjønnsbalanse ved UiO må tydeliggjøres gjennom en aktiv profilering internt og eksternt.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Internt vil det kunne bidra til kunnskapsoverføring mellom ulike fagmiljøer og sjikt i organisasjonen.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Slik kunnskapsoverføring vil i seg selv kunne stimulere til økt innsats.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Eksternt vil det kunne bidra til positiv profilering av UiO som et moderne og dynamisk universitet.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Det vil også kunne ha ringvirkninger i form av å kunne tiltrekke seg nye søkere.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Handling</i>
Fag som sliter med enkjønnet student- eller forskerrekuttering, bør vurdere endringer i "image" og profil som ledd i å gjøre faget mer attraktivt for søkere av begge kjønn.	
<i>Materiell, materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Likestilling inngår i universitetets helhetlige profil.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
UiO bør samtidig følge opp innspill fra politisk ledelse i departementet, Kvinner i Forskning og andre aktører som kan fungere som alliansepartnere i dette arbeidet.	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>

Prosess	Forekomst
Materielle prosesser	151
Relasjonelle prosesser	90
Mentale prosesser	5
Verbale prosesser	3
Eksistensielle prosesser	0
Atferdsprosesser	0

Vedlegg 5: Passiv (analyse) Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007 - 2009

Passivsetninger uthevet, aktivsetninger med passivledd kursivert
Likestilling er et strategisk anliggende for Universitetet i Oslo.
Likestilling handler om demokrati og grunnleggende menneskerettigheter.
Likestilling handler også om kvaliteten på vår virksomhet ved UiO og om vår legitimitet i samfunnet som landets fremste institusjon for forskning, utdanning og formidling.
1. Hovedmål/visjon
Likestilling skal være et fundamentalt og bevisst element i all virksomhet ved universitetet
UiO forplikter seg til å arbeide aktivt mot alle former for direkte og indirekte diskriminering.
Likestilling er både et mål og en prosess som innebærer:
<ul style="list-style-type: none"> at universitetet bevisst fremmer en organisasjonskultur og et arbeidsmiljø som er inkluderende og rettferdig for begge kjønn at undervisning, fagstrategi og insentivordninger utformes slik at det gir kvalifiserte kandidater og forskere av begge kjønn like stor mulighet til å utfolde sitt talent en aktiv rekrutteringspolitikk som utjevner skjev kjønnsseleksjon og indirekte diskriminering
<ul style="list-style-type: none"> at fordelingen av kvinner og menn i forsknings- og undervisningsstillinger speiler kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget til de ulike stillingsnivåene
Dette er en krevende arbeidsform, og for at det skal lykkes, er det nødvendig at UiO framstår med en samlet, målrettet og tydelig satsing, hvor overordnede mål og virkemidler er synlige.
2. Integrering og bruk av måltall som viktige grep
<i>"Mainstreaming" av likestillingspolitikk betyr at likestilling integreres og gjøres relevant på alle nivåer av en institusjons ordinære virksomhet.</i>
I henhold til likestillingsloven skal offentlige myndigheter arbeide aktivt, målrettet og systematisk for likestilling mellom kjønnene på alle samfunnsområder.
I dette ligger et krav om at kjønnsmessige konsekvenser rutinemessig skal inngå som et ledd i saksforberedelse og beslutningsprosesser på alle områder og nivåer.
Målene i Handlingsplan for likestilling bør på sikt inkorporeres i større grad universitetets Strategiske plan.
En målsetting om kjønnsbalanse ved UiO vil innebære at kjønnsfordeling på de ulike stillingsnivåene skal speile det faktiske rekrutteringsgrunnlaget til hver av disse.
Det er et viktig mål å stoppe lekkasjen i overgangene mellom rekrutteringsstilling, fast stilling og toppstilling.
Måltall er et viktig redskap for å fremme kjønnsbalanse i vitenskapelige stillinger
2.1 Måltall for kjønnsfordeling blant nytilsatte
Universitetet har utviklet måltall for nytilsetninger i flere vitenskapelige stillinger.
Fakultetene skal også aktivt utforme måltall for nytilsetninger innen de aktuelle stillingene.
<i>Måltall for hvert stillingsnivå skal ta utgangspunkt i kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget, det vil si stillingsnivået under det aktuelle stillingsnivået måltallet settes for, og annet aktuelt rekrutteringsgrunnlag.</i>
Universitetsstyret fastsetter overordnede måltall for institusjonen.
Disse tar utgangspunkt i kjønnsfordelingen i de ulike vitenskapelige stillingsgrupper for universitetet samlet sett.
Utarbeidelse av måltall baserer seg på følgende prinsipper:
<ul style="list-style-type: none"> oppretholde (og for noen fag øke) kvinneandelen i stipendiatgruppen slik at den speiler kjønns sammensetningen blant dem som tar master innen et fagområde øke kvinneandelen i gruppen fast tilsatte slik at den speiler kjønns sammensetningen blant dem som tar doktorgraden innen et fagområde øke kvinneandelen på professornivå slik at den speiler kjønns sammensetningen blant fast tilsatte på lavere nivå

<ul style="list-style-type: none"> • sikre kjønnsbalanse i lederstillinger - kvinneandel på ledernivå må ikke synke som følge av ny ledelsesstruktur.
Hvert enkelt fakultet skal utarbeide måltall for kjønnsfordeling blant nytilsatte innen sine stillingsgrupper med utgangspunkt i disse prinsippene.
2.2 Fastsetting av måltall for 2007/2009, nytilsatte UiO totalt
Måltall for nytilsetninger i kommende periode er satt for UiO totalt.
Fakultetene skal fastsette måltall innenfor sine fagområder.
Det understrekes at fakultetene må gjøre en konkret vurdering av kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget, det vil si stillingsnivået under det aktuelle stillingsnivået og annet rekrutteringsgrunnlag, for de enkelte stillingstyper for å fastsette måltall for sine områder.
Enhetene rapporterer om måltall, tiltak og gjennomføring til overordnet nivå.
<i>Endelig fastsetting må skje etter samarbeid med den sentrale koordineringsgruppe slik at målet for universitetet i Oslo som helhet kan nås.</i>
I perioden 2002-2005 har det blitt tilsatt 28 % kvinner og 72% menn i professorstillinger.
Når det gjelder personlige opprykk til professor er kvinneandelen 31,5 % i samme periode
Hvis vi både tar med dem som er tilsatt og dem som har fått opprykk, er kvinneandelen 31 % (eller 57 av 186).
<i>Hvis opprykkene inkluderes, har altså universitetet oppfylt måltallet på 30 % nytilsatte kvinner i professorstillinger.</i>
Måltallet for førsteamanuensisstillinger er satt til 50 %.
I perioden 2002-2005 har det imidlertid bare blitt tilsatt 35 % kvinner i førsteamanuensisstillinger.
For professor II-stillinger er måltallet er 25 %, men det har ikke blitt tilsatt mer enn 18 % kvinner i disse stillingene.
Måltallet er 20 % når det gjelder nytilsatte kvinner i faglige lederstillinger.
Universitetet har tilsatt 22 % kvinner i faglige lederstillinger og dermed nådd måltallet for denne gruppen.
I følge database for høyere utdanning (DBH) utgjør kvinner 36.5% av den totale andelen som er ansatt med førsteamanuensiskompetanse ved UiO.
Ettersom måltallene skal reflektere rekrutteringsgrunnlaget for stillingene under, bør måltallet for professor I justeres opp fra 30% til 35%.
Kvinner utgjør omtrent 22% av de totale årsverkene av dem som er ansatt som professor I.
Måltallet for professor II bør derfor ligge på minimum dette.
Men ettersom måltallet for denne stillingskategorien lå på 25% i forrige periode, beholder vi dette måltallet istedenfor å senke det.
Kvinner utgjør videre 47,8% av stipendiater med stillingskode 1017, og 45,8% av stipendiater med stillingskode 1352.
Måltallet for denne stillingskategorien ble ikke nådd i forrige periode.
Måltallet for kvinnelige nytilsatte i førsteamanuensisstillinger forblir derfor på 50%.
Rekrutteringsgrunnlaget for faglige lederstillinger er tilsatte med professorkompetanse, og førsteamanuensiskompetanse.
22% av årsverkene innenfor ansatte med professor I-kompetanse er kvinner, mens tallet er 16,5 % for professor II.
Måltallet for faglige lederstillinger for 2004-2006, som er på 20%, ble nådd i 2005.
Måltallet for faglige lederstillinger justeres derfor opp til 25%.
Måltallene for 2007/9 blir som følger:
<ul style="list-style-type: none"> • Minimum 35 % kvinner blant nytilsatte professor I • Minimum 25 % kvinner blant <i>nytilsatte</i> professor II
<ul style="list-style-type: none"> • Minimum 25 % kvinner blant <i>nytilsatte</i> faglige lederstillinger
<ul style="list-style-type: none"> • 50 % kvinner blant <i>nytilsatte</i> førsteamanuensis
Som ledd i arbeidet med å utforme, følge opp og justere måltall, skal det føres årlige statistikk over søkere, innstilte og tilsatte i faste vitenskapelige stillinger og lederstillinger ved UiO.
Det er også et ønske om å utarbeide måltall for stipendiater fra 2007.
Flere studieprogrammer ved UiO har en svært skjev rekruttering av studenter.
Dette er ikke heldig, verken for studentene selv, eller for fremtidig rekruttering til vitenskapelige stillinger.
I tilfeller hvor mer enn 70 % av studentmassen er av samme kjønn bør det settes inn tiltak og

informasjonskampanjer for å øke rekrutteringen av det underrepresenterte kjønn.
Er det over et tidsrom mer enn 80 % av samme kjønn på et program, bør man vurdere å gi ekstrapoeng til det underrepresenterte kjønn.
Er det mer en 90 % av samme kjønn, bør man iverksette en kvoteringsordning for å sikre bedre rekruttering.
I tillegg til dette skal UiO lage en bedre oversikt over kjønnsfordelen blant stipendiater og uteksaminerte studenter i ulike fag.
Da det er variasjon i kjønnsfordelingen ved fakultetene, er det fakultetenes ansvar å lage lokale rekrutteringsplaner for sine fag basert på lokale utfordringer.
2.3 Måltall for andel kvinner på instituttnivå
I tillegg til måltall for nytilsetninger i vitenskapelige stillingsgrupper, er det også et mål at kvinner skal være representert ved alle institutt, museer og sentre.
Dette gjelder for stillingsgruppene professor I, professor II, faglige lederstillinger og førsteamanuenser.
2.4 Måltall for totalfordelinger i vitenskapelige stillingsgrupper
UiO har som ambisjon på sikt å sette måltall, ikke bare for nyrekrutteringer, men også for totalen av våre vitenskapelige stillinger.
Dette vil kreve en mer omfattende prosess hvor man gjør konkrete analyser av situasjonen innen det enkelte fagområde og ser på:
<ul style="list-style-type: none"> • alderssammensetning og forventede avganger
<ul style="list-style-type: none"> • budsjettsituasjonen og nytilsetninger i perioden
<ul style="list-style-type: none"> • rekrutteringsplaner lokalt; hvilke stillinger ønsker man å satse på?
<ul style="list-style-type: none"> • rekrutteringspolitikk og fagplaner; hvilke fagområder skal det satses på, og hva er kjønnsfordelingen innen disse fagområdene?
3. Fokusområder og virkemidler
For å oppnå våre overordnede mål må vi innføre et sett av generelle og spesifikke økonomiske, organisatoriske og kulturendrende virkemidler.
Noen av disse berører organisasjonen som helhet.
Andre må initieres, utformes og iverksettes lokalt ut fra det store spennet som eksisterer mellom de forskjellige forsknings- og undervisningsmiljøene ved UiO.
3.1 Rettslig og administrativt rammeverk vedrørende utlysning og tilsetning i undervisnings- og forskerstillinger
Likestillingsloven forbyr både direkte og indirekte diskriminering.
<i>Direkte diskriminering betyr at sosiale grupper åpenlyst forskjellsbehandles.</i>
Indirekte diskriminering omfatter ikke-intendert forskjellsbehandling.
Med indirekte diskriminering siktes det til situasjoner hvor kjønnsnøytrale regler virker kjønnskjevt på grunn av kvinner og menns ulike situasjon.
<i>Universitetsloven § 30 nr. 3, som gjelder utlysning av og tilsetning i faste stillinger, fastslår at det ved ansettelse i akademiske stillinger skal legges vekt på likestillingshensyn.</i>
EFTA domstolens dom av 24. januar 2003 i saken om øremerking av stillinger ved UiO går videre i sin definisjon av kjønn som yrkeskvalifikasjon.
Pkt. 57 i domspremissene uttaler at det i ansettelsessammenheng er full adgang til å legge vekt på faktorer som kjønns- og likestillingskompetanse, herunder kvinnelig livserfaring der det er relevant for arbeidet.
Stillingsbeskrivelse, utlysningstekst og rekrutteringsstrategier ved UiO skal derfor ta hensyn til behovet for kjønnsbalansert rekruttering.
Regelverk og prosedyrer for utlysning og tilsetning i undervisnings- og forskningsstillinger hvor en bedre kjønnsbalanse er ønsket og/eller nødvendig endres der det er påkrevd.
3.2 Rekrutteringsprosesser
<i>3.2.1 I løpet av planens virketid skal UiO ha en helhetlig gjennomgang av rekrutteringsprosessen til vitenskapelige stillinger, med tanke på klargjøre hvordan likestillingsaspektet bedre kan forankres i prosessen.</i>
3.2.2 Forskerrekrutter med omsorgsoppgaver
UiO skal føre en rekrutteringspolitikk som tar hensyn til at forskerrekrutter er i en innledende og sårbar fase i kvalifiseringsprosessen, parallelt med at de er i en livsfase hvor mange ønsker å få barn.
UiO skal legge forholdene til rette for at fødselspermisjon og påfølgende omsorgsoppgaver ikke slår negativt ut for en videre akademisk karriere for unge forskere.
3.2.3 Utlysingsprofiler i rekrutteringsstillinger
Rekrutteringsstillinger, både stipendiat og postdoktor, bør lyses ut bredt faglig, med lav grad av spesifisering

for å øke tilfanget av potensielle søkere.
Postdoktorstipend skal brukes som et aktivt rekrutteringsverktøy, også for å bidra til kjønnsbalansert tilfang av kvalifiserte kandidater til faste stillinger.
Det er derfor viktig at utlysninger av rekrutteringsstillinger skjer innen områder der det finnes kompetanse både blant kvinner og menn.
3.2.4 Karriererådgivning og personalpolitisk oppfølging
Ordningen med personlig opprykk til professorat er fortsatt et sentralt virkemiddel for å øke kvinneandelen blant professorer.
Fagmiljøene bør føre en mer aktiv karriererådgivning og personalpolitisk innsats overfor ansatte forskere i mellomgruppestilling for å ta denne ordningen i bruk.
Det bør for det første skje ved å gå i aktiv dialog med den enkelte ansatte om planer og behov i forbindelse med opprykk.
For det andre bør det tidlig tilrettelegges for kvalifiseringsopptrykk gjennom planmessig fordeling av driftsmidler, utenlandsopphold og forskningstermin.
For det tredje bør særlig mannsdominerte fagfelt ta høyde for den ekstra belastning i form av administrative oppgaver kvinnelige tilsatte blir tildelt på grunn av krav og forventninger om hyppigere deltakelse i ulike utvalg, råd og komiteer.
I noen fag opplever også kvinnelige tilsatte, som følge av sin mindretallsposisjon, å ha mer omfattende undervisningsoppgaver enn sine mannlige kolleger.
<i>Begge deler medfører mindre tid til egen forskning, og bør kompenseres for.</i>
Fakultetene bør i sine lokale handlingsplaner konkret sette opp mål og tiltak for å rekruttere studenter og stipendiater til sine fagfelt.
3.3 Mentorvirksomhet
Erfaringene med UiOs mentorprosjekt for kvinnelige stipendiater og postdoktorer (2002-2003, 2004-2006) har vært stimulerende og lærerike.
Både ved start av prosjektene og underveis har det blitt avdekket et stort behov i målgruppen for denne typen virksomhet, et behov som ellers ikke blir ivaretatt gjennom ordinær veiledning eller på annen måte.
UiO har få fellesprosjekter som går på tvers av fagmiljøene.
Mentorvirksomhet er en mulighet for enkeltpersoner fra ulike fagområder og fagkulturer til å knytte kontakt og få større innsikt i temaer og prosesser knyttet til kjønn, rekruttering og kulturvariasjoner innen academia.
Mentorvirksomhet kan med fordel anvendes overfor flere grupper tilsatte og utformes med henblikk på å møte særlige behov innen hver gruppe.
Evalueringene av mentorprogrammene viser at det er et ønske og behov for en mer aktiv og forpliktende rolle fra mentor.
Det er også delte erfaringer med hensyn til om det er samtalene med mentor, eller samlingene med de andre adeptene som har vært viktigst.
<i>Adeptene som deltok i mentorprogrammene hadde anbefalinger om at ordningen må videreføres og evt. utvides til å omfatte alle kvinner i rekrutteringsposisjon.</i>
UiO vil utvikle og viderefører mentorvirksomheten.
3.4 Økonomiske støtte- og insentivordninger
Likestillingshensyn skal bakes inn i og gjøres til et synlig element i ordinære budsjettprosesser ved UiO.
UiO sentralt forplikter seg også til å gjennomføre likestillingstiltak, eksempelvis mentorprogrammet, eller kurs i ledelse / ledelsesutvikling.
Det er også et opplagt behov for å støtte differensierte lokale tiltak, som tar utgangspunkt i den varierte situasjonen ved de ulike fakulteter og fagmiljøer.
Miljøer som har gode prosjekter bør få økonomisk støtte til å realisere dem.
3.5 Lokalt forankret likestillingsarbeid
Ansvar for en helhetlig og kompetent likestillingspolitikk og prioriteringer ligger også hos de enkelte enhetene.
Enhetene har mulighet til å søke om midler til likestillingstiltak én gang i året.
Enkeltpersoner og enheter må søke fakultetet, og fakultetene må vurdere hvilke tiltak som er støtteverdige ut fra egne utfordringer og planer, før de sender en samlet søknad.
<i>Fakultetene lager egne, langsiktige handlingsplaner (2-3 år) som tiltakene det søkes midler til knyttes opp mot.</i>
De lokale handlingsplanene er forankret i ledelsen ved den aktuelle enheten, og de er også ansvarlig for gjennomføring av tiltak og rapportering av oppnådde mål til UiO sentralt.
3.6 Likestillingskompetent ledelse
Forutsetningen for en vellykket likestillingsintegring og kjønnsbalansert rekrutteringsstrategi ved UiO, er en faglig og fagadministrativ ledelse med likestillingskompetanse.
UiO vil arbeide for å utvikle mål- og insentivstrukturer som stimulerer til ønsket måloppnåelse ved bruk av ledelse

som verktøy.
Den generelle kompetanse om kjønn og likestilling skal økes i administrasjon og ledelse.
Likestillingskompetanse vil i denne sammenheng bety kunnskap om politikk og regelverk knyttet til likestilling, innsikt i direkte og indirekte diskrimineringsmekanismer, kjennskap til de viktigste funn angående kjønnskjøvet i utdanning og forskning, samt evne til å omsette denne viten i praktisk likestillingsarbeid.
Kjønnskompetanse vil si innsikt i kjønn som teoretisk begrep og i hva kjønn betyr i kunnskapsproduksjonen innen et eller flere fagfelt.
Koordineringsgruppen for likestilling, som ble oppnevnt av Universitetsstyret i januar 2004, skal fortsette sitt virke.
Gruppen består av representanter fra ledelsen ved fakultetene og museene, én representant fra kjønnsforskningstiljøet, og én studentrepresentant.
En representant fra universitetsledelsen har ledet gruppen.
Dette sikrer at likestillingsarbeidet har en forankring både hos ledelsen ved UiO sentralt og hos enhetene.
Likestillingsrådgiver er sekretær for gruppen.
3.7 Ekstern og intern profilering
Offensiv satsing på utvikling av likestilling og bedre kjønnsbalanse ved UiO må tydeliggjøres gjennom en aktiv profilering internt og eksternt.
Internt vil det kunne bidra til kunnskapsoverføring mellom ulike fagmiljøer og sjikt i organisasjonen.
Slik kunnskapsoverføring vil i seg selv kunne stimulere til økt innsats.
Eksternt vil det kunne bidra til positiv profilering av UiO som et moderne og dynamisk universitet.
Det vil også kunne ha ringvirkninger i form av å kunne tiltrekke seg nye søkere.
Fag som sliter med enkjønnet student- eller forskerrekuttering, bør vurdere endringer i "image" og profil som ledd i å gjøre faget mer attraktivt for søkere av begge kjønn.
Likestilling inngår i universitetets helhetlige profil.
UiO bør samtidig følge opp innspill fra politisk ledelse i departementet, Kvinner i Forskning og andre aktører som kan fungere som alliansepartnere i dette arbeidet.

Antall passivsetninger: 24

Antall aktivsetninger med passivledd og eller ufullstendige setninger med passivledd: 11

Vedlegg 6: Modalitet (analyse) Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007-2009

Setninger (modalitetsmarkører uthevet)	Modalitet, verdi
Likestilling er et strategisk anliggende for Universitetet i Oslo.	
Likestilling handler om demokrati og grunnleggende menneskerettigheter.	
Likestilling handler også om kvaliteten på vår virksomhet ved UiO og om vår legitimitet i samfunnet som landets fremste institusjon for forskning, utdanning og formidling.	
1. Hovedmål/visjon	
Likestilling skal være et fundamentalt og bevisst element i all virksomhet ved universitetet	Deontisk, sterk
UiO forplikter seg til å arbeide aktivt mot alle former for direkte og indirekte diskriminering.	
Likestilling er både et mål og en prosess som innebærer:	
at universitetet bevisst fremmer en organisasjonskultur og et arbeidsmiljø som er inkluderende og rettferdig for begge kjønn	
<ul style="list-style-type: none"> at undervisning, fagstrategi og insentivordninger utformes slik at det gir kvalifiserte kandidater og forskere av begge kjønn like stor mulighet til å utfolde sitt talent 	
<ul style="list-style-type: none"> en aktiv rekrutteringspolitikk som utjevner skjev kjønnsseleksjon og indirekte diskriminering 	
<ul style="list-style-type: none"> at fordelingen av kvinner og menn i forsknings- og undervisningsstillinger speiler kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget til de ulike stillingsnivåene 	
Dette er en krevende arbeidsform, og for at det skal lykkes, er det nødvendig at UiO framstår med en samlet, målrettet og tydelig satsing, hvor overordnede mål og virkemidler er synlige.	Deontisk, sterk
2. Integrering og bruk av måltall som viktige grep	Deontisk, middels
”Mainstreaming” av likestillingspolitikk betyr at likestilling integreres og gjøres relevant på alle nivåer av en institusjons ordinære virksomhet.	
I henhold til likestillingsloven skal offentlige myndigheter arbeide aktivt, målrettet og systematisk for likestilling mellom kjønnene på alle samfunnsområder.	Deontisk, sterk
I dette ligger et krav om at kjønnsmessige konsekvenser rutinemessig skal inngå som et ledd i saksforberedelse og beslutningsprosesser på alle områder og nivåer.	Deontisk, sterk
Målene i Handlingsplan for likestilling bør på sikt inkorporeres i større grad universitetets Strategiske plan.	Deontisk, svak
En målsetting om kjønnsbalanse ved UiO vil innebære at kjønnsfordeling på de ulike stillingsnivåene skal speile det faktiske rekrutteringsgrunnlaget til hver av disse.	Epistemisk, sterk Deontisk, sterk
Det er et viktig mål å stoppe lekkasjen i overgangene mellom rekrutteringsstilling, fast stilling og toppstilling.	Deontisk, middels
Måltall er et viktig redskap for å fremme kjønnsbalanse i vitenskapelige stillinger	Deontisk, middels
2.1 Måltall for kjønnsfordeling blant nytilsatte	
Universitetet har utviklet måltall for nytilsetninger i flere vitenskapelige stillinger.	
Fakultetene skal også aktivt utforme måltall for nytilsetninger innen de aktuelle stillingene.	Deontisk, sterk
Måltall for hvert stillingsnivå skal ta utgangspunkt i kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget, det vil si stillingsnivået under det aktuelle stillingsnivået måltallet settes for, og annet aktuelt rekrutteringsgrunnlag.	Deontisk, sterk Epistemisk, sterk
Universitetsstyret fastsetter overordnede måltall for institusjonen.	
Disse tar utgangspunkt i kjønnsfordelingen i de ulike vitenskapelige stillingsgrupper for universitetet samlet sett.	Deontisk, sterk
Utarbeidelse av måltall baserer seg på følgende prinsipper:	Deontisk, sterk
<ul style="list-style-type: none"> oppretholde (og for noen fag øke) kvinneandelen i stipendiatgruppen slik at den speiler kjønns sammensetningen blant dem som tar master innen et fagområde 	
<ul style="list-style-type: none"> øke kvinneandelen i gruppen fast tilsatte slik at den speiler kjønns sammensetningen blant dem som tar doktorgraden innen et fagområde 	

<ul style="list-style-type: none"> • øke kvinneandelen på professornivå slik at den speiler kjønns sammensetningen blant fast tilsatte på lavere nivå 	
<ul style="list-style-type: none"> • sikre kjønnsbalanse i lederstillinger - kvinneandel på ledernivå må ikke synke som følge av ny ledelsesstruktur. 	Deontisk, sterk
Hvert enkelt fakultet skal utarbeide måltall for kjønnsfordeling blant nytilsatte innen sine stillingsgrupper med utgangspunkt i disse prinsippene.	Deontisk, sterk
2.2 Fastsetting av måltall for 2007/2009, nytilsatte UiO totalt	
Måltall for nytilsetninger i kommende periode er satt for UiO totalt.	
Fakultetene skal fastsette måltall innenfor sine fagområder.	Deontisk, sterk
Det understrekes at fakultetene må gjøre en konkret vurdering av kjønnsfordelingen i rekrutteringsgrunnlaget, det vil si stillingsnivået under det aktuelle stillingsnivået og annet rekrutteringsgrunnlag, for de enkelte stillingstyper for å fastsette måltall for sine områder.	Deontisk, sterk Epistemisk, sterk
Enhetene rapporterer om måltall, tiltak og gjennomføring til overordnet nivå.	Deontisk, sterk
Endelig fastsetting må skje etter samarbeid med den sentrale koordineringsgruppe slik at målet for universitetet i Oslo som helhet kan nås.	Deontisk, sterk
I perioden 2002-2005 har det blitt tilsatt 28 % kvinner og 72% menn i professorstillinger.	
Når det gjelder personlige opprykk til professor er kvinneandelen 31,5 % i samme periode	
Hvis vi både tar med dem som er tilsatt og dem som har fått opprykk, er kvinneandelen 31 % (eller 57 av 186).	
Hvis opprykkene inkluderes, har altså universitet oppfylt måltallet på 30 % nytilsatte kvinner i professorstillinger.	
Måltallet for førsteamanuensisstillinger er satt til 50 %. I perioden 2002-2005 har det imidlertid bare blitt tilsatt 35 % kvinner i førsteamanuensisstillinger.	
For professor II-stillinger er måltallet er 25 %, men det har ikke blitt tilsatt mer enn 18 % kvinner i disse stillingene.	
Måltallet er 20 % når det gjelder nytilsatte kvinner i faglige lederstillinger.	
Universitetet har tilsatt 22 % kvinner i faglige lederstillinger og dermed nådd måltallet for denne gruppen.	
I følge database for høyere utdanning (DBH ⁸) utgjør kvinner 36.5% av den totale andelen som er ansatt med førsteamanuensiskompetanse ved UiO.	
Etttersom måltallene skal reflektere rekrutteringsgrunnlaget for stillingene under, bør måltallet for professor I justeres opp fra 30% til 35%.	Deontisk, sterk Deontisk, middels
Kvinner utgjør omtrent 22% av de totale årsverkene av dem som er ansatt som professor I.	Epistemisk, middels
Måltallet for professor II bør derfor ligge på minimum dette.	Deontisk, middels
Men ettersom måltallet for denne stillingskategorien lå på 25% i forrige periode, beholder vi dette måltallet istedenfor å senke det.	
Kvinner utgjør videre 47,8% av stipendiater med stillingskode 1017, og 45,8% av stipendiater med stillingskode 1352.	
Måltallet for denne stillingskategorien ble ikke nådd i forrige periode.	
Måltallet for kvinnelige nytilsatte i førsteamanuensisstillinger forblir derfor på 50%.	
Rekrutteringsgrunnlaget for faglige lederstillinger er tilsatte med professorkompetanse, og førsteamanuensiskompetanse.	
22% av årsverkene innenfor ansatte med professor I-kompetanse er kvinner, mens tallet er 16,5 % for professor II.	
Måltallet for faglige lederstillinger for 2004-2006, som er på 20%, ble nådd i 2005.	
Måltallet for faglige lederstillinger justeres derfor opp til 25%.	
Måltallene for 2007/9 blir som følger:	
<ul style="list-style-type: none"> • Minimum 35 % kvinner blant nytilsatte professor I • Minimum 25 % kvinner blant <i>nytilsatte</i> professor II 	
<ul style="list-style-type: none"> • Minimum 25 % kvinner blant <i>nytilsatte</i> faglige lederstillinger 	

<ul style="list-style-type: none"> 50 % kvinner blant <i>nytilsatte</i> førsteamanuensis 	
Som ledd i arbeidet med å utforme, følge opp og justere måltall, skal det føres årlige statistikk over søkere, innstilte og tilsatte i faste vitenskapelige stillinger og lederstillinger ved UiO.	Deontisk, sterk
Det er også et ønske om å utarbeide måltall for stipendiater fra 2007.	Deontisk, svak
Flere studieprogrammer ved UiO har en svært skjev rekruttering av studenter.	
Dette er ikke heldig, verken for studentene selv, eller for fremtidig rekruttering til vitenskapelige stillinger.	
I tilfeller hvor mer enn 70 % av studentmassen er av samme kjønn bør det settes inn tiltak og informasjonskampanjer for å øke rekrutteringen av det underrepresenterte kjønn.	Deontisk, middels
Er det over et tidsrom mer enn 80 % av samme kjønn på et program, bør man vurdere å gi ekstrapoeng til det underrepresenterte kjønn.	Deontisk, middels
Er det mer en 90 % av samme kjønn, bør man iverksette en kvoteringsordning for å sikre bedre rekruttering.	Deontisk, middels
I tillegg til dette skal UiO lage en bedre oversikt over kjønnsfordelen blant stipendiater og uteksaminerte studenter i ulike fag.	Deontisk, sterk
Da det er variasjon i kjønnsfordelingen ved fakultetene, er det fakultetenes ansvar å lage lokale rekrutteringsplaner for sine fag basert på lokale utfordringer.	
2.3 Måltall for andel kvinner på instituttnivå	
I tillegg til måltall for nytilsetninger i vitenskapelige stillingsgrupper, er det også et mål at kvinner skal være representert ved alle institutt, museer og sentre.	Deontisk, sterk
Dette gjelder for stillingsgruppene professor I, professor II, faglige lederstillinger og førsteamanuenser.	
2.4 Måltall for totalfordelinger i vitenskapelige stillingsgrupper	
UiO har som ambisjon på sikt å sette måltall, ikke bare for nyrekrutteringer, men også for totalen av våre vitenskapelige stillinger.	
Dette vil kreve en mer omfattende prosess hvor man gjør konkrete analyser av situasjonen innen det enkelte fagområde og ser på:	Epistemisk, sterk
<ul style="list-style-type: none"> alderssammensetning og forventede avganger 	
<ul style="list-style-type: none"> budsjettsituasjonen og nytilsetninger i perioden 	
<ul style="list-style-type: none"> rekrutteringsplaner lokalt; hvilke stillinger ønsker man å satse på? 	Deontisk, svak
<ul style="list-style-type: none"> rekrutteringspolitikk og fagplaner; hvilke fagområder skal det satses på, og hva er kjønnsfordelingen innen disse fagområdene? 	Deontisk, sterk
3. Fokusområder og virkemidler	
For å oppnå våre overordnede mål må vi innføre et sett av generelle og spesifikke økonomiske, organisatoriske og kulturendrende virkemidler.	Deontisk, sterk
Noen av disse berører organisasjonen som helhet.	
Andre må initieres, utformes og iverksettes lokalt ut fra det store spennet som eksisterer mellom de forskjellige forsknings- og undervisningsmiljøene ved UiO.	Deontisk, sterk
3.1 Rettslig og administrativt rammeverk vedrørende utlysning og tilsetting i undervisnings- og forskerstillinger	
Likestillingsloven forbyr både direkte og indirekte diskriminering.	
Direkte diskriminering betyr at sosiale grupper åpenlyst forskjellsbehandles.	
Indirekte diskriminering omfatter ikke-intendert forskjellsbehandling.	
Med indirekte diskriminering siktes det til situasjoner hvor kjønnsnøytrale regler virker kjønnskjev på grunn av kvinner og menns ulike situasjon.	
Universitetsloven § 30 nr. 3, som gjelder utlysning av og tilsetting i faste stillinger, fastslår at det ved ansettelse i akademiske stillinger skal legges vekt på likestillingshensyn.	Deontisk, sterk
EFTA domstolens dom av 24. januar 2003 i saken om øremerking av stillinger ved UiO går videre i sin definisjon av kjønn som yrkeskvalifikasjon.	
Pkt. 57 i domspremissene uttaler at det i ansettelsessammenheng er full adgang til å legge vekt på faktorer som kjønns- og likestillingskompetanse, herunder kvinnelig livserfaring der det er relevant for arbeidet.	

Stillingsbeskrivelse, utlysningstekst og rekrutteringsstrategier ved UiO skal derfor ta hensyn til behovet for kjønnsbalansert rekruttering.	Deontisk, sterk
Regelverk og prosedyrer for utlysning og tilsetning i undervisnings- og forskningsstillinger hvor en bedre kjønnsbalanse er ønsket og/eller nødvendig endres der det er påkrevd.	Deontisk, svak. Deontisk, sterk
3.2 Rekrutteringsprosesser	
3.2.1 I løpet av planens virketid skal UiO ha en helhetlig gjennomgang av rekrutteringsprosessen til vitenskapelige stillinger, med tanke på klargjøre hvordan likestillingsaspektet bedre kan forankres i prosessen.	Deontisk, sterk
3.2.2 Forskerrekrutter med omsorgsoppgaver	
UiO skal føre en rekrutteringspolitikk som tar hensyn til at forskerrekrutter er i en innledende og sårbar fase i kvalifiseringsprosessen, parallelt med at de er i en livsfase hvor mange ønsker å få barn.	Deontisk, sterk
UiO skal legge forholdene til rette for at fødselspermisjon og påfølgende omsorgsoppgaver ikke slår negativt ut for en videre akademisk karriere for unge forskere.	Deontisk, sterk
3.2.3 Utlysingsprofiler i rekrutteringsstillinger	
Rekrutteringsstillinger, både stipendiat og postdoktor, bør lyses ut bredt faglig, med lav grad av spesifisering for å øke tilfanget av potensielle søkere.	Deontisk, middels
Postdoktorstipend skal brukes som et aktivt rekrutteringsverktøy, også for å bidra til kjønnsbalansert tilfang av kvalifiserte kandidater til faste stillinger.	Deontisk, sterk
Det er derfor viktig at utlysninger av rekrutteringsstillinger skjer innen områder der det finnes kompetanse både blant kvinner og menn.	Deontisk, middels
3.2.4 Karriererådgivning og personalpolitisk oppfølging	
Ordningen med personlig opprykk til professorat er fortsatt et sentralt virkemiddel for å øke kvinneandelen blant professorer.	
Fagmiljøene bør føre en mer aktiv karriererådgivning og personalpolitisk innsats overfor ansatte forskere i mellomgruppestilling for å ta denne ordningen i bruk.	Deontisk, middels
Det bør for det første skje ved å gå i aktiv dialog med den enkelte ansatte om planer og behov i forbindelse med opprykk.	Deontisk, middels
For det andre bør det tidlig tilrettelegges for kvalifiseringsopprykk gjennom planmessig fordeling av driftsmidler, utenlandsopphold og forskningstermin.	Deontisk, middels
For det tredje bør særlig mannsdominerte fagfelt ta høyde for den ekstra belastning i form av administrative oppgaver kvinnelige tilsatte blir tildelt på grunn av krav og forventninger om hyppigere deltakelse i ulike utvalg, råd og komiteer.	Deontisk, middels
I noen fag opplever også kvinnelige tilsatte, som følge av sin mindretallsposisjon, å ha mer omfattende undervisningsoppgaver enn sine mannlige kolleger.	
Begge deler medfører mindre tid til egen forskning, og bør kompenseres for.	Deontisk, middels
Fakultetene bør i sine lokale handlingsplaner konkret sette opp mål og tiltak for å rekruttere studenter og stipendiater til sine fagfelt.	Deontisk, middels
3.3 Mentorvirksomhet	
Erfaringene med UiOs mentorprosjekt for kvinnelige stipendiater og postdoktorer (2002-2003, 2004-2006) har vært stimulerende og lærerike.	
Både ved start av prosjektene og underveis har det blitt avdekket et stort behov i målgruppen for denne typen virksomhet, et behov som ellers ikke blir ivaretatt gjennom ordinær veiledning eller på annen måte.	
UiO har få fellesprosjekter som går på tvers av fagmiljøene.	
Mentorvirksomhet er en mulighet for enkeltpersoner fra ulike fagområder og fagkulturer til å knytte kontakt og få større innsikt i temaer og prosesser knyttet til kjønn, rekruttering og kulturvariasjoner innen academia.	Deontisk, svak
Mentorvirksomhet kan med fordel anvendes overfor flere grupper tilsatte og utformes med henblikk på å møte særlige behov innen hver gruppe.	Epistemisk, middels
Evalueringene av mentorprogrammene viser at det er et ønske og behov for en mer aktiv og forpliktende rolle fra mentor.	
Det er også delte erfaringer med hensyn til om det er samtaler med mentor, eller samlingene med de andre adeptene som har vært viktigst.	
Adeptene som deltok i mentorprogrammene hadde anbefalinger om at ordningen må videreføres og evt. utvides til å omfatte alle kvinner i rekrutteringsposisjon.	Deontisk, sterk
UiO vil utvikle og viderefører mentorvirksomheten.	Deontisk, middels
3.4 Økonomiske støtte- og insentivordninger	

Likestillingshensyn skal bakes inn i og gjøres til et synlig element i ordinære budsjettprosesser ved UiO.	Deontisk, sterk
UiO sentralt forplikter seg også til å gjennomføre likestillingstiltak, eksempelvis mentorprogrammet, eller kurs i ledelse / ledelsesutvikling.	Deontisk, sterk
Det er også et opplagt behov for å støtte differensierte lokale tiltak, som tar utgangspunkt i den varierte situasjonen ved de ulike fakulteter og fagmiljøer.	Deontisk, middels
Miljøer som har gode prosjekter bør få økonomisk støtte til å realisere dem.	Deontisk, middels
3.5 Lokalt forankret likestillingsarbeid	
Ansvar for en helhetlig og kompetent likestillingspolitikk og prioriteringer ligger også hos de enkelte enhetene.	
Enhetene har mulighet til å søke om midler til likestillingstiltak én gang i året.	Deontisk, svak
Enkeltpersoner og enheter må søke fakultetet, og fakultetene må vurdere hvilke tiltak som er støtteverdige ut fra egne utfordringer og planer, før de sender en samlet søknad.	Deontisk, sterk Deontisk, sterk
Fakultetene lager egne, langsiktige handlingsplaner (2-3 år) som tiltakene det søkes midler til knyttes opp mot.	
De lokale handlingsplanene er forankret i ledelsen ved den aktuelle enheten, og de er også ansvarlig for gjennomføring av tiltak og rapportering av oppnådde mål til UiO sentralt.	Deontisk, sterk
3.6 Likestillingskompetent ledelse	
Forutsetningen for en vellykket likestillingsintegrering og kjønnsbalansert rekrutteringsstrategi ved UiO, er en faglig og fagadministrativ ledelse med likestillingskompetanse.	
UiO vil arbeide for å utvikle mål- og insentivstrukturer som stimulerer til ønsket måloppnåelse ved bruk av ledelse som verktøy.	Deontisk, middels
Den generelle kompetanse om kjønn og likestilling skal økes i administrasjon og ledelse.	Deontisk, sterk
Likestillingskompetanse vil i denne sammenheng bety kunnskap om politikk og regelverk knyttet til likestilling, innsikt i direkte og indirekte diskrimineringsmekanismer, kjennskap til de viktigste funn angående kjønnskjøvet i utdanning og forskning, samt evne til å omsette denne viten i praktisk likestillingsarbeid.	
Kjønnskompetanse vil si innsikt i kjønn som teoretisk begrep og i hva kjønn betyr i kunnskapsproduksjonen innen et eller flere fagfelt.	Epistemisk, sterk
Koordineringsgruppen for likestilling, som ble oppnevnt av Universitetsstyret i januar 2004, skal fortsette sitt virke.	Deontisk, sterk
Gruppen består av representanter fra ledelsen ved fakultetene og museene, én representant fra kjønnsforskningstiljøet, og én studentrepresentant.	
En representant fra universitetsledelsen har ledet gruppen.	
Dette sikrer at likestillingsarbeidet har en forankring både hos ledelsen ved UiO sentralt og hos enhetene.	
Likestillingsrådgiver er sekretær for gruppen.	
3.7 Ekstern og intern profilering	
Offensiv satsing på utvikling av likestilling og bedre kjønnsbalanse ved UiO må tydeliggjøres gjennom en aktiv profilering internt og eksternt.	Deontisk, sterk
Internt vil det kunne bidra til kunnskapsoverføring mellom ulike fagmiljøer og sjikt i organisasjonen.	Epistemisk, svak
Slik kunnskapsoverføring vil i seg selv kunne stimulere til økt innsats.	Epistemisk, svak
Eksternt vil det kunne bidra til positiv profilering av UiO som et moderne og dynamisk universitet.	Epistemisk, svak
Det vil også kunne ha ringvirkninger i form av å kunne tiltrekke seg nye søkere.	Epistemisk, svak. Epistemisk, svak
Fag som sliter med enkjønnet student- eller forskerrekruttering, bør vurdere endringer i "image" og profil som ledd i å gjøre faget mer attraktivt for søkere av begge kjønn.	Deontisk, middels
Likestilling inngår i universitetets helhetlige profil.	
UiO bør samtidig følge opp innspill fra politisk ledelse i departementet, Kvinner i Forskning og andre aktører som kan fungere som alliansepartnere i dette arbeidet.	Deontisk, middels

Vedlegg 7: Setningskopling (analyse) i Handlingsplan for likestilling mellom kjønnene 2007 - 2009

Linje	Setninger (forbinder markert)	Kopling
5	Likestilling handler også om kvaliteten på vår virksomhet ved UiO og om vår legitimitet i samfunnet som landets fremste institusjon for forskning, utdanning og formidling.	Additivkopling
38-39	Fakultetene skal også aktivt utforme måltall for nytilsetninger innen de aktuelle stillingene.	Additivkopling
67	Hvis vi både tar med dem som er tilsatt og dem som har fått opprykk, er kvinneandelen 31 % (eller 57 av 186).	Kausalkopling
68	Hvis opprykkene inkluderes, har altså universitet oppfylt måltallet på 30 % nytilsatte kvinner i professorstillinger.	Kausalkopling
79-80	Måltallet for professor II bør derfor ligge på minimum dette.	Kausalkopling
80	Men ettersom måltallet for denne stillingskategorien lå på 25% i forrige periode, beholder vi dette måltallet istedenfor å senke det.	Adversativkopling
82	Kvinner utgjør videre 47,8% av stipendiater med stillingskode 1017, og 45,8% av stipendiater med stillingskode 1352.	Additivkopling
84	Måltallet for kvinnelige nytilsatte i førsteamanuensisstillinger forblir derfor på 50%.	Kausalkopling
88	Måltallet for faglige lederstillinger justeres derfor opp til 25%.	Kausalkopling
98	Det er også et ønske om å utarbeide måltall for stipendiater fra 2007.	Additivkopling
104	I tillegg til dette skal UiO lage en bedre oversikt over kjønnsfordelen blant stipendiater og uteksaminerte studenter i ulike fag.	Additivkopling
142	Stillingsbeskrivelse, utlysningstekst og rekrutteringsstrategier ved UiO skal derfor ta hensyn til behovet for kjønnsbalansert rekruttering.	Kausalkopling
158	Postdoktorstipend skal brukes som et aktivt rekrutteringsverktøy, også for å bidra til kjønnsbalansert tilfang av kvalifiserte kandidater til faste stillinger.	Additivkopling
159	Det er derfor viktig at utlysninger av rekrutteringsstillinger skjer innen områder der det finnes kompetanse både blant kvinner og menn.	Kausalkopling
166	For det andre bør det tidlig tilrettelegges for kvalifiseringsopptrykk gjennom planmessig fordeling av driftsmidler, utenlandsopphold og forskningstermin.	Additivkopling
167	For det tredje bør særlig mannsdominerte fagfelt ta høyde for den ekstra belastningen i form av administrative oppgaver kvinnelige tilsatte blir tildelt på grunn av krav og forventninger om hyppigere deltakelse i ulike utvalg, råd og komiteer.	Additivkopling
170	I noen fag opplever også kvinnelige tilsatte, som følge av sin mindretallsposisjon, å ha mer omfattende undervisningsoppgaver enn sine mannlige kolleger.	Additivkopling
193	UiO sentralt forplikter seg også til å gjennomføre likestillingstiltak, eksempelvis mentorprogrammet, eller kurs i ledelse / ledelsesutvikling.	Additivkopling
194	Det er også et opplagt behov for å støtte differensierte lokale tiltak, som tar utgangspunkt i den varierte situasjonen ved de ulike fakulteter og fagmiljøer.	Additivkopling
199	Ansvaret for en helhetlig og kompetent likestillingspolitikk og prioriteringer ligger også hos de enkelte enhetene.	Additivkopling
229	Det vil også kunne ha ringvirkninger i form av å kunne tiltrekke seg nye søkere	Additivkopling
232	UiO bør samtidig følge opp innspill fra politisk ledelse i departementet, Kvinner i Forskning og andre aktører som kan fungere som alliansepartnere i arbeidet.	Additivkopling

Vedlegg 8: Transitivitet (analyse) i Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske

Prosesser uthevet	
Ideen om ein handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske vart fyrste gong reist av Sunniva Schultze-Florey (RV) i Opplærings- og helseutvalet sitt møte 20.06.06	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Same representant kom i det same utvalet sitt møte 18.04.07 med framlegg om	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
at det måtte utarbeidast ei tiltakspakke retta mot skulane	
<i>Materiell</i>	
for å gjere desse til ein betre plass å vere for homofile og lesbiske elevar.	
<i>Materiell, relasjonell</i>	
Fylkesrådmannen la fram ei sak om temaet til Opplærings- og helseutvalet sitt møte 19.06.07.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Utvalet vedtok då at det skulle setjast ned ei arbeidsgruppe som skulle utarbeida den tiltakspakka som representanten Schultze-Florey hadde kome med framlegg om 18.04.07.	
<i>Materiell, materiell, materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske er resultat av eit politisk arbeid og innspel frå ei arbeidsgruppe som har hatt medlemmar frå av LLH, Skeiv Ungdom, Utdanningsforbundet, Elevorganisasjonen og Hordaland fylkeskommune ved Opplæringsavdelinga.	
<i>Relasjonell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Grunngjevinga for å lage ein plan som denne er at homofile og lesbiske elevar opplever at kvardagen inneheld mykje homonegativisme.	
<i>Relasjonell, mental</i>	<i>Tilstand</i>
Fokus for arbeidet er at det skal vere fullt ut akseptert å vere homofil eller lesbisk i HFK sine skular.	
<i>Relasjonell, relasjonell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Ein ynskjer ikkje å legge opp til kampanjar og anna som skaper mykje merksemd rundt det å vere homofil eller lesbisk.	
<i>Mental, materiell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Derimot legg ein vekt på at alle tiltak må ta tak i reelle utfordringar på ein slik måte at det å vere homofil vert akseptert i skulemiljøet.	
<i>Materiell, materiell, relasjonell, relasjonell</i>	<i>Handling</i>
Ei undersøking gjort i ungdomsskulen om homonegativisme og homofobi i klasserommet (Røthing 2007), viser at homoaksepten langt på veg framsto som normativ.	
<i>Materiell, relasjonell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Homonegativismen vart i Røthing undersøking i fyrste rekkje uttrykt av ”marginaliserte maskulinitetar”.	
<i>Verbal</i>	<i>Handling</i>
Ein annan rapport viser at fire av 10 homofile ungdommar mellom 14 og 16 år har vore utsette for vald som krev behandling hjå lege (Moseng 2007).	
Denne valden vart i stor grad utført av vener og nær familie.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
For vidaregåande skule er det i Noreg ikkje gjort nokon tilsvarande undersøking som den som Røthing har gjort for ungdomsskulen.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Trass i at homoaksepten er stor blant ungdom, er det likevel slik at m.a. homofile meiner det framleis er mykje som lyt endrast før dei er likestilte med heterofile.	
<i>Relasjonell, relasjonell, materiell, relasjonell, materiell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Uansett om det er andre sine negative haldningar til homofili eller om det er den homofile si frykt for korleis dei andre vil reagere på homofili som det er tale om, så har ein ei utfordring ein lyt ta tak i.	
<i>Relasjonell, relasjonell, materiell, relasjonell, relasjonell materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Det er eit mål å kome all homonegativisme og homofobi til livs m.a. fordi det er ein av føresetnadene for at ein	

skal få eit skulemiljø som inkluderer alle som tilhøyrrer miljøet.	
<i>Relasjonell, materiell, relasjonell, materiell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Målet her er at ein legg til rette for at også homofile og lesbiske skal kunne få ein skulekvardag der dei kan vere seg sjølv utan vidare.	
<i>Relasjonell, materiell, materiell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Ei jordnær satsing på tiltak som kan innlemmast i skulen sitt daglege liv og gjeremål, er truleg vegen å gå .	
<i>Materiell, relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Aksjonsprega tiltak vert ofte berre kortvarige hendingar med liten effekt.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Det er fleire grunnar til at ein bør alminneliggjere ikkje-diskriminerande haldningar til homofili og gjennom det gje dei homofile elevane ein meir avslappa kvardag.	
<i>Relasjonell, materiell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Forskning viser at homofile føler seg ofte åleine.	
<i>Relasjonell, mental</i>	<i>Tilstand</i>
Homoseksualitet [er] ein av dei viktigaste årsakene til sjølv-mord blant unge.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Det å føle seg annleis, heile tida å måtte spele ein annan enn den ein er for å få aksept, å måtte finne forklaringar som skjuler at ein er homofil, å frykte for andre sin reaksjon osv. er problem mange homofile lever med i dag.	
<i>Mental, atferd, materiell, materiell, materiell, mental, relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
For at også homofile elevar skal kunne leve som heile personar, er det derfor viktig at skulane er opne og akseptierende overfor homofili, slik at det vert lettare å snakke om homofili, og om nokon måtte føle for det, gjere det mogleg ”å stå fram” .	
<i>Atferd, relasjonell, relasjonell, materiell, verbal, mental, materiell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Som lekk i det å gjere ikkje-diskriminerende haldningar til homofili alminneleg, <i>er</i> det også viktig at homofile perspektiv vert nytta i opplæringa.	
<i>Materiell, relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
I og med at dei fleste er heterofile, vil heterofile gjerne umedvite velje døme som ligg ein nær.	
<i>Relasjonell, materiell, relasjonell</i>	<i>Handling</i>
Dette er med på å stadfeste det heteronormative som det naturlege.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Skal skulen ta tak i temaet homofili, må det inn i undervisninga der det er naturleg å snakke om seksualitet, kjønn, forelsking, partnar osv., men også som døme i andre faglege samanhengar.	
<i>Materiell, verbal</i>	<i>Handling</i>
Det bør vere like naturleg å snakke om at Per og Pål går til banken for å ta opp lån som at Per og Kari gjer det.	
<i>Relasjonell, verbal, materiell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Undersøkingar viser at kompetansen blant lærarar flest om homofili er liten.	
<i>Materiell, relasjonell</i>	<i>Handling</i>
Derfor treng dei kompetanseheving om temaet om dei skal kunne nærme seg temaet på ein adekvat måte.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Sjølv om homoaksepten nærast er normativ i ungdomsgruppa er det likevel mange spørsmål ungdommar har omkring det å vere homofil.	
<i>Relasjonell, relasjonell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Vi trur det vil vere enklart for ungdommar som har spørsmål omkring homofili å få informasjon frå ungdom som sjølv er homofile.	
<i>Mental, relasjonell, relasjonell, materiell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Homofobisk erting er ei form for mobbing der ein bruker ord og uttrykk som set homofili i eit negativt ljøs.	
<i>Relasjonell, materiell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
I mange ungdomsmiljø er dette ein del av den vante språkbruken.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Både heterofile og homofile ungdommar opplever det likevel som krenkande å bli kalla homo.	
<i>Mental, verbal</i>	<i>Tilstand</i>
Fylgjer av dette som er trukke fram i litteraturen, er t.d. depressive symptom, auka fare for sjølv-mord og psykiske problem.	
<i>Materiell, relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>

Homofobisk erting og mobbing bør handterast som all anna mobbing.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
For å kome dette til livs lyt ein m.a. ha nulltoleranse overfor uttrykk som omtalar seksuell legning på ein krenkande måte.	
<i>Materiell, relasjonell, verbal</i>	<i>Handling</i>
Ein vil ta tak i fylgjande område:	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Elevar og tilsette sine haldningar til homofili.	
Kompetanseheving og informasjon	
Homoperspektiv bør nyttast i undervisninga m.a. gjennom dei døme som vert valde .	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Opplæringsavdelinga utarbeidar ei kort innføring for lærarar og skuleleiing om temaet homofili saman med LLH og Rosa Kompetanse	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Skulane vert oppfordra til å invitera Skeiv Ungdom og LLH gjennom informasjonsgruppa Vi Om Oss til å informera på skulane.	
<i>Materiell, materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Oppdaterte brosjyrar og blad, som til dømes Blikk og Skråskrift, skal liggja på venterom og skulebibliotek.	
<i>Relasjonell</i>	<i>Tilstand</i>
Oversikt over nettstader og litteratur om homofili vert utarbeidd av Opplæringsavdelinga i samarbeid med LLH og Skeiv Ungdom.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Homofobisk erting og mobbing vert ein del av skulane sitt mobbearbeid, og vert behandla på lik linje med anna mobbing.	
<i>Relasjonell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Ein innfører nulltoleranse overfor uttrykk som omtalar seksuell legning på ein krenkande måte.	
<i>Materiell, verbal</i>	<i>Handling</i>
Fylkeskommunen ønskjer at skulehelsetenesta vert kursa særskilt i korleis møta homofile ope, aksepterande og anerkjennande.	
<i>Mental, materiell, materiell</i>	<i>Tilstand</i>
Dette må fylkeskommunen leggja til rette for i samarbeid med kommunane.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Leiarar i Hordaland fylkeskommune skal aktivt medverka til at ingen arbeidstakarar skal diskriminerast eller mobbast på bakgrunn av si seksuelle legning.	
<i>Materiell, materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>
Det bør gjennomførast kompetanseheving for leiarar, tillitsvalde og verneombod når det gjeld situasjonen for homofile og lesbiske elevar og arbeidstakarar.	
<i>Materiell, relasjonell</i>	<i>Handling</i>
Planen bør vurderast inn i Hordaland fylkeskommune sitt budsjett.	
<i>Materiell</i>	<i>Handling</i>
Dette vert eventuelt å koma tilbake til under fylkestinget si behandling av saka	
<i>Materiell, materiell</i>	<i>Handling</i>

Prosess	Forekomst
Materielle prosesser	70
Relasjonelle prosesser	55
Mentale prosesser	9
Verbale prosesser	7
Atferdsprosesser	2
Eksistensielle prosesser	0

Vedlegg 9: Passiv (analyse) i Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske

Passivsetninger uthevet, aktivsetninger med passivledd kursivert
Ideen om ein handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske vart fyrste gong reist av Sunniva Schultz-Florey (RV) i Opplærings- og helseutvalet sitt møte 20.06.06.
<i>Same representant kom i det same utvalet sitt møte 18.04.07 med framlegg om at det måtte utarbeidast ei tiltakspakke retta mot skulane for å gjere desse til ein betre plass å vere for homofile og lesbiske elevar.</i>
<i>Fylkesrådmannen la fram ei sak om temaet til Opplærings- og helseutvalet sitt møte 19.06.07.</i>
<i>Utvalet vedtok då at det skulle setjast ned ei arbeidsgruppe som skulle utarbeida den tiltakspakka som representanten Schultz-Florey hadde kome med framlegg om 18.04.07.</i>
Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske er resultat av eit politisk arbeid og innspel frå ei arbeidsgruppe som har hatt medlemmar frå av LLH, Skeiv Ungdom, Utdanningsforbundet, Elevorganisasjonen og Hordaland fylkeskommune ved Opplæringsavdelinga.
Grunngjevinga for å lage ein plan som denne er at homofile og lesbiske elevar opplever at kvardagen inneheld mykje homonegativisme.
Fokus for arbeidet er at det skal vere fullt ut akseptert å vere homofil eller lesbisk i HFK sine skular.
Ein ynskjer ikkje å legge opp til kampanjar og anna som skaper mykje merksemd rundt det å vere homofil eller lesbisk.
<i>Derimot legg ein vekt på at alle tiltak må ta tak i reelle utfordringar på ein slik måte at det å vere homofil vert akseptert i skulemiljøet.</i>
<i>Ei undersøking gjort i ungdomsskulen om homonegativisme og homofobi i klasserommet (Røthing 2007), viser at homoaksepten langt på veg framsto som normativ.</i>
Homonegativismen vart i Røthing undersøking i fyrste rekkje uttrykt av ”marginaliserte maskulinitetar”.
<i>Ein annan rapport viser at fire av 10 homofile ungdommar mellom 14 og 16 år har vore utsette for vald som krev behandling hjå lege (Moseng 2007).</i>
Denne valden vart i stor grad utført av vener og nær familie.
For vidaregåande skule er det i Noreg ikkje gjort nokon tilsvarande undersøking som den som Røthing har gjort for ungdomsskulen.
<i>Trass i at homoaksepten er stor blant ungdom, er det likevel slik at m.a. homofile meiner det framleis er mykje som lyt endrast før dei er likestilte med heterofile.</i>
Uansett om det er andre sine negative haldningar til homofili eller om det er den homofile si frykt for korleis dei andre vil reagere på homofili som det er tale om, så har ein ei utfordring ein lyt ta tak i.
Det er eit mål å kome all homonegativisme og homofobi til livs m.a. fordi <i>det</i> er ein av føresetnadene for at ein skal få eit skulemiljø som inkluderer alle som tilhøyre miljøet.
Målet her er at ein legg til rette for at også homofile og lesbiske skal kunne få ein skulekvardag der dei kan vere seg sjølv utan vidare.
<i>Ei jordnær satsing på tiltak som kan innlemmast i skulen sitt daglege liv og gjeremål, er truleg vegen å gå.</i>
Aksjonsprega tiltak vert ofte berre kortvarige hendingar med liten effekt.
Det er fleire grunnar til at ein bør alminneliggjere ikkje-diskriminerande haldningar til homofili og gjennom det gje dei homofile elevane ein meir avslappa kvardag.
Forsking viser at homofile føler seg ofte åleine.
Homoseksualitet ein av dei viktigaste årsakene til sjølv-mord blant unge.
Det å føle seg annleis, heile tida å måtte spele ein annan enn den ein er for å få aksept, å måtte finne forklaringar som skjuler at ein er homofil, å frykte for andre sin reaksjon osv. er problem mange homofile lever med i dag.
For at også homofile elevar skal kunne leve som heile personar, er det derfor viktig at skulane er opne og aksepterte overfor homofili, slik at det vert lettare å snakke om homofili, og om nokon måtte føle for det, gjere det mogleg ”å stå fram”.
<i>Som lekk i det å gjere ikkje-diskriminerande haldningar til homofili alminneleg, er det også viktig at homofile perspektiv vert nytta i opplæringa.</i>
I og med at dei fleste er heterofile, vil heterofile gjerne umedvite velje døme som ligg ein nær.
Dette er med på å stadfeste det heteronormative som det naturlege.
Skal skulen ta tak i temaet homofili, må det inn i undervisninga der det er naturleg å snakke om seksualitet, kjønn, forelsking, partnar osv., men også som døme i andre faglege samanhengar.
Det bør vere like naturleg å snakke om at Per og Pål går til banken for å ta opp lån som at Per og Kari gjer det.

Undersøkingar viser at kompetansen blant lærarar flest om homofili er liten.
Derfor treng dei kompetanseheving om temaet om dei skal kunne nærme seg temaet på ein adekvat måte.
Sjølv om homoaksepten nærast er normativ i ungdomsgruppa er det likevel mange spørsmål ungdommar har omkring det å vere homofil.
Vi trur det vil vere enklast for ungdommar som har spørsmål omkring homofili å få informasjon frå ungdom som sjølv er homofile.
Homofobisk eriting er ei form for mobbing der ein bruker ord og uttrykk som set homofili i eit negativt ljøs.
I mange ungdomsmiljø er dette ein del av den vante språkbruken.
Både heterofile og homofile ungdommar opplever det likevel som krenkande å bli kalla homo.
<i>Fylgjer av dette som er trukke fram i litteraturen, er t.d. depressive symptom, auka fare for sjølv-mord og psykiske problem.</i>
Homofobisk eriting og mobbing bør handterast som all anna mobbing.
Ein vil ta tak i fylgjande område:
1. Elevar og tilsette sine haldningar til homofili.
2. Kompetanseheving og informasjon
Tiltak:
<ul style="list-style-type: none"> • Homoperspektiv bør nyttast i undervisninga m.a. gjennom dei døme som vert valde. • Opplæringsavdelinga utarbeider ei kort innføring for lærarar og skuleleiing om temaet homofili saman med LLH og Rosa Kompetanse • Skulane vert oppfordra til å invitera Skeiv Ungdom og LLH gjennom informasjonsgruppa Vi Om Oss til å informera på skulane. • Oppdaterte brosjyrar og blad, som til dømes Blikk og Skråskrift, skal liggja på venterom og skulebibliotek. • Oversikt over nettstader og litteratur om homofili vert utarbeidd av Opplæringsavdelinga i samarbeid med LLH og Skeiv Ungdom. • <i>Homofobisk eriting og mobbing vert ein del av skulane sitt mobbearbeid, og vert behandla på lik linje med anna mobbing.</i> • Ein innfører nulltoleranse overfor uttrykk som omtalar seksuell legning på ein krenkande måte. • Skulane vert oppmoda om å hengja opp plakatar om Homofiles Ungdomstelefon. • <i>Fylkeskommunen ønskjer at skulehelsetenesta vert kursa særskilt i korleis møta homofile ope, akseptierende og anerkjennande.</i>
Dette må fylkeskommunen leggja til rette for i samarbeid med kommunane.
<ul style="list-style-type: none"> • <i>Leiarar i Hordaland fylkeskommune skal aktivt medverka til at ingen arbeidstakarar skal diskriminerast eller mobbast på bakgrunn av si seksuelle legning.</i>
Det bør gjennomførast kompetanseheving for leiarar, tillitsvalde og verneombod når det gjeld situasjonen for homofile og lesbiske elevar og arbeidstakarar.
<ul style="list-style-type: none"> • Planen bør vurderast inn i Hordaland fylkeskommune sitt budsjett.
Dette vert eventuelt å koma tilbake til under fylkestinget si behandling av saka.

Antall passivsetninger: 24

Antall aktivsetninger med passivledd og eller ufullstendige setninger med passivledd: 11

Vedlegg 10: Modalitet (analyse) Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske

Setninger	Modalitet
Ideen om ein handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske vart fyrste gong reist av Sunniva Schultze-Florey (RV) i Opplærings- og helseutvalet sitt møte 20.06.06.	
Same representant kom i det same utvalet sitt møte 18.04.07 med framlegg om at det måtte utarbeidast ei tiltakspakke retta mot skulane for å gjere desse til ein betre plass å vere for homofile og lesbiske elevar.	Deontisk, sterk
Fylkesrådmannen la fram ei sak om temaet til Opplærings- og helseutvalet sitt møte 19.06.07.	
Utvalet vedtok då at det skulle setjast ned ei arbeidsgruppe som skulle utarbeida den tiltakspakka som representanten Schultze-Florey hadde kome med framlegg om 18.04.07.	Deontisk, sterk Deontisk, sterk
Handlingsplan mot diskriminering av homofile og lesbiske er resultat av eit politisk arbeid og innspel frå ei arbeidsgruppe som har hatt medlemmar frå av LLH, Skeiv Ungdom, Utdanningsforbundet, Elevorganisasjonen og Hordaland fylkeskommune ved Opplæringsavdelinga.	
Grunngjevinga for å lage ein plan som denne er at homofile og lesbiske elevar opplever at kvardagen inneheld mykje homonegativisme.	
Fokus for arbeidet er at det skal vere fullt ut akseptert å vere homofil eller lesbisk i HFK sine skular.	Deontisk, sterk
Ein ynskjer ikkje å legge opp til kampanjar og anna som skaper mykje merksemd rundt det å vere homofil eller lesbisk.	Deontisk, svak
Derimot legg ein vekt på at alle tiltak må ta tak i reelle utfordringar på ein slik måte at det å vere homofil vert akseptert i skulemiljøet.	Deontisk, sterk
Ei undersøking gjort i ungdomsskulen om homonegativisme og homofobi i klasserommet (Røthing 2007), viser at homoaksepten langt på veg framsto som normativ.	Epistemisk, middels Epistemisk, middels
Homonegativismen vart i Røthing undersøking i fyrste rekkje uttrykt av ”marginaliserte maskulinitetar”.	
Ein annan rapport viser at fire av 10 homofile ungdommar mellom 14 og 16 år har vore utsette for vald som krev behandling hjå lege (Moseng 2007).	
Denne valden vart i stor grad utført av vener og nær familie.	Epistemisk, middels
For vidaregåande skule er det i Noreg ikkje gjort nokon tilsvarande undersøking som den som Røthing har gjort for ungdomsskulen.	
Trass i at homoaksepten er stor blant ungdom, er det likevel slik at m.a. homofile meiner det framleis er mykje som lyt endrast før dei er likestilte med heterofile.	Deontisk, sterk
Uansett om det er andre sine negative haldningar til homofili eller om det er den homofile si frykt for korleis dei andre vil reagere på homofili som det er tale om, så har ein ei utfordring ein lyt ta tak i.	Deontisk, sterk
Det er eit mål å kome all homonegativisme og homofobi til livs m.a. fordi <i>det</i> er ein av føresetnadene for at ein skal få eit skulemiljø som inkluderer <u>alle</u> som tilhøyrer miljøet.	
Målet her er at ein legg til rette for at også homofile og lesbiske skal kunne få ein skulekvardag der dei kan vere seg sjølv utan vidare.	Deontisk, middels
Ei jordnær satsing på tiltak som kan innlemmast i skulen sitt daglege liv og gjeremål, er truleg vegen å gå.	Epistemisk, middels Epistemisk, middels
Aksjonsprega tiltak vert ofte berre kortvarige hendingar med liten effekt.	Epistemisk, middels
Det er fleire grunnar til at ein bør alminneliggjere ikkje-diskriminerande haldningar til homofili og gjennom det gje dei homofile elevane ein meir avslappa kvardag.	Deontisk, middels
Forskning viser at homofile føler seg ofte åleine.	
Homoseksualitet ein av dei viktigaste årsakene til sjølv-mord blant unge.	
Det å føle seg annleis, heile tida å måtte spele ein annan enn den ein er for å få aksept, å måtte finne forklaringar som skjuler at ein er homofil, å frykte for andre sin reaksjon osv. er problem mange homofile lever med i dag.	Deontisk, sterk Deontisk, sterk
For at også homofile elevar skal kunne leve som heile personar, er det derfor viktig at skulane er opne og akseptierende overfor homofili, slik at det vert lettare å snakke om homofili, og om nokon måtte føle for det, gjere det mogleg ”å stå fram”.	Deontisk, middels Deontisk, middels
Som lekk i det å gjere ikkje-diskriminerande haldningar til homofili alminneleg, er det også	

viktig at homofile perspektiv vert nytta i opplæringa.	Deontisk, middels
I og med at dei fleste er heterofile, vil heterofile gjerne umedvite velje døme som ligg ein nær.	Epistemisk, middels
Dette er med på å stadfeste det heteronormative som det naturlege.	
Skal skulen ta tak i temaet homofili, må det inn i undervisninga der det er naturleg å snakke om seksualitet, kjønn, forelsking, partner osv., men også som døme i andre faglege samanhengar.	Deontisk, sterk
Det bør vere like naturleg å snakke om at Per og Pål går til banken for å ta opp lån som at Per og Kari gjer det.	Deontisk, middels
Undersøkingar viser at kompetansen blant lærarar flest om homofili er liten.	
Derfor treng dei kompetanseheving om temaet om dei skal kunne nærme seg temaet på ein adekvat måte.	
Sjølv om homoaksepten nærast er normativ i ungdomsgruppa er det likevel mange spørsmål ungdommar har omkring det å vere homofil.	Epistemisk, middels
Vi trur det vil vere enklart for ungdommar som har spørsmål omkring homofili å få informasjon frå ungdom som sjølv er homofile.	Epistemisk, svak
Homofobisk erting er ei form for mobbing der ein bruker ord og uttrykk som set homofili i eit negativt ljós.	
I mange ungdomsmiljø er dette ein del av den vante språkbruken. Både heterofile og homofile ungdommar opplever det likevel som krenkande å bli kalla homo.	
Fylgjer av dette som er trukke fram i litteraturen, er t.d. depressive symptom, auka fare for sjølv mord og psykiske problem.	
Homofobisk erting og mobbing bør handterast som all anna mobbing.	Deontisk, middels
Ein vil ta tak i fylgjande område:	
1. Elevar og tilsette sine haldningar til homofili.	
2. Kompetanseheving og informasjon	
Tiltak:	
<ul style="list-style-type: none"> • Homoperspektiv bør nyttast i undervisninga m.a. gjennom dei døme som vert valde. 	Deontisk, middels
<ul style="list-style-type: none"> • Opplæringsavdelinga utarbeider ei kort innføring for lærarar og skuleleiing om temaet homofili saman med LLH og Rosa Kompetanse 	Deontisk, sterk
<ul style="list-style-type: none"> • Skulane vert oppfordra til å invitere Skeiv Ungdom og LLH gjennom informasjonsgruppa Vi Om Oss til å informere på skulane. 	Deontisk, svak
<ul style="list-style-type: none"> • Oppdaterte brosjyrar og blad, som til dømes Blikk og Skråskrift, skal liggja på venterom og skulebibliotek. 	Deontisk, sterk
<ul style="list-style-type: none"> • Oversikt over nettstader og litteratur om homofili vert utarbeidd av Opplæringsavdelinga i samarbeid med LLH og Skeiv Ungdom. 	Deontisk, sterk
<ul style="list-style-type: none"> • Homofobisk erting og mobbing vert ein del av skulane sitt mobbearbeid, og vert behandla på lik linje med anna mobbing. 	Deontisk, sterk Deontisk, sterk
<ul style="list-style-type: none"> • Ein innfører nulltoleranse overfor uttrykk som omtalar seksuell legning på ein krenkande måte. 	Deontisk, sterk
<ul style="list-style-type: none"> • Fylkeskommunen ønskjer at skulehelsetenesta vert kursa særskilt i korleis møte homofile ope, akseptere og anerkjennande. 	Deontisk, svak
<ul style="list-style-type: none"> • Dette må fylkeskommunen leggja til rette for i samarbeid med kommunane. 	Deontisk, sterk
Leiarar i Hordaland fylkeskommune skal aktivt medverka til at ingen arbeidstakarar skal diskriminerast eller mobbast på bakgrunn av si seksuelle legning.	Deontisk, sterk Deontisk, sterk
<ul style="list-style-type: none"> • Det bør gjennomførast kompetanseheving for leiarar, tillitsvalde og verneombod når det gjeld situasjonen for homofile og lesbiske elevar og arbeidstakarar. 	
<ul style="list-style-type: none"> • Planen bør vurderast inn i Hordaland fylkeskommune sitt budsjett. 	Deontisk, middels
Dette vert eventuelt å koma tilbake til under fylkestinget si behandling av saka.	Epistemisk, svak, epistemisk, svak